

**Sborník
Státního okresního archivu Přerov
31 / 2023**

**Sborník
Státního
okresního
archivu
Přerov
31
2023**

**Přerov
2023**

Obsah

- 7   Leoš Mlčák
Gotické a renesanční zvony na Přerovsku
- 28   Jan Štěpán
Značka na kovadlině z počátku 16. století v Lipníku nad Bečvou
- 30   Jiří J. K. Nebeský – Jan Štěpán
Poškození lipenského a hranického panství za třicetileté války
- 44   Jiří J. K. Nebeský
**Kult Panny Marie Hranické a Panny Marie Vranovské
v hranickém Kostelíčku**
- 67   Libor Mórocz
Millianův popis jeskyní u Hranic v rukopisu z roku 1871
- 73   Ingrid Silná – Bohumil Kundl
Život a hudební činnost Františka Mirovíta Lorence
- 83   Zdeněk Fišer
Spolek vojenských vysloužilců v Horní Moštěnici
- 97   Jiří Lapáček
**Neznámý přerovský rodák Rudolf Weigl – objevitel vakcíny
proti skvrnitému tyfu**
- 121   Miroslav Marada
Čtyři etapy v životě rabína Josefa Levi Schreibera
- 127   Hynek Řihák
Příchod vládních komisařů do protektorátního Přerova
- 136   František Všeticka
Realita slova
- 140   Petr Jirák
**Střelba v hostinci v Oplocanech. Zapomenutá událost
z roku 1952**
- 159   O autorech

Leoš Mlčák

Gotické a renesanční zvony na Přerovsku

První soustavnější zájem o zvony na Přerovsku, podobně jako i v ostatních regionech Moravy a Slezska, projevil děkanské matriky a po nich rukopisné inventáře far a kostelů, postupně vypracovávané místními faráři na počátku 19. století z popudu Moravskoslezského gubernia. Informace v inventářích byly shromažďovány na základě zaslaného schématu a přinášely poznání aktuálního stavu farností a jejich památek i s jejich stručnými dějinami. Kvalita shromážděných informací byla různá, podmíněná šíří zájmu a schopností jednotlivých duchovních správců. Tyto informace souhrnně využil kolem roku 1806 Jan Petr Cerroni (1753–1826) pro svůj rukopisný soupis nazvaný *Glockeninschriften in Mähren und Österreichisch-Schlesien*. Na jeho závěru sestavil první přehled v teritoriu doložených zvonů i s jejich působišti.^{1/} Farními inventáři udané hmotnosti a letopočty zhotovení i s některými nápisy excerpoval ve druhé třetině 19. století do své rozsáhlé moravské církevní topografie benediktin Řehoř Tomáš Volný (1793–1871).^{2/} Z údajů Cerroniho a Volného čerpal Christian Friedrich d'Elvert (1803–1896) a v různé míře také autoři regionálních vlastivědných článků a publikací, včetně Vlastivědy moravské. Cerroniho soupis se také stal neopominutelným základem všech pozdějších epigrafických a kampanologických prací zpracovávaných především na dnešní Masarykově univerzitě v Brně. Epigrafické památky okresu Přerov, včetně nápisů na zvonech, zpracoval pozdější archivář ze Zemského archivu v Opavě, pobočky Olomouc, Stanislav Lapčík, pod vedením docenta Miroslava Flodra.^{3/} Flodr sám napsal o zvonech některé ze svých zásadních prací a jako první u nás ocenil mimořádný přínos lotrinských zvonů, kterým věnoval samostatnou studii.^{4/}

1/ MZA Brno, G 12, Cerroni I, č. 58. Cerroniho rukopis zpřístupnil Pavel ŠRÁMEK, *Příspěvky k epigrafickému soupisu památek moravského zvonářství*. Diplomová práce. UJEP Brno 1973.

2/ WOLNY, G.: *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. Brünn, Selbstverlag des Verfassers 1855–1866. Abtheilung 1: Olmüzer Ärzdiöcese, Band 1. (1855), Band 2. (1857), Band 3. (1859), Band 4. (1862), Band 5 (1863); Abtheilung 2, Brünner diöcese: Band 1 (1856), Band 2 (1858), Band 3. 1860), Band 4. (1861); General index (1866).

3/ LAPČÍK, S.: *Soupis epigrafických památek okresu Přerov*. Diplomová práce. FF MU Brno 1974.

4/ FLODR, M.: Lotrinští zvonáři a české země. In: *SPFFBU*, C 28, 1981, s. 172.

Velmi cenné informace o moravských a slezských zvonech byly shromážděny v souvislosti s první a druhou válečnou rekvizicí, k níž byly téměř všechny zvony v jednotlivých farnostech zrevidovány a částečně i zdokumentovány. Získané informace však nebyly soustavněji využity a jejich plánovaná souhrnná zveřejnění, připravovaná profesorem olomoucké teologické fakulty Janem Nevěřilem (1864–1940) a ředitelem Památkového úřadu v Brně dr. Karlem Kühnem (1884–1945), zůstala jen v přípravných rukopisech. Nevěřilova pozůstalost je uložena v Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc, Kühnova v archivu Památkového úřadu v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Brně. Významný člen rakouských benediktinů Augustin Jungwirth (1876–1942) zpracoval při výzkumu středoevropských zvonů, financovaném německým zvonařem Schillingem, vedle několika svazků týkajících se rakouských a německých zvonů, také dvojdílný strojopis z roku 1940 *Die Glockengiesser von Böhmen und Mähren*, publikovaný v roce 2000 ve faksimilovém vydání Margarethe Schillingovou.^{5/} Několik nápisů na zvonech na Přerovsku publikoval roku 1911 Antonín Frölich v *Záhorské kronice*.^{6/}

Podrobná dokumentace zvonů, vzniklá na základě výkazů zvonů v jednotlivých farnostech za obou válečných rekvizicí, je uložena v archivu brněnského Památkového úřadu, v Moravském zemském archivu v Brně a olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě.

Po druhé světové válce se zvony staly součástí nově vytvářených seznamů movitých kulturních památek.^{7/}

Od konce šedesátých let 20. století začalo v moravské kampanologii pozvolna přibývat drobnějších vlastivědných článků i rozsáhlejších materiálových studií publikovaných v regionálních periodících. Z jejich starších autorů patřili k nejvýznamnějším, pokud jde o Přerovsko, opavský archivář Bohumír Indra (1912–2003) a olomoucký muzejník Václav Burian (1921–1998), z mladších Pavel Šrámek, Leoš Mlčák, olomoucký diecézní kampanolog František John a Bohumil Samek a Kateřina Dolejší v *Uměleckých památkách Moravy a Slezska*.^{8/} Nejjobširněji se moravskými a slezskými zvony zabýval autor tohoto článku v knize *Zvony na Moravě a ve Slezsku*.^{9/}

Nejstarším dosud dokumentovaným zvonek na území bývalého okresu Přerov je všeobecně známý zvon z roku 1464 ve zvonici v Lipníku nad Bečvou, který odlil olomoucký kovolijec Mistr Jakub. Autorsky i kovolijcky velmi významný zvon je svým průměrem 124 cm a výškou 118 cm

5/ Za zapůjčení Jungwirthova strojopisu děkuji zvonaři Petru Manouškovi.

6/ FRÖLICH, A.: *Nápisý na Zvonech v Záhoří a okolí*. In: *Záhorská kronika*, roč. VII., 1911, č. 3–4, s. 34–44.

7/ Archiv Památkového úřadu v Brně je uložen v brněnském pracovišti Národního památkového ústavu v Praze.

8/ O historicky důležitých zvonech daného regionu informovali Leoš MLČÁK a Pavel ŠRÁMEK v článku *Významné památky zvonařství v okrese Přerov*. *Zpravodaj klubu genealogů a heraldiků Ostrava*, č. 18, 1984, s. 35–37.

9/ MLČÁK, L.: *Zvony na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2014.

jeho největším dochovaným zvonem. Současně patří svými 56 udávanými centnýři, což je v přepočtu 3 136 kg, k nehmotnějším zvonům na Moravě a ve Slezsku. Je zavěšen na koruně zdobené oblou lištou a výžlabky. Jeho čepce pokrývá dvouřádkový nápis gotickou minuskulí, obíhající mezi dvěma zdvojenými plastickými linkami. Nápis dělí svislý dělicí znak ve tvaru obráceného a přeškrtnutého písmene s. Uvozen je nezřetelným figurálním medailonem: • anno § d(omini) § mcccclxiiii § compa(ra)tu(m) § e(st) § h(oc) § op(us) § per providos § meos § concives § m(agistratus) § in lypnig § in honor(em) § s(ancti) § iacobi. / § o § rex § glori(e) § ve(n) i § c(um) § pace § h(oc) opera(vi)t m(a)g(iste)r yacobus. (Léta Páně 1464 bylo díky péči mých starostlivých konšelů radnice v Lipníku pořízeno toto dílo ke cti svatého Jakuba. Ó králi slávy, přijď k nám v pokoji. Zhotovil mistr Jakub.) Na krku jsou vymodelovány čtyři 9 cm vysoké reliéfy Kalvárie v obdélném rámu a těsně pod jedním 16 cm vysoký znak města Lipníku nad Bečvou, ve štítu s polovinou korunovaného lva. Na přechodu k hladkému, na okraji lištou zesílenému věnci obíhají dvě plastické linky. Mistr Jakub je v Olomouci doložen v letech 1456–1476. Patřil k zámožnějším měšťanům. V letech 1456–1463, 1469–1470 a 1475–1476 byl členem městské rady. Byl ženatý s Alžbětou, vdovou po Mikuláši Katzenprotovi. Městskými knihami je zmíněn ještě roku 1498. Roku 1462 ulil zvon v Novém Malíně. Zvon z roku 1469, určený pro olomoucký kostel sv. Michala, se nedochoval.

Druhý nejstarší zvon daného regionu pochází z roku 1477. Je zavěšen na koruně zdobené oblými lištami a výžlabky ve věži farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kokorách. Je vysoký 95 cm, má průměr 87 cm a odhadovanou hmotnost 12 centnýřů. Zhotovil ho olomoucký konvář Václav. Na čepci obíhá dvouřádkový nápis gotickou minuskulí vymezený třemi dvojicemi plastických linek a dělený reliéfem zvonu se závěsnou hlavou: o rex Δ glorie Δ veni Δ cum Δ pace Δ wenceslaus Δ kandler me fecit / a(nno) Δ d(omini) Δ mlccccxxvii. (Ó králi slávy, přijď k nám v pokoji, léta páně 1477.) Spodní řádek vymezuje na obou stranách zdvojená plastická linka. Na krku se nachází orámovaný reliéf Kalvárie formátu 9 × 6 cm. Přechod k věnci, na okraji zesíleném plochou lištou, je zvýrazněn dvojicí plastických linek.

Bohumil Samek za autora zvonu dříve označil zvonaře Václava z Hranic, který se ale svou nižší kovolijskou kvalitou od tohoto díla zřetelně odlišuje.^{10/} Zvon datoval až do roku 1527. Zvon je ale prokazatelně dílem konváře Václava z Olomouce. Dokládá to typologie písma, závěsná koruna i oblíbený dělicí znak v podobě miniaturního zvonu, který Václav z Hranic neužíval. Olomoucký konvář Václav je na Moravě svým dílem doložen v letech 1473–1494. Počátek jeho známé činnosti časově navazuje na končící produkci jeho předchůdce Jakuba. Tuto časovou posloupnost významně podporuje zjištění Františka Johna, který si všiml identické-

10/ SAMEK, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Díl 2. Praha 1999, s. 157.

⦿ Zvon z roku 1477 ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kokorách. Foto NPÚ v Ostravě

ho reliéfu Kalvárie, užívaného oběma zvonáři, který vznikl z jediné formy. Jako první ji použil konvář Jakub, od něj ji převzal, patrně i s celou dílnou, jeho nástupce Václav.

❶ Zvon z roku 1482 ve farním kostele sv. Vavřince v Přerově. Foto NPÚ Olomouc

Václav, konvář, je v městských knihách poprvé zmíněn už roku 1451 ve sporu o dům zemřelého Václava Sturma, s jehož dcerou se oženil. Také on patřil mezi zámožnější olomoucké měšťany, roku 1471 si koupil polovinu dvora v Trusovicích. V letech 1476–1492 byl pětikrát členem městské rady, roku 1484 se stal purkmistrem. Žil ještě roku 1496, roku 1502 byl již mrtev. Dílnu měl na místě pozdějšího domu čp. 370. Na čepcích jeho zvonů, označovaných signaturou *wenceslaus kandler* nebo *wenceslaus de olomuci*, obíhají ustálené nápisy gotickou minuskulí, obvykle dělené kotvicovým křížem a reliéfem zvonu. Krky zvonů v Přerově, Městečku Trnávce, Hradci nad Svitavou i v Kokorách zdobí reliéf Kalvárie v obdélném rámu. Typickým znakem jeho dvanácti zatím zjištěných zvonů jsou specificky esovitě utvářená ucha závěsné koruny, zdobená lištami a výžlabky. Na základě komparace jeho typického písma, dělících znaků a závěsné koruny můžeme tomuto zvonaři připsat i zvon v Odrách z roku 1474, v populární literatuře dosud neustále a tvrdošíjně mylně kladený do roku 1374. Toto své nejranější dílo Václav označil českou verzí svého jména *vassko*, které později už nepoužíval. Václavův kokorský zvon zachránili od válečné rekvizice za druhé světové války kaplan F. Petrů a bohoslovec K. Kuchař, kteří přesvědčili německé úřady o mimořádné kvalitě tohoto díla. Rekvizicí ale neunikl kokorský zvon Marie o hmotnosti jednoho centnáře z roku 1592, patrně ulitý olomouckým zvonařem Jiřím Hechpergerem.

Kromě Kokor se na Přerovsku nachází i další Václavovo dílo z roku 1482, zavěšené ve farním kostele sv. Vavřince v Přerově. Zvon, o dolním průměru i výšce 110 cm, měl velmi pohnuté osudy. Původně byl zavěšen ve věži zaniklého kostela sv. Petra a Pavla na olomouckém Předhradí, odkud se dostal po jeho zrušení do poutního kostela sv. Anny ve Staré Vodě. Ze Staré Vody byl zvon přenesen do Přerova. Je zavěšen na typické koruně

- ⦿ Signatura konváře Václava z Olomouce. Foto Leoš Mlčák
- ⦿ Zvon z roku 1499 ve farním kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Hranicích na Moravě. Foto NPÚ v Ostravě

zdobené lištami a oblými výžlabky. Na jeho čepci obíhá dvouřádkový nápis gotickou minuskulí, dělený reliéfem zvonu: o rex glorie veni cum pace lucas marcus iohannes matheus maria / a° (nno) d°(omini) m° cccc° l xxx ii. (Ó králi slávy, přijď k nám v pokoji. Lukáš, Marek, Jan Matouš, Marie / Léta páně tisíc čtyři sta osmdesát dva.) Dolní nápis je na obou stranách rámován dvěma svislými linkami. Na krku je vymodelován 9 cm vysoký reliéf Kalvárie v obdélném rámu a dvouřádkový nápis gotickou minuskulí: wenceslaus kandler / me fecit. (Zhotovil mě Václav Konvář.) Dolní nápis je na obou svých stranách vymezen svislou zdvojenou linkou. Tradičním Václavovým způsobem dvou linek je tvarován přechod k věnci, na okraji zesíleném plochou lištou.

Signovaným dílem olomouckého konváře Václava je nedatovaný zvon ve farním kostele Stětí sv. Jana Křtitele v Hranicích. Má průměr 70 cm, výšku 75 cm a odhadovanou hmotnost 280 kg. Je zavěšen na typické koruně tohoto zvonaře. Nápis mezi dvěma plastickými linkami je dělen reliéfem zvonu, svislým dělicím znakem a křížem: Δ o rex Δ glorie Δ veni Δ cum Δ pace Δ wenc(e)s(l)avs Δ de + olomvnc §. (Ó králi slávy, přijď k nám v pokoji. Václav z Olomouce.) Krk zvonu je hladký, na přechodu k věnci obíhá jedna plastická linka.

Autorsky zatím neurčený zvon z roku 1499 je také zavěšen ve věži kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hranicích. Má průměr i výšku 120 cm a jeho hmotnost je odhadnuta na 30 centnůřů. Koruna zvonu je zdobena mělkými výžlabky a lištami, čepce pokrývá dvouřádkový nápis gotickou minuskulí vymezený dvojicí zdvojených plastických linek. Dělen je liliemi a tečkami: Δ o rex . glorie . veni . cum . pace iohannes . matheus Δ ihesus . maria i .(hesus) n .(azarenus) r .(ex) i .(udeorum) a(nno) d.(omini) mcccclxxxviii / marcus lucas. (Ó králi slávy, přijď k nám v pokoji, Jan,

Matouš, Ježíš, Marie, Ježíš Nazaretský, král židovský, Léta Páně 1499, Marek, Lukáš.) Na krku je vymodelován na jedné straně 8 cm vysoký reliéf Kalvárie a na druhé veraikon. Na přechodu k věnci, zesílenému na okraji plochou lištou, obíhá jedna plastická linka. Písmo je vysoké 4 cm. Tvaroslovím se zvon podobá anonymním zvonům z roku 1490 ve Vražném, z roku 1494 v Lichnově, z roku 1506 v Albrechticích a z roku 1507 ve Slavkově. Podle pramenů a literatury se ve věži farního kostela v Hranicích původně nacházel také zvon Poledňák z roku 1551, který byl dílem hranického konváře Václava. Měl odhadnutou hmotnost 20 centnýřů. Zanikl přelitím roku 1877.^{11/}

Nedatovaný a nepoužívaný gotický zvon z přelomu 15. a 16. století mají ve farním kostele sv. Mikuláše v Partutovicích. Jeho koruna má hladká ucha, průměr věnce činí 59 cm, výška 65 cm, odhadnutá hmotnost je 2 centnýře, to je 112 kg. Na čepci se nachází mezi dvěma zdvojenými plastickými linkami jednořádkový nápis gotickou minuskulí dělený kosotčverci a kruhovými medailony. Úvodní medailon má ve svém středu zvon s nečitelnými písmeny. Následuje nápis rex gloriae veni cum pace (figurální medailon) i(es)us nazarenus rex iudeorum. (Ó králi slávy, přijď k nám v pokoji, Ježíš Nazaretský, král židovský.) Na jedné straně krku je vymodelován reliéf Narození Ježíše, na druhé kříž s ukřižovaným Kristem. Na přechodu k věnci, zesíleném na okraji širokou lištou, obíhá jedna plastická linka.^{12/} V Partutovicích se nedochoval zvon konváře Václava z Hranic o hmotnosti 3 centnýře, ulitý v polovině 16. století.

Roku 1501 vznikl zvon zavěšený v krovu filiálního kostela Narození Panny Marie, zvaného Kosteliček, v Hranicích. Má dolní průměr 69 a výšku 65 cm a odhadovanou hmotnost 5 centnýřů. Zavěšen je na koruně s uchy zdobenými oblými lištami a výžlabky. Jeho čepce pokrývá jednořádkový nápis gotickou minuskulí, rámovaný dvěma zdvojenými plastickými linkami. Dělený je reliéfem zvonu a svislým dělicím znakem ve tvaru obráceného písmena s:(ancte) § maria Δ mater Δ anno § domini § milles(imo) § ccccc § primo §. Krk je hladký, na přechodu k věnci, na okraji zesíleném širokou plochou lištou, obíhá zdvojená plastická linka. (Svatá Marie, matko boží, léta páně tisíc čtyři sta jedna.)

Tento hranický zvon, který užívá tradiční tvarosloví olomouckého konváře Václava, připisují jeho dílenskému nástupci, olomouckému konváři Janovi, dochovaným dílem doloženému v letech 1495–1507. Po svém otci vlastnil dům v Široké ulici, o nějž vedl spor. Rozepře byla 11. dubna 1499 urovnána. Kolem roku 1505 byl dům přestavěn. Zvonař Jan zemřel patrně v roce 1517. S pozůstalou vdovou se oženil zvonař Martin Ilenfelfeld, který byl 5. února 1518 jmenován poručníkem Janových čtyř dětí. Dům v Široké ulici byl dne 12. srpna 1523 zabaven k úhradě dědického dluhu. Jeho zvony, s latinskými nápisy dělenými svislými dělicími znaky,

11/ LAPČÍK, S.: *Soupis epigrafických památek okresu Přerov*. Diplomová práce. FF MU Brno 1974, s. 50–53.

12/ Jan Nevěřil v soupisu uvádí, že zvon je ozdoben reliéfy Narození a Ukřižování Krista. ZA Opava, pobočka Olomouc, Pozůstalost Jana Nevěřila, karton 7, inv. číslo 98.

❶ Zvon z přelomu 15. a 16. století ve farním kostele sv. Mikuláše v Partutovicích. Foto NPÚ v Ostravě

reliéfy zvonu a rozetami, byly na krcích zdobeny figurálními reliéfy Panny Marie, sv. Barbory a Kalvárie. Označoval je variovanou dvouřádkovou zvlněnou páskou s nápisem *maister iohannes / kondler me fecit* (Zhotovil mě konvář Jan.) Zdokumentoval jsem doposud devět Janových zvonů, šest z nich je signováno, tři anonymní mu byly připsány. Nedochoval se

druhý pozdně gotický zvon z roku 1503 o hmotnosti 3 centnýře, původně také zavěšený ve filiálním kostele Narození Panny Marie v Hranicích.^{13/}

Dva renesanční zvony na Přerovsku byly zhotoveny v kovolijské dílně konváře Václava z Hranic. Hranickými městskými knihami je doložen v letech 1546–1559, zjištěným dílem v letech 1539–1557. Zvonařovou oblíbenou nápisovou legendu tvořil citát mariánského hymnu AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINVS TECVM BENEDICTA (Zdrávas Maria, milosti plná, Pán s Tebou.) Zvony značil VACLAV ZVONARZ Z HRANIC, nebo jen majuskulním písmenem W. Nápis humanistickou kapitálou, dělené kotvicovými kříži, varioval s ohledem na velikost zvonu. Na umělecky nenáročných zvonech, kterých bylo zatím zjištěno jen pět, užíval k výzdobě krku figurální reliéfy Ukřižování Krista. Ucha závěsných korun pokrýval šikmým šrafováním. Rejstřík jeho figurálních reliéfů byl velmi chudý a omezil se pouze na jednu aplikované Ukřižování Krista.^{14/} Po zvonařově smrti byla výroba zvonů na severovýchodní Moravě přenesena z Hranic do nedalekého Valašského Meziříčí, kde nejpozději od roku 1560 začal působit zvonař Jiří Solník.

První z Václavových zvonů, původně sloužící jako umíráček, se nachází ve farním kostele sv. Jiří v Bělotíně. Má dolní průměr 36 cm, výšku 38 centimetrů a odhadovanou hmotnost polovinu centnýře. Původní ucha závěsné koruny byla uražena a dnes volně uložený zvon byl dříve zavěšen na talířovém čepu. Jeho čepce pokrývá jednořádkový nápis humanistickou majuskulí vymezený dvěma plastickými linkami: ANNO DOMINI 1548 (Léta Páně 1548). Na krk je umístěno majuskulní písmeno W. Na přechodu k hladkému věnci obíhá jedna plastická linka. Druhý zvon z roku 1551, o průměru 36 cm a výšce 38 cm, je zavěšen v kapli sv. Antonína v Horních Nětčicích. Korunu tvoří hladká ucha, na čepci obíhá dvouřádkový nápis humanistickou majuskulí vymezený dvěma plastickými linkami a dělený stylizovanou lilií: AVE ꝑ MARIA ꝑ GRATIA ꝑ PLENA ꝑ DOMINVS / TECVM ꝑ 1551. (Zdrávas Maria, milosti plná, Pán s Tebou.) Na přechodu k hladkému věnci obíhá nápis ZA PVRGMISTRA CINGE a jedna plastická linka. Jednotlivá písmena byla do voskové formy odlita i se svou nízkou pravoúhlou základnou.

Velký renesanční zvon s již bohatou plastickou výzdobou mají ve farním kostele sv. Václava v Tovačově. Pochází z roku 1582, má dolní průměr 140 cm, výšku 132 cm a odhadovanou hmotnost 40 centnýřů, což je v přepočtu 2 240 kg. Je zavěšen na koruně zdobené oblými lištami a oblouny. Na jeho čepci se nachází částečně rozlitý třířádkový český nápis kapitálou, vymezený třemi zdvojenými plastickými linkami: LETHA PANIE 1582 TENTO ZWON SLIT PANV BOHV A WSEM SWATYM POTOM / SLOWYT-NEMV PANV WRATISLAWOWI Z PERSSTAYNA NA MORAWIE / KE CTI KRALOWSTWI CZESKEHO A GEHO MILOSTI RZIMSKEHO CISARZE.

13/ Podle Stanislava LAPČÍKA, *Soupis epigrafických památek okresu Přerov*. Diplomová práce. FF MU Brno 1974, s. 55, byl na zvonu nápis Anna Catharina Anno Domini MDIII.

14/ MLČÁK, L.: *Zvony hranického konváře a zvonaře Václava*. Vlastivědný věstník moravský, 1986, č. 1, s. 61–63.

❶ Zvon z roku 1582 ve farním kostele sv. Václava v Tovačově. Foto NPÚ v Ostravě

Na přechodu k věnci pokračuje text z čepce dvouřádkovým nápisem kapitálou, vymezený dvěma zdvojenými plastickými linkami: TAINE(HO) ✧ RADI ✧ PANV ✧ NASSEMV ✧ MILOSTIWEMV ✧ A WSSEMV ✧ RODDV ✧ GEHO ✧ MILOSTI ✧ NAKLADEM ✧ WSSI ✧ OBCE MIESTA ✧ TOWACZIOVA ✧ A ✧ DIDIN ✧ KTOMVTO / KOSTELV ✧ PRISLVSSEGCZ(IM)V ✧. Na krku je vymodelován 25 cm vysoký alianční erb Vratislava II. z Pernštejna, řečeného Nádherný (1530–1582), a jeho manželky Marie Maxmiliány Manrique de Lara y Mendoza (1538–1608), vložené do oválných rámců ze stylizovaného perlovce.^{15/} Nad erbem manželky se nachází letopočet 1582. Na protější straně krku je od shora dolů vymodelován 25 cm vysoký erb města Tovačova ve stylizované vykrajované kartuši, pás rozvilin, uprostřed něhož drží dva štítonoši stylizovaný květinový symbol a jeho poloviny, které jsou spolu s tečkami ve tvaru kosočtverce použity i k dě-

15/ Vratislav II. z Pernštejna, řečený Nádherný, zemřel 27. října 1582 při plavbě lodi na Dunaji u Lince. Zvon byl proto asi ulit ještě před jeho smrtí.

lení následujícího čtyřřádkového nápisu kapitálou: «MISTER § IAN . KO « / NWARZ . A . ZWO / NARZ . Z MIESTA . / « WISSKOWA «.^{16/}

Konvář Jan z Vyškova je svým zjištěným dílem znám z let 1571–1582. Převzal od svého otce konváře Filipa, který je roku 1582 připomínán již jako nebožtík, kovoliječskou dílnu a s ní i jeho typologii plastické výzdoby. Kromě zatím jediného zjištěného zvonu v Tovačově vypovídá o jeho kovolijecké zručnosti mimořádně zajímavý zvon z roku 1575 z Bučovic, bohužel zničený za válečné rekvizice. Jeho plastickou výzdobu můžeme alespoň částečně rekonstruovat z dochovaných fragmentů a jejich fotodokumentace. Na čepci obíhal dvouřádkový nápis vymezený jemným figurálním ornamentem, v němž se opakují k sobě obrácené bájně mužské a ženské figury, zřejmě satyr a nymfa, jejichž těla přecházejí ve stáčený akantový úponek. Přidržují desku s reliéfním, zřejmě alegorickým vyobrazením čtyř spanilých dívek, stojících v obloukové arkádě. Nemají žádný rozeznatelný atribut. Snad je lze interpretovat jako ztělesnění čtyř lidských věků, nebo čtyř ročních období. Na krk zvonu byla vložena dvě nápisová zrcadla. První, nahoře ozdobené úsekem z ornamentu na čepci obsahovalo pod rodovým erbem pánů z Boskovic text SLIT GEST TENTO / ZWON ZA VROZE / NEHO PANA PAN / A IANA SSEMBERI / CZERNOHORSKE / HO S BOSKOWICZ / A NA BVCZOWICZI / CH 1575. Ve druhém zrcadle, pod reliéfem Kalvárie, se nacházel text signatury: MISTR IAN KO / NWARZ OBI / WATEL V M / IESTIE WI / SSKOWIE. Odlišný figurální ornament s komparesem putti obíhá nad jeho horní částí. Ornamentální výzdoba zvonu zřejmě souvisela s renesanční tvorbou, spojenou se zámkem v Bučovicích, kde lze nejspíše hledat inspiraci ke vzniku použitých odlévacích forem.

Zvon ve farním kostele v Drahotuších z roku 1585 má dolní průměr 120 cm, výšku 120 cm a odhadovanou hmotnost 45 centýřů, což je v přepočtu asi 2 520 kg. Ulil ho za správce jednoty bratrské Viktora Příbylovského opavský zvonař Albrecht Steiner. Je zavěšen na koruně s hladkými uchy. Jeho čepce pokrývá třířádkový nápis kapitálou, vymezený třemi zdvojenými plastickými linkami a dělený liliemi: ϕ TEN(TO) ZWON GEST SLIT KE CTI (A) CHWALE BOHV ZA VRZADV PVRKMISTRV IANA DVPAKA A IANA KREIGIHO NAKLADEM WSSI OBCE A FARNIKVW trojlist / AN(NO) ϕ DO(MINI) ϕ 1585 ϕ POGTE KE MNIE WSSICKI KTERÝ PRACVGETE A OBTIZENI STE GA WAM POLEHCIM ϕ MATEY XI ϕ / IA SEM CESTA PRAWDA A ZIWOT ZADNY NEPRICHAZI K OTCY GEDYNE SKRZE ϕ MNE palmeta IO(AN) ϕ 14 ϕ. Plastickou výzdobu čepce ukončuje vegetabilní ornament s motivem vavřínového festonu a visící palmy. Na krku je vymodelován 20 cm vysoký reliéf Kalvárie a pod ním shora dolů jednořádkový nápis. : S.(ACERDOS) V.(ICTORINUS) T. P.(RZIBYSLA-VENSIS) (Kněz Viktor Příbylslavský), monogram zvonaře A/S dělený re-

16/ O tovačovských zvonech psal INDRÁK, A.: *Tovačovské zvony*. Tovačovský kamelot, 2002, č. 2, s. 9–10; č. 3, s. 13–14.

liéfem zvonu a čtyřřádkové nápisové zrcadlo MHR / GBO / BMK / IS.^{17/} Protější stranu krku zdobí 20 cm vysoký reliéf Immaculaty a pod ním jedenáctiřádkové veršované nápisové zrcadlo ve tvaru trojúhelníku: KDOZ KOLI VSLISSY MVG HLAS / RANNI NEBO WECERNI CAS / KTERYMZ SE NAWIESTI DA / WA ZIE ZWLASSTNI CHW(I) / LKA NASTAWA K SLOWA / BOZIHO SLYSSENI NEBVD / NEDBALY A LENI(WY) ALE S / NAZSE HOTOW BITY / K SLVZBIE BOZY / RICHLE GITI / MS / H. Vlevo od reliéfu Immaculaty je vymodelován 7 cm vysoký znak města Drahotuše, vlevo kompozici dotváří otisk městského typáře o průměru 3,2 cm. Na přechodu k věnci, na okraji zesílenému plochou listou, obíhají čtyři plastické linky. Výška písma na čepci 1,8–2,5 cm, na krku 1,5–2,5 cm.^{18/} Z kroniky drahotušských kronikářů vyplývá, že zvon byl přeléván v místní cihelně.^{19/}

Autor zvonu Albrecht Steiner je nejstarším zatím známým opavským zvonařem. Ve městě byl činný už kolem poloviny 16. století. V roce 1559 je zmíněn jako představený kramářského cechu, do něhož byli sloučeni také místní konváři a zlatníci. Roku 1580 byl uváděn mezi dlužníky olomouckého kupce Jana Hirsche. Byl majetným měšťanem, podle urbáře z roku 1586 vlastnil v Opavě měšťanský právovárečný dům. Zemřel před rokem 1590, kdy je v městské knize zmiňována Steinerova vdova Anna. Do produkce dílny tohoto zvonaře byly zatím zařazeny čtyři zvony, ulité v letech 1573–1585. Na žádném z nich není uvedeno kovolijcovo jméno, u všech je však součástí plastické výzdoby znak města Opavy a u jeho nejmladšího zvonu v Drahotuších, doloženého také prameny, jeho monogram AS. Stejnou signaturu vložil i na nedochovaný zvon v Petřvaldě z roku 1568. Čtyři tímto monogramem o označené zvony z let 1576–1583 se dochovaly v Polsku.

V Drahotuších se v minulosti nacházelo celkem pět zvonů. Zvon z roku 1585 od Alberta Steinera, zvon od Jiřího Hechpergera z roku 1592, o hmotnosti 8 centnýřů, rekvírovaný roku 1917, a dva zvony z roku 1607 od Zachariáše Milnera o hmotnosti 25 a 15 centnýřů, z nichž menší byl rovněž zrekvírován.^{20/} Na Hechpergerově zvonu obíhal nápis VERBVM DOMINI MANET IN (A)ETERNVM (Slovo Páně zůstává na věky.) Z drobné zprávy v Záhorské kronice vyplývá, že nejstarší známý drahotušský zvon byl zničen za velkého požáru města v roce 1530. Z jeho zvonoviny byl ještě téhož roku ulit nejmenovaným opavským zvonařem zvon nový. Po jeho následném poškození ho roku 1583 v Uničově přelil tamní zvonař Jan Plebán. Následně byl zvon, nazývaný Hodinář, přelit roku 1602 v dílně olomouc-

17/ Viktorin Přibyslavský byl bratrským farářem v Drahotuších v letech 1581–1592. Před tím působil na farách v Ratajích a Brumově. Zemřel roku 1592 v Drahotuších. INDRA, B. – TUREK, A.: *Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911*. Olomouc 1947, s. 8.

18/ MLČÁK, L.: Renesanční zvon Albrechta Steinera v Drahotuších. In: *Sborník památkové péče v severomoravském kraji* č. 5. Ostrava 1982, s. 249. Popis převzala SKŘEBSKÁ R.: Stavební památky obce Drahotuše. In: *Drahotuše, Historie a přítomnost*. Hranice 2008, s. 298.

19/ *Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911*, cit. dílo, s. 25.

20/ WOLNY, G.: *Kirchliche Topographie von Mähren. Olmützer Erzdiöcese*. Díl 5. Brno 1863, s. 142. Údaje autor čerpal z dobového inventáře.

kého zvonaře Zachariáše Milnera a za války zrekvírován.^{21/} Na věži radnice v Drahotuších byl zavěšen zvon z roku 1557 od konváře Václava z Hranic, který se rovněž nedochoval. Je zajímavé, že drahotušský farář František Příkryl, ve snaze zachránit místní zvony před válečnou rekvizicí, 27. července 1917 napsal, že zvon z roku 1585 je vyroben ze tří čtvrtin ze stříbra a zvon z roku 1592 ze dvou třetin. Proto se prý nehodí na vojenská děla.^{22/} Díky podrobnému popisu zvonů faráře Františka Příbyla z 28. června 1917 známe i podobu plastické výzdoby zvonu z roku 1592. Zvon měl hmotnost 840 kg a kromě nápisu na čepci byl na jeho krku vymodelován znak města Drahotuše, vkomponovaný do vavřínového věnce.

Roku 1594 byl ulit, dnes volně uložený, hodinový cimbál do věže zámku v Hranicích. Má dolní průměr i výšku 55 cm. Jeho čepce pokrývá jednořádkový nápis kapitálou vymezený dvěma zdvojenými plastickými linkami: UROZENI P(AN). PAN MYCHAELE TELEKESSI Z DEBRETU A NA LEDNYCY LETA 1594. Na krku se nacházejí čtyři medailony s motivy rozety a lilie a majuskulní litera M. Na přechodu k okraji, zesílenému věnci, obíhá plastická linka. Bohumír Indra připomíná, že cimbál přivezl z Bojkovic majitel panství Zdeněk Žampach z Potštejna.^{23/} Zámecká věž byla stavebně dokončena roku 1604.^{24/} Donátor zvonu Mikuláš Telekeši sídlil na slovenském hradě Lednica. Uherský rod Telekessy de Telekes a de Debrethé pocházel z oblasti Eisenburgu, dnes Vasvár v župě Vas v Maďarsku. Už roku 1474 jim patřila Francova Lhota a Stříbrné na panství Brumov.^{25/}

Čtyři následující zvony vznikly v dílně olomouckého zvonaře Zachariáše Milnera. Zvon z farního kostela sv. Martina v Jezernici z roku 1601 má ucha zdobená lineárním větvičkovým ornamentem. Na jeho čepci obíhá dvouřádkový nápis antikvou vymezený třemi plastickými linkami, z nichž obě krajní jsou zdvojené: TVRBIDA TEMPESTAS FVGIT HINC DVM PVLSOR AD AEDEM CONVENIT ET POPVLVS / SACRA AGIT ORE MANV ANNO MDCI MARTINVS PVCHOWSKY MEISTER ZACHARIAS / MILNER. (Když zvoním, prchá odtud bouřlivé počasí a lidé se scházejí v chrámu a konají bohoslužby. Roku 1601 Martin Půchovský Mistr Zachariáš Milner.)^{26/} Na krku je vymodelován 14 cm vysoký reliéf Panny Marie s dítětem, 17 cm vysoký reliéf Ukřižovaného Krista a 5 cm vysoký reliéf mužské hlavy. Přechod k věnci, na okraji zesílenému plochou lištou, zdůrazňují dvě plastické linky.

V roce 1603 ulil Zachariáš Milner zvon, který je dnes zavěšen ve věži farního kostela sv. Máří Magdalény v Předmostí. Zvon pro farnost získal

21/ B. I. (Bohumil Indra) *Zvony v Drahotuších v XVI. století*. Záhorská kronika 1937, s. 127. INDRA, B. – TUREK, A.: *Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911*. Olomouc 1947, s. 29.

22/ ZA Opava, pobočka Olomouc, Pozůstalost Jana Nevěřila, karton 7, inv. číslo 97. Stříbro se ve skutečnosti ve zvonovině vyskytuje jen v nepatrných stopách, což vyplývá ze složení nerostné suroviny použité k její výrobě.

23/ INDRA, B.: *Dějiny města Hranice*, poznámka 149 na s. 122.

24/ Tamtéž, s. 101.

25/ PILNÁČEK, J.: *Neznámé rody a znaky Staré Moravy*. Brno 1983, č. 83.

26/ Překlad Kateřina Dolejší. Druhý Milnerův zvon z roku 1601 byl přelit roku 1850 a znovu roku 1853. FRÖHLICH, A.: *Náписy na zvonech v Záhoří a okolí*, cit. dílo, s. 43.

roku 1951 tehdejší administrátor Alois Otzipka ze zrušeného a následně zbořeného kostela sv. Mikuláše ve Střelné, ve vojenském újezdu Libavá.^{27/} Donátorem zvonu byl majitel Střelné Lukáš Dembinský z Dembině na Střelném a Heruticích (? – 1616). Byl hejtmanem v Kroměříži a ves Střelnou koupil roku 1597. Ucha závěsné koruny zvonu jsou zdobena lištou. Jeho čepec pokrývá dvouřádkový nápis antikvou, vymezený třemi plastickými linkami, obě krajní jsou zdvojené, dělený rozetami: ** LVKASS * DEMBINSKI * ZDEMBINGIE * NA * STRZYLNEM * / * A * HERVTTICZYCH * LETHA * MDCIII. Na krku tvoří plastickou výzdobu Panna Marie v mandorle a pod ní čtyřřádkové nápisové zrcadlo dělené heraldickou lilií, obsahující signaturu: MEISTER ZACHARIAS MI / LNER ꝥ HAT ꝥ MICH ꝥ ZV ꝥ / OLMVTZ ꝥ GEGOSEN ꝥ / ANNO ꝥ 1603 ꝥ. (Ulil mě Mistr Zachariáš Milner v Olomouci roku 1603.) Na přechodu k věnci, na okraji zesíleném širokou plochou lištou, obíhají čtyři plastické linky. Dva staré zvony z Předmostí byly rekvírovány za 1. světové války. Zvon Máří Magdalény, o hmotnosti 2 centnýře, pocházel z roku 1523, nedatovaný zvon, o průměru 86 cm a hmotnosti 6 centnýřů, byl údajně ulit v 16. století.

Milnerův zvon z roku 1604 v Lipníku nad Bečvou patří k největším moravským zvonům. Má dolní průměr věnce 200 cm a výšku 180 cm a jeho odhadovaná hmotnost činí 93 centnýřů, což je v přepočtu asi 5 376 kg.^{28/} Kvůli této hmotnosti se po zavěšení rozechvívala věž farního kostela a místní farníci se obávali, že se věž ze statických důvodů zřítí. Dali proto zvon zavěsit do samostatně stojící renesanční zvonice, která byla postavena ve velmi krátké době, od 4. dubna do 12. listopadu 1609. Ucha závěsné koruny zdobí otisky listů šalvěje lékařského a uprostřed nich stylizované maskarony. Čepec zvonu pokrývá dvouřádkový nápis antikvou tradičně vymezený třemi plastickými linkami, z nichž obě krajní jsou zdvojené, dělený rozetami a liliemi: TENTO * ZWON * SLIT * GEST * LETHA * PONAROZENY * PANA * KRYSTA 1604/ * ZA * PANOWANI * WYSOCE ꝥ VROZENEHO ꝥ PANA ꝥ PANA * GIRZIHO ꝥ BRVNTALSKYHO ꝥ ZWRBNA ꝥ NA HELF / ENSTEINE ꝥ A LIPNIKV ꝥ NAKLADEM ꝥ WSSECZKE ꝥ OBCZE * MIESTA * LIPNYKA * DNES VSLYSSITELI * HLAS * GEHO NEZATWRZVGTE * SRDCE * SWEHO * ZIALM 95 * * * *. Na krku je vymodelován erb Jiřího Bruntálského z Vrba ve vavřínovém věnci, provázený monogramem jeho nositele G(IRZIK) B(RVNTALSKY Z W(RBNA), 22 cm vysoký reliéf anděla troubícího k poslednímu soudu provázený nápisem WSTANTE MRTWY PODTE K SAVDV a 16 cm vysoký znak Lipníku nad Bečvou ve vavřínovém věnci, provázený nápisem M(ESTO) LIPNIK. Pod znakem města se nachází sedmiřádkové nápisové zrcadlo dělené ro-

27/ Podle děkanské matriky se v roce 1771 na věži nacházelo pět zvonů. Velký z roku 1603, ulitý Zachariášem Milnerem, střední gotický, malý ulitý v roce 1564 Filipem Konvářem z Vyškova, umíráček z roku 1728 a sanktusník. Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, ACO, Matrica decanatus Wisternicensis z roku 1771, inv. č. 250

28/ Podle pověsti byl nalezen na pastvinách u řeky Bečvy. Proto prý vyzváněl: *Brav mne vyryl, panna mne našla, byl jsem plný ovsu*. Viz *400 let zvonu svatého Michala, 540 let zvonu svatého Jakuba*. Lipník nad Bečvou 2004, s. 5.

zetami a liliemi: TENTO ϕ ZWON * GEST SLIT / OD * MISTRA ϕ ZACHA-
RIASE / ZOLOMVCE * ZA PVRKMISTRV * / MARTINA ZYGMVNTDKA
IAN / A * NEDOSSLIHO * IANA SSEF / RANKA * MIKULASSE * HORA / KA
* 1604 *. Na přechodu k věnci na okraji zesíleném plochou lištou obíhá
zdvojená plastická linka. Jiří Bruntálský z Vrbna (1570–1622) byl majite-
lem spojených panství Lipník nad Bečvou a Helfštýn. Jako moravský zem-
ský sudí a člen moravského direktoria se podílel na stavovském povstání.
Po jeho porážce byl uvězněn na Špilberku, kde zemřel.

Z kostela sv. Jakuba v Lipníku nad Bečvou byly rekvírovány dva zvony.
První se jménem Vavřinec, o dolním průměru 96 centimetrů, výšce 93 cm
a odhadnuté hmotnosti 30 centnýřů, což je v přepočtu 1 680 kg. Ulil ho
roku 1658 na Moravě naturalizovaný lotrinský zvonař Štěpán Mollot,
činný ve druhé a třetí třetině 17. století v Mohelnici, Litovli, Olomouci
a na konec v Mikulově.^{29/} Svým dílem je na Moravě a v českém Slezsku
doložený v letech 1650–1670. Pocházel z Damblain a byl synem vagant-
ního lotrinského zvonaře Nicolase Molotta. Na Moravu přišel v roce 1650
z Rakouska. Druhý rekvírovaný zvon Jan z roku 1578 měl dolní průměr
i výšku 85 cm a odhadovanou hmotnost 25 centnýřů, to je v přepočtu
1 400 kg.^{30/}

Poslední Milnerův zvon zjištěný na Přerovsku byl ulit roku 1607 pro
farní kostel sv. Vavřince v Drahotuších. Zavěšen je na koruně zdobené li-
neárním větvičkovým ornamentem, má dolní průměr 95 a výšku 110 cm,
odhadnutou hmotnost 25 centnýřů, to je v přepočtu asi 1 400 kg. Na čepci
má dvouřádkový rýmovaný nápis antikvou, vymezený dvěma krajními
zdvojenými a střední ztrojenou plastickou linkou, dělený rozetami a li-
lí: ZACHARIAS MILNER ZV OLMVC AN(N)O MDCVII HAT MICH GEGO-
SSEN / VNT IN GOTTES NAMEN BIN ICH GEFLOS(S)EN. (Zachariáš Milner
z Olomouce mě roku 1607 slil / ve jménu božím mě roztavil.) Krk zdobí
14 cm vysoký reliéf Kalvárie a 9 cm vysoký znak města Drahotuše ve vav-
řínovém věnci. Na přechodu k věnci obíhají čtyři plastické linky. Roku
1607 Zachariáš Milner ulil pro Drahotuše i druhý svůj zvon o hmotnosti
15 centnýřů, rekvírovaný roku 1917.

Zachariáš Milner navázal na dílo olomouckého zvonaře Jiřího Hechper-
gera. Činnosti je doložen v letech 1592–1610. Před příchodem do Olomou-
ce působil v Brně, odkud roku 1597 přesídlil do Olomouce. Brno jako mís-
to svého působení uvedl ještě na zvonu v Moravském Kočově, který má
překvapující strohou plastickou výzdobu, omezující se pouze na dva ná-
pisy. Zvon v Pustých Žibřidovicích, z téhož roku 1597, zhotovil však podle
nápisu už v Olomouci. V roce 1601 křtil Milner v Olomouci, s manželkou

29/ Podle přepisu místního faráře z 29. června 1917 měl zvon nápis: „Letha Panie 1658
v miesici juli ke cti Bozy a s. Wawrinze jest tento zwon litej za panowanie knizete Dy-
trychsteyna Stephannus Mollot Lotharingus hoc opus fecit. Dále jsou jména starších
obce. Má velmi krásné výzdoby a figury.“ ZA Opava, pobočka Olomouc, Pozůstalost Jana
Nevěřila, karton 7, inv. č. 97.

30/ Přepis nápisů obou zvonů publikoval roku 1919 farář v Oseku Jan Baďura. BAĎURA, J.:
Lipenský okres. Vlastivěda Moravská. Brno 1919, s. 101 a 102.

Zuzanou, dceru Magdalénu. Do učení řemeslu přijal roku 1604 Klementa Zahna a roku 1605 Michala Schreiberu. V roce 1604 si koupil měšťanský dům čp. 359, pozdější Ostružnická ulice č. 9, který 3. února 1613 opět prodal. Z let 1587–1607 je zachováno sedmnáct jeho zvonů.

Z roku 1613 pochází i velký hodinový cimbál ve věži lipnického farního kostela, který ulil olomoucký zvonař Kašpar Geister. Má ucha zdobená šikmým rýhováním, průměr 46 cm a výšku 38 cm. Na čepci je mezi dvěma linkami, z nichž horní je zdvojená, vymodelován jednořádkový nápis kapitálou, dělený kosočtverci: CASPARVS • GEISTER • VON • OLMVTZ. • 1 • 6 • 13 •. Přejít k věnci, na okraji zesíleném širokou plochou lištou, zvýrazňují tři plastické linky.

Druhý Geisterovi připsaný zvon z téhož roku je volně uložen v půdním prostoru radnice v Lipníku nad Bečvou. Má hladká ucha, průměr 34 cm a výšku 39 cm. Jeho čepce člení jednořádkový nápis kapitálou vymezený dvěma plastickými linkami, z nichž dolní je ztrojená: SLIT PO WELIKEM OHNI LETA 1613. Na okraji k věnci, zesílenému plochou lištou, obíhají tři plastické linky. Na krku se vyskytuje rekviziční nápis bílou barvou Mähr. Weisskirchen / Gemeide Leipnik.^{31/}

Geister (? – 1623), je svým dílem doložen mezi lety 1612–1623. Řemeslu se u něho učil v letech 1602–1608 Eliáš Otta, v letech 1610–1614 Pavel Ellhorn, 1612–1616 Jan Gruss a 1616–1619 Pavel Herl. Geister žil na konci svého života v nájmu v Olomouci poblíž Střední brány, kde měl i svou dílnu. Závěť sepsal 17. listopadu 1623. Polovinu svého nářadí v ní odkázal svému příbuznému Antonínu Bergerovi. Byl nekatolíkem, což se mimo jiné projevilo v jeho preferencích antických motivů. Nebyl ženatý, ani nezařekl žádné potomky. Roku 1617 byl ustanoven cechovním přísežným. Ve výzdobě vycházel z typologie svého předchůdce Zachariáše Milnera (? – kol. 1613), který ji v mnohém převzal od Jiřího Hechpergera (? – 1598 Olomouc).

Na čepcích Geisterových sedmi dochovaných zvonů obíhají dvouřádkové české a německé nápisy dělené rozetami, kosočtverci a svislými znaky, vymezené značně vystouplými zdvojenými plastickými linkami. Plastické linky zvýrazňují také přechod k věnci na okraji zesíleném širokou plochou lištou. K výzdobě krku je užito aliančních erbů a izolovaných figurálních reliéfů s antickými mytologickými náměty, kterými tento zvonař zaujímá specifickou názorovou polohu. Na uchách závěsných korun se vyskytuje motiv lineárního větvičkového ornamentu, který z olomouckých zvonařů nejčastěji užíval Geislerův předchůdce Zachariáš Milner. S výjimkou pozdního zvonu v Halenkovicích z roku 1622, přeneseného z poutního kostela v Dubu nad Moravou, se od Geistera dochovaly spíše menší zvony. Geisterův zvon ulitý roku 1613 se původně nacházel v kostele sv. Urbana v Nejdku. Byl rekvírován za druhé světové války a vrácen do Nového Jičína.

31/ JOHN, F.: Dílo Kašpara Geistera z roku 1613 v Lipníku nad Bečvou. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov 2009, s. 5–7.

Mimořádně kovolijecky i umělecky kvalitní pozdně renesanční díla zanechali na Přerovsku vagantní lotrinští zvonaři Caspar Delson a Simon Michelin. Putující lotrinští zvonaři pomáhali na Moravě šířit vyspělý raně barokní koncept výzdoby zvonů. Byli činní zejména v 17. století a prosluli kvalitními a obvykle i mimořádně bohatě plasticky zdobenými zvony. Po prvních vlnách putujících řemeslníků, kteří se každoročně vraceli do svých domovů, se od druhé třetiny 17. století někteří z nich začali na nových teritoriích usazovat natrvalo. Snadné pronikání jim usnadnila povalečná obnova Evropy, zdecimované třicetiletou válkou. V první vlně se střední Moravy dotkli zejména Adrian Vogéz, Nicolas Mollot, Caspar Delson a Simon Michelin. Caspar Delson zprvu pracoval v letech 1625 až 1627 v Německu v okolí Würzburgu jako mladý pomocník Petra Bullevilla. Na Moravu spolu s ním přišel v roce 1629 Simon Michelin. Společně ulili v letech 1629–1631 zvony v Příboře (1629), Vlkoši (1630), Tovačově (1630), Všechovicích (1630) a Kvasicích (1631). Jména označili pouze první z nich. Signován byl také druhý jejich zvon v Tovačově z roku 1630 sv. Ondřej, který byl zrekvírován: MAGISTER SIMON MICHELIN ET CASPARUS DELSON NATIONE GALLI ME FECERUNT. (Mistr Šimon Michelin a Kašpar Delson, původem z Francie, mě zhotovili.) Tento nedochovaný tovačovský zvon vznikl přelitím staršího zvonu. Podle popisu místního faráře z roku 1917 měl dolní průměr 85 cm a hmotnost 330 kg. Obíhal na něm nápis „Panu Bohu k slávě a na záplatu Adama, Andrejsa Rakodavského k záduší Tovačovskému jsem ulit anno 1630. Nomen meum est Andreas“. Nacházel se na něm obraz Ukřižovaného s IHS, dále větší obrázek Krista Pána na kříži a dole Panna Marie a sv. Jan, u hlavy dva andělci, potom obraz sv. Petra a sv. Pavla. Okolo zvonu byly něžné ornamenty. Naladěn byl do gis.^{32/} Z roku 1630 pocházel i umíráček o průměru 30 cm a hmotnosti 25 liber.

V roce 1633 jsou oba jeho autoři doloženi ve Švýcarsku. V Lucernu ulili šest zvonů, z nichž největší dosáhl hmotnosti 5 250 kg. Na své moravské zvony aplikovali akantové rozviliny s delfíny, vavřínové pásy, visící palmy, reliéfy Kalvárie, Ukřižování Krista a Immaculaty a zobrazení světců nad hlavami andělů. Jako součást plastické výzdoby užívali také zvonařské značky, otisky mincí a listů šalvěje lékařského. Ucha zvonu v Příboře z roku 1629 ozdobili motivem penízků, ucha zvonů z let 1630 a 1631 lištami a výžlabky. Velký zvon v Lucernu, zavěšený na koruně s uchy zdobenými výžlabky s provazcem, pokrývá bohatá jemná ornamentální a silně vystouplá figurální výzdoba se světci provázenými monogramy. Nápisové a ornamentální vlasy, zasahující hluboko na krk, odděluje vavřínová páska. Do pasu s reliéfy světců jsou vloženy okřídlené hlavy andělů. Na přechodu k věnci obíhá provazec, na věnci dva provazce, mezi něž je vložena vavřínová páska.

Za první světové války byly z věže tovačovského farního kostela sv. Václava zrekvírovány dva větší zvony a umíráček. Jednalo se o velký signovaný zvon Marie z roku 1630 od Caspara Delsona a Simona Michelina,

32/ ZA Opava, pobočka Olomouc, Pozůstalost Jana Nevěřila, karton 7, inv. č. 97.

o dolním průměru 100 cm a hmotnosti 15 centnýřů, a zvon z roku 1696. Na rekvírovaném zvonu z roku 1630 se podle děkanské matriky nacházela obsáhlá nápisová legenda: MAGISTER SIMON MICHELIN ET CASPARVS DELSON FVSORES NATIONNE GALLI ME FECERVNT . ZA PVRKMISTR-VW GIRZIKA OBETKOWSKEHO PAWLA STEHLIKA MATAVSSE DOGNE-LOWA A KASSPARA WEISPACHA SLIT SEM KECTY A CHWALE PANV BOHV PANE MARIE A WSSEM SWATYM TEZ K PAMATCE A ZA PANO-WANI GYCH MILOSTIWE WRCHNOSTI WYSOCE VROZENICH P(ANV) PANA IVLIVSA PANA KARLA A PANA WEYKARDA WLASTNICH BRATRZI HRABAT Z SALMV A NEVBURKV NAD IHNEM A NA TOWACZOWE NA-KLADEM WSSY OBCY MIESTA TOWACZOVA A DEDIN K TOMV KOSTELV NALEZEGICYCH ROKV 1630.^{33/}

Dochovaný nesignovaný tovačovský zvon obou lotrinských zvonařů z roku 1630, nazývaný Ondřej, má dolní průměr 85 cm a odhadnutou hmotnost 6 centnýřů, což je v přepočtu asi 336 kg. Zavěšen je na uchách zdobených výžlabky. Příklop člení tři plastické linky. Na čepci se nachází dvouřádkový nápis kapitálou vymezený třemi zdvojenými plastickými linkami, uvozený stylizovaným střapcem: PANV BOHV KSLAWIE NA-ZAPLATV ADAMA ANDREASA RAKODAWSKYHO A ZADVSSY / TOWA-CZOWSKEMV GSEM PRZELIT A° 1630 NOMEN MEVM EST S.(ANCTUS) ANDREAS. Pod nápisem obíhá shora dolů pás akantových rozvilin s motivem delfinů, dvě plastické linky a visící palmety. Na krku je vymodelován 11 cm vysoký reliéf sv. Petra a pod ním okřídlená hlava anděla a otisky dvou mincí o průměru 2 cm a 1,6 cm; 9 cm vysoký reliéf medailonu s reliéfem ukřižovaného Krista a půlkruhovou páskou s nápisem TRIVMPHANS; 18,5 cm vysoký reliéf Madony s dítětem a pod ní okřídlenou hlavou anděla; 10,5 cm vysoký reliéf sv. Pavla a 22,5 cm vysoký reliéf Kalvárie nad motivem kandelábru ve tvaru trojúhelníku, z něhož šikmo vyrůstají dva otisky listu šalvěje lékařského. Mezi zmíněné reliéfy je umístěno pět obdélníků s horními okosenými rohy (3 cm vysoké), motivem kříže a monogramem IHS. Na přechodu k věnci, který je zvýrazněn sedmi plastickými linkami, z nichž střední je zesílena, jsou umístěny tři kartuše, ze kterých vyrůstají otisky listů šalvěje lékařského. Uprostřed kartuši se shora dolů nachází kříž, monogram IHS a GS oddělený srdcem se třemi hřeby z Kristova ukřižování. Další tři otisky listů, prostřídané s otisky listů nad kartušemi, vyrůstají ze stylizovaných rostlinných motivů s volutami. Věncem člení tři plastické linky, střední je šikmo rýhována.

Zvon ve farním kostele sv. Prokopa ve Vlkoši, o dolním průměru i výšce 82 cm a odhadované hmotnosti 4,5 centnýře, což je v přepočtu 252 kg, je zavěšen na koruně s uchy zdobenými oblounovými lištami a výžlabky. Příklop člení tři plastické linky. Čepec pokrývá shora dolů vavřínová

33/ Moravský zemský archiv Brno, Děkanská matrika číslo 384, sign. B 16; STÉGER, K.: Legendy na zvonech zničených za válečných rekvizicí roku 1916 a 1917. In: *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*. 1957, s. 36–38; ZA Opava, pobočka Olomouc, Pozůstalost Jana Nevěřila, karton 7; LAPČÍK, S.: *Soupis epigrafických památek okresu Přerov*. Diplomová práce FF MU. Brno 1974.

páska mezi dvěma linkami, jednořádkový biblický citát, také ohraničený dvěma linkami a uvozený okřídlenou hlavou anděla a motivem stylizovaného střípce: SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRANOS (!) ANNO DOMINI M. DC : XXX. (Je-li Bůh s námi, kdo proti nám, léta páně 1630.)^{34/} Pod nápisem je mezi dvěma linkami vymodelován akantový ornament s motivem delfinů a pod ním pruh visících palmet. Krk zdobí 10 cm vysoké reliéfy sv. Petra a sv. Pavla stojících na okřídlené hlavě anděla, 13 cm vysoký reliéf Immaculaty a 21 cm vysoký reliéf Kalvárie, jejíž podstavec tvoří plastický obdélník o rozměru 11 × 4,5 cm. V jeho středu se nachází kartuše s motivem kříže, monogramem IHS a lity GS, oddělené srdcem se třemi hřeby z Kristova kříže. Mezi figurálními reliéfy jsou vkomponovány 4 cm vysoké obdélníky s okosenými horními rohy, motivem kříže a monogramem IHS. Pod nimi se nacházejí další okřídlené hlavy andělů. Na přechodu k věnci, členěném šikmým rýhováním mezi dvěma zdvojenými linkami, obíhá pět plastických linek, z nichž střední je zesílená.

Roku 1631 ulili oba lotrinští zvonaři zvon pro farní kostel Nejsvětější Trojice ve Všechovicích. Má dolní průměr 79 cm, výšku 78 cm a odhadnutou hmotnost 5 centnýřů, což v přepočtu činí 280 kg. Ucha závěsné koruny jsou zdobena oblounovými lištami a výžlabky. Čepce pokrývá shora dolů vavřínová páska ohraničená dvěma plastickými linkami a dvouřádkový nápis kapitálou opět mezi dvěma plastickými linkami, dělený tečkami ve tvaru kosočtverce: + ANDREAS ORLIK LIB.(ER) BARO DE LASISKA DOM.(INVS) IN WSECHOWITZ CATHEDRALIS ECCLE.(SIAE) OLOM.(VCENSIS) CAN.(ONICVS) ET CVSTOS PROTH.(ONARIVS) APOS.(TOLICUS) / EMI.(NENTISSIMI) CARD.(INALIS) ET PRIN.(CIPIS) A DIE TRICHTEIN CONSILARIVS . HOC . OPVS . FIERI CVRAVIT IN HONOREM ASSVMPTAE B.(EATAE) MARI.(AE) VIRGINIS A.(NNO) 1631. (Ondřej Orlík, svobodný pán z Laziska, pán na Všechovicích, kanovník olomoucké katedrály, kustod, apoštolský pronotář a hlavní poradce jeho eminence kardinála (Dietrichsteina), dal toto dílo zhotovit ke cti Panny Marie Nanebevzaté roku 1631.) Pod nápisem obíhá ornament s motivem delfinů a stylizované lilie, ohraničený plastickými linkami. Výzdobu čepce ukončuje další plastická linka a okřídlené hlavy andělů, prostrádané akantovými rozvilinami. Na krku je vymodelován 9 cm vysoký znak olomouckého kanovníka Ondřeje sv. pána z Laziska, 19 cm vysoký kříž Ukřižovaného Krista a 13 cm vysoký reliéf Immaculaty. Na přechodu k věnci obíhají tři plastické linky, z nichž střední je zesílená. Věncem člení dvě zesílené plastické linky.

Donátor zvonu Ondřej Orlík svobodný pán z Laziska se narodil 14. listopadu 1595. Roku 1612 byl ustanoven proboštem olomouckého kláštera augustiniánů u Věch svatých, kterým zůstal až do své smrti. Studoval na vídeňské univerzitě, kde byl imatrikulován roku 1616. Na kněze byl vysvěcen 1. května 1621. Roku 1624 se stal proboštem kapituly při kostele sv. Mořice v Kroměříži. Na tuto funkci rezignoval v roce 1626. Téhož

34/ Vulgata, Římanům, kapitola 8, verš 31.

roku se stal olomouckým sídelním kanovníkem. Byl kancléřem kardinála Františka z Ditrichštejna. Před rokem 1631 byl jmenován kustodem olomoucké kapituly. Roku 1638 byl zvolen olomouckým kapitulním děkanem. Zemřel 2. prosince 1641.^{35/}

Kromě popisovaných dochovaných kampanologických památek je před oběma válečnými rekvizicemi v bývalém přerovském okrese literaturou a prameny připomínáno několik dalších datovaných gotických a renesančních zvonů. Zvon z roku 1496, o hmotnosti 10 centnýřů, vyrobený olomouckým kovolijcem Mistrem Jakubem, byl zavěšen ve věži kostela sv. Michala na přerovském předměstí Šířava. Rekvírovány byly zvony z roku 1503 v Paršovicích a Radkově, zvony z roku 1506 a 1551 v Hranicích, z roku 1523 v Předmostí a 1548 ve Špičkách.^{36/} Zvon ve Špičkách byl dílem konváře Václava z Hranic.^{37/} Obíhal na něm nápis TENTO ZVON SLITEY KE CTI A CHVÁLE BOŽÍ A SV. FILIPA A JAKOBA LÉTA BOŽÍHO 1548 VÁCLAV ZVONAR.^{38/} Roku 1875 byl přelit zvon z roku 1553 v Pavlovicích. Požárem byl v roce 1900 zničen zvon z roku 1576 v Paršovicích. Zanikly zvony z roku 1578 v Lipníku nad Bečvou, 1584 v Pavlovicích, 1592 v Drahotuších a Kokorách, oba ulil Jiří Hechperger, 1607 v Drahotuších, 1613 v Nejdku, 1630 v Tovačově a Vlkoši a 1631 v Domaželicích.

I přes tyto válečné ztráty je publikovaný soubor gotických a renesančních zvonů na Přerovsku velmi významný, protože obsahuje i několik, z různých hledisek, mimořádně kvalitních a unikátních kampanologických památek. Pozornost zasluhují zvláště zvony v Přerově, Drahotuších a v Lipníku nad Bečvou, kde je v místní zvonici zavěšen rozměrný zvon olomouckého zvonaře a konváře Jakuba z roku 1464, který je jeho dosud jediným známým dochovaným dílem.

35/ ZEMEK, M.: *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu*. Díl I. 1131–1652, rkp. č. 800. ZA Opava pobočka Olomouc.

36/ Zvon v Paršovicích jako jediný odolal požáru kostela roku 1900. Měl nápis „Ad honorem Sanct. Mariae anno Millesimo CCCCIII“. FRÖLICH, A.: *Nápisý na zvonech v Záhoří a okolí*, cit. dílo, s. 40.

37/ Zvon z roku 1551 v Hranicích, nazývaný Poledník, o hmotnosti 20 centnýřů, měl nápis „TENTO ZVON JEST UDĚLÁN KE CHVÁLE BOHA A K OHLAŠOVÁNÍ SLOVA BOŽÍHO ZA PURKMISTRUV ŠIMONA JEČMENKA A MIKULÁŠE PĚČKA LÉTA PANĚ 1551“. Roku 1877 byl přelit. INDRA, B.: *Zvonařská dílna v Hranicích v 16. století*. Vlastivědný věstník moravský, roč. 25, 1973, č. 3, s. 295.

38/ INDRA, B.: *Zvonařská dílna v Hranicích v 16. století*, cit. dílo, s. 295.

Jan Štěpán

Značka na kovadlině z počátku 16. století v Lipníku nad Bečvou

Město Lipník nad Bečvou má výhodu v tom, že se dochovalo velmi mnoho písemností z doby, ze které v jiných městských archívech máme jen mizivé množství písemností. Informace obsažené v lipenských archívech tak nezřídka přináší kromě velmi detailního zpracování různých témat také řadu drobných zajímavostí, které prozařují běžný život v minulosti, ale ve vyprávění o samotných dějinách města, protože jde o marginálie, spíše zanikají. I takové drobnosti, pokud jim bude věnována větší pozornost v širším prostoru, mohou změnit naše nazírání na některé aspekty tehdejšího života, a proto se domnívám, že má smysl se jimi zabývat.

Rejstřík obecních, zádušních a jiných dluhů města Lipníka z let 1514 až 1538 má mezi zápisy z let 1514–1516 jeden, který se týká odkoupení kovadliny městem.^{1/} Měl ji vlastnit Mikuláš zámečník / Zámečník, kterému za ni město vyplatilo 2,5 zlatého s tím, že ji on, nebo ten, komu dá právo, může kdykoliv odkoupit zpět, v případě, že se do města vrátí. Není zcela jasné, zdali ji nakonec Mikuláš odkoupil zpět, byť tomu část zápisu naznačuje, ale papír je bohužel poškozen. Každopádně město kovadlinu za stejnou částku propůjčilo Janíčkoví nožíři / Nožíři, od kterého ji v roce 1516 odkoupilo zpět a snad ji změnili na obecní nářadí.

Pisář k prvnímu zápisu překreslil značku, která se na kovadlině nacházela a která měla jasně kovadlinu identifikovat.^{2/} Zda byla kovadlina uvedeného Mikuláše výjimečná (nebo aby, v případě návratu nebyla zaměnitelná), či šlo jen o to, aby se v případě jejího navrácení nebylo možné zmýlit (odhlédneme-li od toho, že v té době asi v Lipníku nebylo tak vel-

---

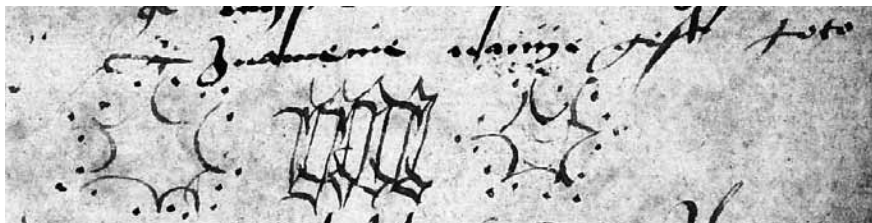
1/ SOKA Přerov, AM Lipník, městské účty inv. č. 7164, fol. 1r (vyobrazení), v.

2/ Nakovadle Mikuláše zámečníka, kterůž rada vyplatila obecními penězi a dali 2,5 zlatého dopřili ji Janíčkoví nožíři pod rukojmím do času, aby ji užíval bez škody, jak by škodu učinil, aby napravil.

Janíček radě položil 2,5 zl., že jest jakožto v zástavě, pak vrátí-li se zámečník a dá Janíčkoví 2,5 zl., ta nakovadle má vrácena jemu zase býti, a nebo tomu, kdož by na jeho místě tu summu spravil. Znamení na ní jest toto:

Rc Drhel, Holáč Daněk hrnčíř Datum feria ante st. Martini

Tu nakovadl vyplatili páni starši od Janíčka a dali z peněz těch za našk 2,5 zl. 15 den., mají doložiti zase víceji Mikuláší zámečníkoví slíbil zaň .. mach Davidu dáti na to 16 grošů bílých a .. jsou obecní.

ké množství kovadlin!), nevíme. Značka sestávala ze dvou šestihrotých hvězdiček či špičatých květů, které byly lemovány tečkami, a mezi nimi se nacházelo snad písmeno. Jde o čtyři dráčky minuskulního gotického písma, které bohužel nabízí více výkladů, kdy ani majiteli nemuselo být jasné, o co jde, pokud nebyly jeho výtvozem. Může jít totiž o čtyři i ve smyslu římské číslice 4, či o kombinaci nejméně písmen a, i, m, o až u.

Viditelnost vlastnických a výrobních značek se na předmětech dochovaných z minulosti rapidně snižuje s jejich stářím. Mimo to jsme při absenci písemných pramenů v řadě případů nuceni konstatovat, že někdy nelze rozhodnout ani to, zda se kupř. u jména / symbolu výrobce jedná o jeho jméno, obchodní značku, nebo přenesený název dobré značky jiného výrobce. Jelikož se bavíme o kovářském nářadí, uveďme jako příklad nejspíše obchodní značku mečířů ULFBERHT, která mezi lety 800–1000 platila v části Evropy zřejmě za velmi luxusní zboží.^{3/} Současný výzkum, který prokázal jejich existenci na řadě míst v Evropě, ukazuje, že muselo jít skutečně o práci více kovářů, snad i více dílen a nejspíše i pomyslných padělatelů této značky, díky až neskutečné kvalitě pravých výrobků.

Pokud by šlo v případě lipenské kovadliny o značku výrobce, přichází v dané době do úvahy značka kováře, který si ji sám zhotovil.^{4/} Mohlo se tedy jednat o kolek značky samotného Mikuláše, kde byla chyba, a jde jen o iniciálu jeho jména „m“. Pokud by se jednalo o výrobní značku Mikuláše (byť použitou jako vlastnickou), jde možná o jednu z nejstarších prokazatelných pro Lipník nad Bečvou a každopádně v této době ukazuje i to, že předměty, které nebyly poměrně běžné, mohly být značeny (pak by šlo skutečně spíše o výrobní značku) tak, jako tomu bylo v případě vlastnických kolků samotného města.^{5/}

3/ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Ulfberht>; <https://www.dotyk.cz/magazin/mec-ulfberht-vikingove-30000406.html>

4/ Samozřejmě nelze s jistotou říci, o jakou kovadlinu se jednalo, ale pokud byl jeden z uživatelů zámečnická a druhý nožíř (nešlo tedy o příjmení), v úvahu přichází tzv. rohatá kovadlina, viz ČERNÝ, Hynek: *Praktická funkce kovodělného výrobního komplexu z Břec-lavi – Pohanska*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, FF, Ústav archeologie a muzeologie. Brno 2008, s. 28–29.

5/ SEICHTEROVÁ, Hana – ŠTĚPÁN, Jan: Heraldika města Lipníka nad Bečvou. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov 2020, s. 37–38.

Jiří J. K. Nebeský – Jan Štěpán

Poškození lipenského a hranického panství za třicetileté války

Doba třicetileté války znamenala pro naše země období, kdy byla na našem území po dlouhou dobu různá vojska, která na řadě míst nenechala kámen na kameni, zatímco některými oblastmi prakticky jen prošla. Podobně je to s informacemi, které k jednotlivým lokalitám máme. Zatímco někde máme vcelku přesné informace z kronik, urbářů, gruntovních knih či dokonce z korespondence, u řady lokalit prameny zcela mlčí. Od toho se také samozřejmě odvíjí jakékoliv zobecnění dané situace a na Moravě se většinou potřebná data uvádějí podle zmínek o pustých usedlostech v lánských rejstřících z roku 1656 či z revizitace roku 1675 (pro různá panství může jít o mladší roky).^{1/} Výsledky obou jsou každopádně jen orientační, protože se odhady dělaly velmi přibližně a vrchnost, která byla pověřena jejich sestavováním, neuváděla přesný stav a někdy dokonce záměrně upravovala údaje ve svůj prospěch.

Situaci na lipenském a hranickém (respektive hranicko-drahotušském) panství se pokusili plošně zpracovat Jan Baďura a Antonín Fröhlich-Frel. První z nich v článku „Okres lipenský po válce třicetileté“ zpracoval podle všeho údaje právě podle lánských rejstříků, které v textu zmiňuje.^{2/} Fröhlich naopak vycházel ze soupisu platů helfštýnského panství z let 1649–1650, sepsaných za Maxmiliána z Ditrichštejna, kde jsou pro každou vesnici lipenského panství uvedena jména usedlých v dané době.^{3/} Údaje se samozřejmě mírně liší, a to hlavně proto, že soupis z let 1649/1650 byl sepsán v dané době, zatímco k lánským rejstříkům scházelo ještě několik let. Svou roli dále hrál fakt, že soupis byl sestaven pro potřeby panství, můžeme jej tedy považovat za přesnější, protože majitel panství chtěl samozřejmě znát reálný stav. Naskýtá se proto řada otázek, jak zodpovědět otázku poškození vesnic za třicetileté války, protože ne vždy musí být určité předpoklady o poškození vesnic reálné. Předně časovým argumentem bývá snížení počtu obyvatel, z čehož měla plynout ne-

---

1/ MATĚJJEK, František: *Lánové rejstříky přerovského kraje z let 1675–1676*. In: Ostrava 14 (1987), s. 355–444.

2/ BAĎURA, Jan: *Okres lipenský po válce třicetileté*. In: *Záhorská kronika* 6, 1910, č. 6, s. 42–44.

3/ FRÖHLICH, Antonín: *Urbář panství helfštejského z r. 1649*. In: *Záhorská kronika* 14, 1931–1932, č. 4, s. 109–111.

obsazenost některých gruntů ještě dlouho po válce. Podobně je to s argumentem, že stavení bylo zcela zničeno, a tak trvalo dlouho, než jej nějaký zájemce převzal a opravil.

Takové argumenty jsou jistě zcela správné, ale byly skutečně vesnice poškozeny tak, jak uvádí lánské rejstříky, nebo zde v některých případech mohla fungovat jakási opačná – pozitivní snaha grundy osadit a opravit? Pokud totiž švédská vojska opustila naše země v roce 1649, je to do lánských rejstříků až sedm let. A někdy je v samotných lánských rejstřících uvedeno, že grunt byl opuštěn v roce, který se Švédy nijak nesouvisí. Je jasné, že tak jako nelze paušalizovat v případě jedné vesnice, nelze to dělat ani na úrovni celých panství, ale při dostatku vypovídacích pramenů se tyto otázky mohou jevit poněkud jinak. Zmíněná panství patřila od roku 1621/1622 olomouckému biskupu Františku kardinálu z Ditrichštejna a po jeho smrti v roce 1636 je získal jeho synovec Maxmilián z Ditrichštejna, který je následujícího roku pronajal důchodnímu Václavu Bánovskému.^{4/} Pramenná základna je v případě obou panství poměrně rozsáhlá, byť naneštěstí dnes již ne vždy víme, kam se některé písemnosti poděly.

O poškození panství ale rozhodně nemůže být pochyb. Již v roce 1624 psal jezuita P. Jan Drachovius kardinálu z Ditrichštejna o situaci poddaných pod ubytovaným vojskem na lipenském panství, že „...nemají z největší části ani chleba, chodí bosi a polonazi a tak jest to s nimi, že člověk sotva se může zdržeti slz“, a zde nešlo o škody způsobené Švédy.^{5/} Přesto i toto uškodilo obyvatelům vesnic období třicetileté války a některé statky na vesnicích byly vedeny jako pusté hned od počátku.

V podstatě ani vpád cizích vojsk na Moravu v roce 1626 pod vedením generála Mansfelda nebyl švédskou záležitostí, ale jednalo se v převážné většině o Dány. Zde ale již víme, že se jim v říjnu 1626 podařilo dobýt Hranice, naopak Lipník s Helfštýnem dokázali císařští vojáci uhájit. Okolní vesnice ale podle tehdejších zpráv vojáci vyrabovali, a to zvláště po neúspěchu u Lipníka.^{6/} S nepřítelem se v té době spojili i protestantští Valaši z hor kolem Hukvald a opět víme, že se kolem listopadu 1626 vyskytovali v okolí Lipníka.^{7/} Na příkladu obce Dolní Újezd lze uvést, že nejdetailejší zprávy o poničení švédskými vojáky máme dochovány díky gruntovníci.^{8/} Podle ní bylo deset domů jednoznačně označeno jako pustých po vpádu „mansfeldských“, i když šlo ve skutečnosti o jednotky švédského generála Lennarta Torstenssona roku 1642. Lipník a Hranice byly Švédy dobyty až o rok později, ale ty měly na rozdíl od vesnic pevné hradby. V letech 1642–1648 byly navíc v Lipníku a Hranicích stále švédské oddíly, které pravidelně vyjížděly rabovat do okolí, takže je pravděpodobné, že i tehdy docházelo k opouštění usedlostí.

4/ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (ZAOpO), fond Velkostatek Lipník, inv. č. 2, sign. 120.

5/ HRUBÝ, František: *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636. Díl I.* Brno 1934, s. 414.

6/ HRUBÝ, František: *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636. Díl II.* Brno 1937, s. 40.

7/ Tamtéž, s. 44.

8/ ŠTĚPÁN, Jan: *Dolní Újezd minulostí k současnosti.* Olomouc 2006, s. 21–22.

V Újezdě šlo v té době o vypálená čísla 3, 4, 13, 15, 16, 17, 24, 25, 37 a 39. Mimo to jsou ale ve stejné době označeny jako pusté další dva domy č. 2 a 19, takže lze předpokládat, že se pustými staly ve stejné době. To by znamenalo dvanáct pustých domů během švédských válek. Válka byla ukončena tzv. vestfálským mírem v roce 1648 a hned z prosince téhož roku se dochovaly žádosti vesnic na panství vrchnosti o podporu a úlevu v placení daní, dávek a povinných robot. V nich se např. uvádí, že celých sedm let se zde na panství střídaly jak cizí, tak vlastní armády. Jmenovitě jsou to ze švédských jednotky generála Wittenberga a z císařských arcivévodů Leopolda Viléma a generála Piccolominiho.^{9/} Následně rok 1656 uvádí v Újezdě 22 osedlých domů a tři pusté domy, rok 1662 uvádí jednoho svobodníka, 24 sedláků, šest zahradníků, dva domkaře a dva pusté domkaře. Podle rektifikace lánských rejstříků z roku 1675 zde byly nově osazeny pusté usedlosti v roce 1667, 1671 a 1675, jedna stará po roce 1657 a dvě chalupnické poustky.^{10/}

Jako příklad nedostatečného využití pramenů uveďme např. dějiny Lutína, kde v části z let 1618 až 1848 hned zpočátku autor uvádí, že chybí přímé zprávy o situaci v Lutíně za švédských válek.^{11/} Zároveň zmiňuje zničení vsí v okolí a na podkladě lánové vizitace z roku 1656 dosvědčuje, že existence jednoho pustého statku znamená, že samotný Lutín byl zřejmě ušetřen. Přesto lutínská obec listem z 12. prosince 1681 dosvědčuje, že v roce 1650 po švédských válkách „celá dědina byla zruřovaná, polovici jí bylo vypáleno, ostatek pak rozvráceno a pobráno... tak že jsme svůj grunt i dvůr... skoro znovu stavěti museli“ a dále, že v roce 1663 u Jakuba Propíchalů udeřil „hrom“ a shořelo několik domů a půl panského dvora. Totéž tvrdí i lutínská gruntovnice, která uvádí i konkrétní zničené domy. Závěr o tom, že vesnice nebyla poškozena, je zde proto zcela mylný a může změnit nejen znalosti o dějinách obce, ale v případném sumáři z dějin obcí by jeho pravdivost opět falešně narušil.

Je tedy zřejmé, že jakýkoliv pramen, který umožní sledovat změny v počtech pustých usedlostí v době třicetileté války, může změnit pohled na stav období války, období osazování gruntů a období, kdy byly vyměřovány lánové rozlohy usedlostí. Primární prameny z období samotné války jsou samozřejmě nejzásadnější, mají nejspíše nejpravdivější vypovídací možnosti a jsou nejlépe využitelné. Poválečné záznamy opět poskytují poměrně přesné informace, byť již zde lze namítnout, že nemusí reflektovat všechny události, zvláště pokud byl pustý grunt již nějakou chvíli osazen. Výhodou soupisu z tohoto období je ale stále vysoká míra pravdivosti v stanovení počtu pustých usedlostí či dalších poškození, protože následné lánové rejstříky byly sestaveny za zcela jiným účelem. Jejich cílem bylo zhodnotit míru zdanitelnosti poddanských usedlostí a zvýšení

9/ ZAOpo, fond Velkostatek Lipník, karton č. 911, sign. 10, inv. č. 2195.

10/ ZAOpo, fond Velkostatek Lipník, inv. č. 4005, lánský rejstřík 1675.

11/ PAPAÍK, David: *Dějiny obcí Lutín a Třebčín*. Olomouc 2005, s. 40, poznámka 88, kde autor uvádí, že v dějinách Bilovic a Lutotína prokázal, že i dvě vedle sebe stojící vesnice mohly být odlišně poškozeny.

počtu pustých gruntů znamenalo snížení vybrané částky. Stejně tak bylo prokázáno, že vesnice nepřiznávaly některé obecní pozemky, které byly uváděny jako panské a tudíž nezdaněné. De facto o ně následně přicházely, když je později vrchnost považovala za své, a argumentem bylo v zásadě i jejich nepřiznání v lánových rejstřících.

Tento příspěvek přináší formou tabulek soupis údajů pro panství Lipník a Hranice z let 1649–1662.^{12/} Tyto sumáře zhotovené pro přímou potřebu panství, tedy nikoliv pro potřebu státního zdanění, poskytují poměrně zajímavé údaje, které shromažďovalo panství o svých poddaných, jejich počtu a držbě usedlostí, povinnostech, robotách a platech. I přesto, že jsou archivní fondy Velkostatků Lipník a Hranice poměrně dobře zachovány a mají k dispozici dostatek pramenů, mohou tyto editované soupisy pomoci upřesnit reálný stav měst a vesnic na panstvích v komplexním pohledu.

Zásady

- Jazykově německé zápisy převádíme do češtiny.
- Tabulky řadíme chronologicky.
- Uváděné jednotky pokud možno zjednodušujeme:
  - a) peněžní jednotky, v rukopise členěné na moravské zlaté, groše a denáry, zjednodušujeme jen na groše a denáry (1 zl. mor. = 30 gr.);
  - b) množstevní jednotky, v rukopise členěné na kopy a kusy, redukuje-me pouze na kusy (1 kopa = 60 ks);
  - c) zlomky převádíme na desetinná čísla, např. $\frac{4}{7} = 0,563$.
- Kontrolní součty na několika místech odhalily početní chyby rukopisů – pokud je bylo možné jednoznačně opravit, pak je takový opravený údaj vtištěn *kurzívou* a označen hvězdičkou * (původní údaje jsou uvedeny v rubrice Ediční opravy), v případě, že jednoznačná emendace možná není, je údaj vyznačen **tučně** a označen hvězdičkou * (a uveden v rubrice Ediční problémy). Za řádek původních písařských součtů připojujeme Skutečný součet, v němž jsou umístěny součty zapsaných čísel, pokud se liší od písařského součtu (údaje zohledňují také případné emendace).
- Pro snadnější využití údajů připojujeme u tabulky A ještě převod údajů na procenta (na jedno desetinné číslo), přičemž řazení vesnic je provedeno abecedně bez ohledu na příslušnost k panství.

TABULKA A

Nenazvaná česky psaná tabulka zachycuje hospodářský stav hranicko-drahotušského panství v roce 1649,^{13/} po ukončení pronájmu panství Václavu Rekovi.^{14/} Panství je zachyceno primárně z perspektivy vrchnosti, tedy prostřednictvím evidence počtu osedlých, jejich platů a dávek

12/ ZAOP, fond Velkostatek Hranice, karton č. 38, sign. 17, inv. č. 362 – stranou necháváme dokumenty vztahující se k lánové vizitaci.

13/ INDRA, Bohumír: *Hranice ve 2. polovině 17. století*. In: Kdysi a nedávno 2, 2011, s. 3.

14/ INDRA, Bohumír: *Město a panství Hranice za třicetileté války*. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 1996, s. 71–73.

TABULKA A – Panství hranické a drahotušské

	Bej- valo used- lých	Nyní jest usedlých	Nyní jest pus- tých a lhot- níků	Vycháze- lo platů stálého i běžného		Nyní vy- chází		Sráží se z pustých a lhotníkův		Rži platový vychá- zelo	Nyní vychází	Sráží se	
	osob	osob	osob	grošů	den.	grošů	den.	grošů	den.	měřic	měřic	měřic	
Město Hranice	309	150	159	8775	2	7174	3	1600	6				
Dědina Olšovec	32	24	8	4209	0,5	3765	4	443	3,5	27,5	19,5	8	
Partutovice	33	19	14	1164	6,5	490	3,5	674	3	30,25	19,125	11,125	
Jindřichov	52	35	17	1428	5	1022	4	406	1	30	*18,563	11,438	
Střítež	52	26	26	2694	6	1945		749	6	43,75	26,75	17	
Nejdek	22	11	11	2977	1,5	2505	0,5	472	1	13	8,5	4,5	
Bělotín	68	53	15	7610	1	5545		2065	1	93	57	36	
Lučice	11	9	2	2804	2,5	2512	6	291	3,5	19	12,25	6,75	
Heřmanice	18	13	5	808	3	385	6,5	422	3,5	16,125	9,875	6,25	
Dub a Polouvsí	31	17	14	1609	4,5	1146	0,5	463	4				
Blahutovice	25	18	7	6163	2,5	5246	6,5	916	3	21,125	13,625	7,5	
Kozí Loučky	15	8	7	610	3,5	258		352	3,5				
Dědina Polom	38	27	11	2840	1,5	1343	3,5	1496	5				
Město Drahotuše	91	48	43	6423	5	4065	2	2358	3				
Dědina Slavič	23	11	12	1455	1	830	1	625					
Jezernice	59	26	33	6534	5,5	3060	5,5	3474					
Podhoří	21	16	5	3790	2	2883	5	906	4				
Středolesí	22	12	10	2253	5	1405	4	848	1				
Uhřínov	17	14	3	2902	3	2700	6	201	4				
Radíkov	26	17	9	2771	2,5	2017	6	753	3,5				
Klokočí	22	3	19	1565	6	357	5	1208	1				
Milenov	34	17	17	2473	1,5	1062	0,5	1411	1				
Hrabůvka	19	8	11	2990	3,5	1312	5,5	1677	5				
Lhotka	10	5	5	1025	1,5	728	2,5	*296	6				
Velká	38	12	26	2606	3,5	1022	5,5	1583	5				
Hluzov	18	9	9	2347	4	1724		623	4				
Černotín	39	25	14	3613	1	2739	1	874					
Ústí	19	13	6	2019	6	1671	6	348		15,25	9,25	*6	
Opatovice	26	16	10	3077	5	2068	1,5	1009	3,5	19,5	11	8,5	
Zbrašov	21	16	5	3906		2879		1027					
Suma	1211	678	533	95466	5	65884	4	29582	1	328,75	195,438	133,313	
Skutečný součet										328,5	205,438	123,063	

– je porovnáván dřívější stav („bejvalo“), dále aktuální situace („nyní“) a rozdíl mezi těmito dvěma údaji („sráží se“, resp. „srazí se“), k tomu jsou připojeny rubriky evidující stav zvířecího inventáře v majetku osedlých, ovšem pouze stav aktuální. Údaje o tomtéž na panských dvorech ovšem chybí.

	Ovsa vychá- zelo	Nyní vychází	Sráží se	Husí vy- chá- zelo	Nyní vy- chá- zí	Sráží se	Slepíc vychá- zelo	Nyní vychá- zí	Sráží se	Vajec vy- chá- zelo	Nyní vy- cháží	Sráží se	Mají koní	Do- byt- ka ho- vězí- ho	Svinského	Ovcí a kozí
	měřic	měřic	měřic	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů
							111	63	48	0	0	0	39	169	113	313
	21,75	13,25	8,5				51	38	13	45	0	45	34	39	49	326
	37,5	21,5	16				58	33	25	15	15	0	20	21	20	263
	50	36	14				58	30	28	90	90	0	36	65	41	227
	44,75	24,75	20				71	52	19	170	0	170	20	21	20	263
	12	7,75	4,25				35	18	17	135	0	135	14	23	18	109
	53,5	38,25	15,25				281,5	197,5	84	155	155	0	57	79	87	358
	24,75	16,625	8,125	24	20	4	42	29	13	15	15	0	11	13	8	75
	9,75	3,5	6,25				31	17	14	30	30	0	18	23	25	106
	8,5	4,75	3,75				87	51	36	305	179	126	23	33	30	63
	35,75	24,75	11				67,5	47	20,5	165	120	45	12	28	20	64
	16	9,5	6,5				34	18	16	30	15	15	13	23	31	92
							100	67	33	95	95	0	54	87	72	386
	164,5	70,75	93,75				247,5	125,5	122	1181	571	610	57	65	60	146
							0	0	0	0	0	0	8	11	16	
	105,25	38,25	67				170	48	122	880	270	610	12	18	20	2
							0	0	0	0	0	0	12	25	47	65
	66,75	32,25	34,5				*61,5	17,5	34	334	169	165	13	16	14	90
	26,5	25,5	1				44	42	2	276	266	10	12	12	19	85
	84,75	64,75	20				97	67	30	530	409	121	18	18	39	105
	37,5	5	32,5				49	6	43	255	30	225	5	8	5	6
	80,25	31,438	48,813				113	48	65	575	240	335	18	18	17	46
	44	29,5	14,5				42	29	13	245	245	0	8	6		
	16,5	5,625	*10,875				15	5	10	70	25	45	5	11	13	35
	70,25	15,25	55				109	32	77	625	190	435	10	10	5	
							21	10	11	60	15	45	12	13	19	126
	20	*14,375	5,625				38	23	18	45	45	0	50	46	69	195
							17	13	4	185	139	46	14	15	11	50
	38	21	17				105	50	55	205	95	110	18	18	31	70
							32	22	10	150	100	50	9	20		48
	1068,5	554,313	514,188	24	20	4	2199	1178,5	1020,5	6191	3523	2668	632	950	919	3713
							2188	1198,5	982,5	6866		3343		954		3714

Bohumír Indra uvádí, že „bejvalo“ vyčísluje předválečný stav. Při po-
rovnání se sumovním extraktem z roku 1636^{15/} se ovšem zdá, že jde spíše
o údaje ze 30. let 17. století – naturální dávky se shodují úplně, celkový
plat z panství v roce 1636 dosahoval 95.153 grč 4,75 dč (rozdíl pouhých
313 grč). Není ovšem jasné, zda „bejvalo“ představuje skutečně vybírané

15/ ZAOPO, fond Velkostatek Hranice, inv. č. 100.

TABULKA A – výběr položek v procentech

	Bejvalo used- lých	Nyní jest used- lých	Nyní jest pus- tých a lhotní- ků	Vychá- zelo platu stálého i běž- ného	Nyní vychá- zí	Sráží se z pus- tých a lhotní- kův	Rži platový vychá- zelo	Nyní vychá- zí	Sráží se	
	osob	osob	osob	grošů	grošů	grošů	měřic	měřic	měřic	
Bělotín	100,0	77,9	22,1	100,0	72,9	27,1	100,0	61,3	38,7	
Blahutovice	100,0	72,0	28,0	100,0	85,1	14,9	100,0	64,5	35,5	
Černotín	100,0	64,1	35,9	100,0	75,8	24,2				
Dědina Polom	100,0	71,1	28,9	100,0	47,3	52,7				
Drahotuše	100,0	52,7	47,3	100,0	63,3	36,7				
Dub a Polouvsí	100,0	54,8	45,2	100,0	71,2	28,8				
Heřmanice	100,0	72,2	27,8	100,0	47,6	52,2	100,0	61,2	38,8	
Hluzov	100,0	50,0	50,0	100,0	73,5	26,5				
Hrabůvka	100,0	42,1	57,9	100,0	43,9	56,1				
Hranice	100,0	48,5	51,5	100,0	81,8	18,2				
Jezernice	100,0	44,1	55,9	100,0	46,8	53,2				
Jindřichov	100,0	67,3	32,7	100,0	71,6	28,4	100,0	61,9	38,1	
Klokoči	100,0	13,6	86,4	100,0	22,8	77,2				
Kozí Loučky	100,0	53,3	46,7	100,0	42,3	57,7				
Lhotka	100,0	50,0	50,0	100,0	71,0	28,9				
Lučice	100,0	81,8	18,2	100,0	89,6	10,4	100,0	64,5	35,5	
Mílenov	100,0	50,0	50,0	100,0	42,9	57,1				
Nejdek	100,0	50,0	50,0	100,0	84,1	15,9	100,0	65,4	34,6	
Olšovec	100,0	75,0	25,0	100,0	89,5	10,5	100,0	70,9	29,1	
Opatovice	100,0	61,5	38,5	100,0	67,2	32,8	100,0	56,4	43,6	
Partutovice	100,0	57,6	42,4	100,0	42,1	57,9	100,0	63,2	36,8	
Podhoří	100,0	76,2	23,8	100,0	76,1	23,9				
Radíkov	100,0	65,4	34,6	100,0	72,8	27,2				
Slavíč	100,0	47,8	52,2	100,0	57,0	43,0				
Středolesí	100,0	54,5	45,5	100,0	62,4	37,6				
Střítež	100,0	50,0	50,0	100,0	72,2	27,8	100,0	61,1	38,9	
Uhřínov	100,0	82,4	17,6	100,0	93,0	6,9				
Ústí	100,0	68,4	31,6	100,0	82,8	17,2	100,0	60,7	39,3	
Velká	100,0	31,6	68,4	100,0	39,2	60,7				
Zbrašov	100,0	76,2	23,8	100,0	73,7	26,3				
Suma	100,0	56,0	44,0	100,0	69,0	31,0	100,0	59,4	40,6	

platy a dávky, nebo jen právně podložené nároky. Podobně není zřejmé, zda údaje označené „nyní“ představují faktický výběr k roku 1649, nebo nárok po odečtu neosazených a pustých nemovitostí. Z neosazených nemovitostí vrchnost vybírat dávky nemohla, ale současně je možné, že ne všichni osedlí byli schopni dávky a platy odevzdat v plné výši.

Jaký je obraz panství? Celých 44 % usedlostí je označeno jako pustých nebo osazených lhotníky (tedy novousedlíky, kteří jsou od poplatků po dobu tří let osvobozeni). Byť tedy v roce 1649 už (nevyjádřená) část pouští byla znovu osazena, oněch 44 % můžeme považovat za maximální

	Ovsa vychá- zelo	Nyní vychá- zí	Sráží se	Husí vychá- zelo	Nyní vychá- zí	Sráží se	Slepíc vychá- zelo	Nyní vychá- zí	Sráží se	Vajec vychá- zelo	Nyní vychá- zí	Sráží se
	měřic	měřic	měřic	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů	kusů
	100,0	71,5	28,5				100,0	70,2	29,8	100,0	100,0	0,0
	100,0	69,2	30,8				100,0	69,6	30,4	100,0	72,7	27,3
	100,0	71,9	28,1				100,0	60,5	47,4	100,0	100,0	0,0
							100,0	67,0	33,0	100,0	100,0	0,0
	100,0	43,0	57,0				100,0	50,7	49,3	100,0	48,3	51,7
	100,0	55,9	44,1				100,0	58,6	41,4	100,0	58,7	41,3
	100,0	35,9	64,1				100,0	54,8	45,2	100,0	100,0	0,0
							100,0	47,6	52,4	100,0	25,0	75,0
	100,0	67,0	33,0				100,0	69,0	31,0	100,0	100,0	0,0
							100,0	56,8	43,2			
	100,0	36,3	63,7				100,0	28,2	71,8	100,0	30,7	69,3
	100,0	72,0	28,0				100,0	51,7	48,3	100,0	100,0	0,0
	100,0	13,3	86,7				100,0	12,2	87,8	100,0	11,8	88,2
	100,0	59,4	40,6				100,0	52,9	47,1	100,0	50,0	50,0
	100,0	34,1	65,9				100,0	33,3	66,7	100,0	35,7	64,3
	100,0	67,2	32,8	100,0	83,3	16,7	100,0	69,0	31,0	100,0	100,0	0,0
	100,0	39,2	60,8				100,0	42,5	57,5	100,0	41,7	58,3
	100,0	64,6	35,4				100,0	51,4	48,6	100,0	0,0	100,0
	100,0	60,9	39,1				100,0	74,5	25,5	100,0	0,0	100,0
	100,0	55,3	44,7				100,0	47,6	52,4	100,0	46,3	53,7
	100,0	57,3	42,7				100,0	56,9	43,1	100,0	100,0	0,0
	100,0	76,4	23,6				100,0	69,1	30,9	100,0	77,2	22,8
	100,0	48,3	51,7				100,0	28,5	55,3	100,0	50,6	49,4
	100,0	55,3	44,7				100,0	73,2	26,8	100,0	0,0	100,0
	100,0	96,2	3,8				100,0	95,5	4,5	100,0	96,4	3,6
							100,0	76,5	23,5	100,0	75,1	24,9
	100,0	21,7	78,3				100,0	29,4	70,6	100,0	30,4	69,6
							100,0	68,8	31,3	100,0	66,7	33,3
	100,0	51,9	48,1				100,0	53,6	46,4	100,0	56,9	43,1

hodnotu poškození v závěrečné fázi války. Nicméně vzhledem k tomu, že usedlosti nebyly stejné rozsahem ani povinnostmi vůči vrchnosti, u platů a dávek nedošlo k poklesu ve stejném poměru – zatímco tedy osazených (a odvádějících) usedlostí je 56 %, platy dosahují výše 69 %. Dávky rži (žita) představují 59 % a ovsa 51 % – to naznačuje, že drahotušské panství bylo o něco poškozenější, resp. odvody z něj byly nižší než plánované, protože vesnice drahotušského panství vesměs odváděly pouze oves, zatímco vsi hranického panství byly povinny dodávat vrchnosti také žito.

Souhrnné údaje za celé panství byly pro vrchnost nejdůležitější, nás však zřejmě více zaujmou údaje za jednotlivé vsi. Nejvíce opuštěných a lhotných usedlostí se nacházelo v Klokoči (86,4 %), po něm následuje Velká (68,4 %), v rozmezí 50–60 % jsou to Hrabůvka, Jezernice, Slavič, Hranice, Hluzov, Lhotka, Nejdek, Střítež a Milenov, naopak do 20 % vykazují pouze Uhřínov a Lučice. Čistě geografické příčiny tento výskyt asi nemá – např. kontrast mezi relativně stranou se nacházející Lhotkou (50 %) a hned vedle ní stojícím Olšovcem (25 %), který se přitom nachází na frekventované komunikaci. Obdobně blízké a obdobně periferní podhorské vsi Středolesí (45,5 %), Uhřínov (17,6 %) a Radíkov (34,6 %) nevykazují velkou shodu.

Mimochodem zmiňme zajímavý fakt, že pětice vsí (Hluzov, Černotín, Ústí, Opatovice a Zbrašov), která byla k hranicko-drahotušskému panství připojena ve 40. letech 16. století oddělením od panství lipenského, resp. helfštýnského, je v evidenčních písemnostech ze 17. století setrvale řazena k drahotušskému panství, ačkoli Kropáčův urbář z roku 1569 je přiřazuje k panství hranickému. Geograficky je možné obojí.

Ediční opravy:

- Rubriku Kuřat mladých, která v rukopisu předchází rubrice Slepíc vycházelo, odstraňujeme, protože u všech vesnic je počet kuřat nulový;
- Lhotka – Sráží se z pustých a lhotníkův – opravujeme chybných 6 gr. (9 zl. 6 gr. = 276 gr.) na 26 gr. (296 gr.);
- Jindřichov – Nyní vychází rži – opravujeme 18 $\frac{3}{8}$ měřice na 18 $\frac{1}{16}$ měřice;
- Ústí – Sráží se rži – doplňujeme chybějících 6 měřic;
- Černotín – Nyní vychází ovsy – opravujeme 14 $\frac{3}{4}$ měřice na 14 $\frac{3}{8}$ měřice;
- Lhotka – Sráží se ovsy – opravujeme 11 $\frac{1}{8}$ měřice na 10 $\frac{7}{8}$ měřice.

Ediční problémy

- Středolesí – Slepíc vycházelo – uvedená cifra je o 10 ks vyšší než součet nynějších a srážených slepic.

TABULKA B

Česky psaná tabulka s květnatým názvem navazuje na údaje o počtu osedlých z tabulky A, můžeme tak sledovat progres v osazování pustých nemovitostí ve dvouletém intervalu 1649–1651. Tabulka uvádí počet osazených nemovitostí ke dni sv. Václava 1649, dále změnu, k níž došlo k témuž dni roku 1651 (vždy se jedná o nárůst) a nakonec zbývající pusté poddanské nemovitosti. Součtem předposledního a posledního sloupce pak získáme počet pustých usedlostí k roku 1649.

V součtu se sice podařilo nově osadit skoro 19 % z původního počtu poddanských nemovitostí, ale v konkrétních vsích je výsledek přirozeně

TABULKA B – Panství hranického a drahotušského extrakt jak mnoho poddaných v kteréj obci A. 1649 při svatým Václavu usedlých bylo, co jich do sv. Václavu A. 1651 i se lhotníky, kteří předešle mezi pustými položeni byli, přibýlo a co ještě do konce pustých jest, jakž následuje

	A. 1649 při svatým Václavu osedlých bylo	Do sv. Václava A. 1651 jich i s lhotní- ky přibýlo	Do konce pustých ještě jest
Město Hranice	150	4	155
Dědina Olšovec	24	1	7
Partutovice	19	8	6
Jindřichov	35	16	1
Střítež	26	26	0
Nejdek	11	11	0
Bělotín	53	12	3
Lučistě	9	2	0
Heřmanice	13	5	0
Dub a Polouvsí	17	13	1
Blahutovice	18	7	0
Kozí Loučky	8	5	2
Polom	27	11	0
Město Drahotuše	48	38	5
Dědina Slavič	11	6	6
Jezernice	26	6	27
Podhoří	16	2	3
Středolesí	12	0	*10
Uhřínov	14	1	2
Radíkov	17	4	5
Klokočí	3	4	15
Milenov	17	5	12
Hrabůvka	8	2	9
Lhota	5	5	0
Velká	12	6	20
Hluzov	9	6	3
Černotín	25	*12	*1
Ústí	13	3	3
Opatovice	16	6	4
Zbrašov	16	0	5
Suma	678	227	305

velmi různý – ve Stříteži, Nejdku a Lhotce odpovídá počet nově osazených nemovitostí hned 50 % celkového počtu, zatímco ve Středolesí a Zbrašově nebyla v průběhu dvou let osazena nově žádná usedlost, extrémně nízký byl také přírůstek v Hranicích (1,3 %), zatímco druhé město panství, Drahotuše, se blížilo maximu (41,8 %). Celkově zůstávalo v roce 1651 neosazeno 25 % nemovitostí, přitom ale 6 vsí už bylo osazeno plně, dalším pěti chybělo do plného stavu do 6 %, naopak přes 45 % neosazených nemovitostí měly Hranice, Jezernice, Středolesí, Hrabůvka, Velká a rekordní hodnoty 68 % stále dosahovalo Klokočí.

Ediční opravy:

- Středolesí – Do konce pustých – opravujeme ze 13 na 10 – pak skutečný součet odpovídá zapsanému a celkový počet usedlostí ve Středolesí odpovídá údaj z tabulky A.

Ediční problémy:

- Černotín má v tabulce celkový počet usedlostí 38, zatímco v tabulkách A, B a D je to 39 – v tabulce B je tedy omyl, který se týká buď počtu pouští, nebo lhotníků.

TABULKY C a D

Německy psané tabulky D a E tematicky navazují na tabulku B, zachycují však celé velkopanství^{16/} Lipník – Hranice, a to pouze stav k určenému datu – k 1. lednu 1661 a ke 24. dubnu 1662, první termín odpovídá počátku kalendářního roku, druhý pak tradičnímu jarnímu úročnímu termínu. Tabulky jsou metodicky shodné a umožňují tedy snadné srovnání osazenosti poddanských nemovitostí v intervalu 1661–1662. Cenné je, že na rozdíl od tabulky B jsou tentokrát nemovitosti členěny na kategorie.

V kategorii poustek meziročně na panství ubylo 9 měšťanských domů, 7 gruntovních a 8 chalupnických usedlostí, 1 mlýn a 2 židovské domy, nebylo neosazených svobodných dvorů ani zahradnických usedlostí. Celkově zůstávalo neosazeno přes 10 % usedlostí (230 z 2214), přičemž ale naprostá většina z nich (199) se nacházela ve městech Lipník a Hranice, zatímco na venkově se vyskytují poustky jen ojediněle. I v Klokoči, které v roce 1651 vykazovalo 68 % poustek, nebyla v roce 1661 poustka žádná (ovšem 1662 se opět jedna objevuje).

Tabulky zachycují stav v období vzdáleném od konce války více než jedno desetiletí, nikoli však o generaci, takže do zachyceného procesu znovuosazování nemohla zasáhnout zvýšená natalita, kterou můžeme očekávat po skončení války.^{17/} Logické je, že nejvíce neosazené byly usedlosti chalupnické, které byly ekonomicky (zřejmě) nejméně zajímavé. Naopak otázky vyvolává obří množství neosazených městských domů v Hranicích a v Lipníku. Tabulky bohužel všechny poddanské nemovitosti ve městech označují jen jako měšťanské, resp. židovské domy, zatímco reálně muselo jít nejméně o tři dost různé kategorie – měšťanské právo-várečné domy; měšťanské domy bez práva várky a předměstské grunty; převážně předměstské chalupy. V městském prostředí mohly překážku v osazování pustých domů představovat také nevyjasněné dědické záležitosti, zejm. pohledávky šlechtických osob. Přesto se zdá, že hlavní masa pustých měšťanských domů se nacházela na předměstích, jejichž poško-

16/ Pojem podle F. Matějka, cit. dílo, s. 391.

17/ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1998, s. 104.

TAB. C – Knížecí dietrichsteinská panství Helfenštejn, Hranice a Drahotuše, ve stavu a způsobu, jak se nalézaly 1. 1. 1661																						
O – osedlí, L – lhotníci, P – poustky, d. – domy, V. – Valšovice																						
	měštanské d.			svobodníci			grunty			zahradníci			chalupníci			mlýny			židovské d.			
	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	
Lipník	138	22	85																30	4	10	
Týn										23	1											
Paršovice – V.				2			16	1		2			4		3							
Rakové				2			17	2		3			2									
Býskovice				5			23						2	2								
Horní Újezd				5			23	6		3	1		6	1								
Příkazy				1			16			1												
Vítonice							48	3		6			6	1		1						
Horní Nětčice				4			14	5		3												
Dolní Nětčice				1			15	5		4			1		1	1						
Soběchleby				5			18	1		10			1									
Radotín							12	3	1	1												
Lhota										9	8				1							
Hlinsko										12	1		2									
Osek							42	7		12	4		2									
Malé Prosenice							12	2		1			1		4							
Vel. Prosenice				1			22			5	3											
Tupec										11			1	2								
Dolní Újezd				1			23	1		4	2		2		2	1						
Trnávka							7	1		2			1	1								
Bohuslávky							9	2		3	1		5									
Loučka				1			15	5		16	1			1	2	1						
Slavkov				1			21						11		2	1						
Nová Ves							6	1		7			1			1						
Prusy							9									1						
Hranice	180	3	123															1	14	3		
Olšovec					1		25			2			4									
Partutovice				1			28	1		1			2									
Jindřichov				1			36			7			6			1		1				
Střítež				1			28			13			8			2	1					
Nejdek				1			13			1			6			2						
Bělotín							53		1	3			7			1						
Lučice				1			9						1									
Blahutovice				1			13						11			1						
Dub – Polouvsí				2			19			3			6									
Heřmanice				1			13			2			2									
Kozí Loučky				1			12						2									
Polom				1			27			3			6			1						
Drahotuše	89															1						
Slavič				1			17	3		1			1									
Jezernice				2			35	7	3	1			7	1	1	3						
Podhoří				2			4	2		8			2			4						
Uhřínov				1			11			1			3	1								
Středolesí				1			9	4	3				3	1	1							
Radíkov				1			17	3		1			4									
Milenov				1			21	9		1			2									
Klokočov				1			7	7					2	5								
Hrabůvka				1			10	2		2	1	2						1				
Lhotka				1			6						2			1						
Velká							24	1	1	4			6			1						
Hluzov				1			10						4		2							
Černotín				1			27		1	7			3									
Ústí							11	1		2			3			1						
Opatovice							21	1		2			3									
Zbrašov										13			3		5							
Suma	407	25	208	54	1		874	86	10	216	23	2	166	16	24	26	1	3	44	7	10	
Skutečný souč.													157									

TABULKA D – Knižecí dietrichsteinská panství Helfenštejn, Hranice a Drahotuše ve stavu, v němž se nacházela 24. dubna, tj. na sv. Jiří, roku 1662

O – osedlí, L – lhotníci, P - poustky, d. – domy, dv. – dvory, V. – Valšovice, Lý. – Lýsky

	měšťanské d.			svobodné dv.			gruntovní d.			zahradníci			chalupníci			mlýny			židovské d.		
	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P	O	L	P
Město Lipník	150	25	74																30	6	8
Ves Týn										24											
Paršovice – V.				2			17			2			5		2						
Rakov				2			19			3			2								
Býškovice				5			23						4								
Horní Újezd				5			29			4			7								
Příkazy				1			16			1											
Vítonice							51			6			7			1					
Horní Nětčice				4			18	1		3											
Dolní Nětčice				1			20			4			2			1					
Soběchleby–Símře				5			19			10			1								
Radotín							14	2		1											
Lhota										17			1								
Hlinsko										13			2								
Osek							49			15	1		2								
Malé Prosenice							14			1			3	2		1					
Vel. Prosenice – Lý.				1			22			8						1					
Tupec										11			3								
Dolní Újezd				1			24			6			2		2	1					
Trnávka							8			2			2								
Bohuslávky							11			4			5								
Loučka				1			20			17			1		2	1					
Slavkov				1			21						11		2	1					
Nová Ves							6	1		7			1			1					
Prusy							9									1					
Město Hranice	181	7	125														1	14		3	
Olšovec					1		25			2			4								
Partutovice				1			29			1			2								
Jindřichov				1			36			7			6			1	1				
Střítež				1			27	1		13			8			2	1				
Nejdek				1			13			1			6			2					
Běloutín							53		1	3			7			1					
Lučice				1			9						1								
Blahutovice				1			13						11			2					
Dub a Polouvsí				2			19			3			6								
Heřmanice				1			13			2			2								
Kozí Loučky				1			12						2								
Polom				1			27			3			6			1					
Město Drahotuše	90												5			1					
Ves Slavič				1			20			1			1								
Jezernice				2			41	4		1			8	1		3					
Podhoří				2			6			8			2			4					
Uhřínov				1			11			1			3	1							
Středolesí				1			12	4					4	1							
Radíkov				1			20			1			4								
Milenov				1			30			1			2								
Klokočí				1			14						5	1	1						
Hrabůvka				1			12			2	1	2						1			
Lhotka				1			6						2			1					
Velká							25		1	4			6			1					
Hluzov				1			10						4		2						
Černotín				1			27		1	7			3								
Ústí							11	1		2			3			1					
Opatovice							22			2			3								
Zbrašov										13			3		5						
Celkem	421	32	199	54	1		953	14	3	237	2	2	180	6	16	29	2	2	44	9	8

zení bylo zřejmě nejmasivnější a jednotlivá tamní hospodářství nebyla zemědělsky soběstačná, nýbrž byla závislá na námezdní práci, které bylo po válce nedostatek.^{18/}

Je třeba si také všimnout, že přes množství pustých domů zároveň ve městech vznikají nové – Lipník mezi lety 1661 a 1662 zvýšil počet domů o 4, u Hranic, kde je situaci možné sledovat v delší časové řadě: 1649–1651 – 309 domů, 1661 – 324 domů a 1662 – 331 domů, nelze vyloučit, že na prvním nárůstu se podílelo započítání židovských domů, které možná v prvních tabulkách chybějí, ale nárůst o 7 domů mezi lety 1661 a 1662 je zajímavý, když zároveň zůstávalo 125 domů pustých. Jiná byla situace v Drahotuších: původních 91 domů kleslo k roku 1661 na 90, ale o rok později se zvýšilo na 96, přitom 5 z nich je počítáno mezi chalupy, což je kategorie, která se u ostatních měst vůbec neobjevuje, dá se předpokládat, že takovýto nárůst je odrazem plánovité nové výstavby.

Srovnání celkových počtů usedlostí v jednotlivých sídlech ve všech čtyř tabulkách ukazuje drobné změny v počtu usedlostí také ve vesnicích: mezi situací těsně po válce a v roce 1661 přibýlo po jedné usedlosti ve Stříteži, v Nejdku, Blahutovicích, Jezernici, Podhoří a Opatovicích, k roku 1662 pak vznikla ještě další nemovitost v Blahutovicích. Naopak v Dubu a Polouvsí (počítáno dohromady), ve Velké, v Černotíně a v Ústí došlo k redukci o jednu usedlost, v Bělotině dokonce o tři. Kolísavou se zdá být situace v Černotíně – v roce 1651 tu bylo 38 usedlostí, před tím i po tom však 39, je samozřejmě možné, že v tomto či jiném případě mohlo dojít při počítání či při zápisu k omylu, ale celkově je zřejmé, že souběžně s probíhajícím procesem znovuosazování přibývají i nové usedlosti – na hranicko-drahotušském panství šlo mezi koncem války a počátkem 60. let 17. století o 27 domů (nelze vyloučit, že 17 z nich – židovských – v prvním součtu chybí jen z formálních důvodů).

Mezi let 1661 a 1662 narostl počet mlýnů – přibýly mlýny ve Velkých a Malých Prosenicích a v Blahutovicích.

18/ INDRA, Bohumír: *Hranice ve 2. polovině...*, s. 7–9. Tento Indrův text vydaný z pozůstalosti předpokládal zčásti doplnění právě tabulkami, které publikujeme nyní.

Jiří J. K. Nebeský

Kult Panny Marie Hranické a Panny Marie Vranovské v hranickém Kostelíčku

Na úpatí vápencového kopce, jemuž Hraničané říkali Hluzovský, ale na konci 19. století se pro něj vžil název Hranický, a který byl za posledních sedm desetiletí z velké části odtěžen místní cementárnou, stojí kostel Narození Panny Marie, tradičně označovaný jako *Kostelíček pod lesem* či *Kostelíček pod skalou*, v současnosti nejčastěji jen jako *Kostelíček*.^{1/}

První zmínka o něm pochází z roku 1492, kdy u něj byl pohřben bratr Vít.^{2/} Jednalo se o příslušníka jednoty bratrské a bratrských pohřbů se u Kostelíčka odehrálo více. Zřejmě šlo o nouzové řešení situace, kdy bratrské pohřby nesměly probíhat u farního kostela a zatím neexistovalo samostatné konfesijní pohřebiště, ale nepředpokládáme, že by s jednotou souvisel přímo vznik Kostelíčka či okolního pohřebiště. Podle hypotézy Floriana Zapletala byl vystavěn na konci 15. století jako kostel hřbitovní.^{3/} Současná stavba pochází z roku 1595, kdy nahradila starší, snad jen dřevěnou budovu.^{4/} O náboženské oblibě místa nepřímo svědčí odkazy tomuto kostelíku z konce 16. století.^{5/}

Poutní kostel?

Kostelíček je dnes turisticky propagován jako „poutní místo“, pro což v literatuře z přelomu 19. a 20. století najdeme jen slabou, ale nikoli nulo-

---

1/ Jiří J. K. NEBESKÝ, *Kostelíček – Čtení o kostele Narození Panny Marie v Hranicích*. 2015.

2/ Poprvé v souvislosti se stavbou přinesl informaci Florian ZAPLETAL, Bílý kostelík u Hranic. In: *Záhorská kronika* 13, 1930–1931, č. 2, s. 61–63.

3/ Florian ZAPLETAL, Původ kostelíčka u Hranic. In: *Lázeňský zpravodaj uhličitých lázní Teplice n. Bečvou* 3, 1934, č. 14, 21. září, s. 1.

4/ Stanislav MILOŠ, Poznámky z průzkumu Kostelíčka. In: *Kdysi a nedávno – Texty o dějinách Hranicka* 1, 2009, s. 2–5.

5/ Bohumír INDRA, Oprava hranického Kostelíka r. 1595. In: *Záhorská kronika*, 18, 1935 až 1936, č. 1, s. 4–6. Bohumír Indra v knize Ladislav HOSÁK – Bohumír INDRA – Marie JAŠKOVÁ, *Hranice – dějiny města I*. 1969, s. 94 uvádí: „Pozoruhodný doklad starobylé tradice je svědectví drahotušského městského písaře a kronikáře z konce 16. století Matěje Sabina Podolského o lidových poutích, každoročně konaných i v této době k Matce Boží Hranické u Kostelíčka, jejíž pozdně gotická socha z konce 15. století, vysoké umělecké hodnoty, se dochovala podnes a je umístěna ve farním kostele v Hranicích.“ V edici Podolského kroniky, kterou realizovali Bohumír INDRA – Adolf TUREK (edd.), *Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911*. In: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 55, 1946, s. 219–320 (těž zvláštní otisk – Olomouc 1947), ani v jejím rukopise (SOKA Přerov, fond Archiv města Drahotuše, i. č. 84) jsme však žádnou takovou informaci nenašli...

vou oporu. Vystává tu však otázka, zda adjektivum *poutní* chápeme jako výraz regionálních velkopoutí, nejlépe takových, které směřují ke kostelu i mimo jeho hlavní svátky, nebo jen jako úzce lokální pouti křesťanů z nejbližšího okolí, které se omezují na svátky světců, jimž je kostel zasvěcen.

Dne 9. března 1624 navrhl jezuitský misionář Jan Skutellanus majiteli panství Františku kardinálu z Dietrichsteina „*ke vznícení ba i zvětšení zbožnosti lidí v okolí (...) se uznává za vhodné, aby kapli Narození Panny Marie v blízkosti Hranic, k níž každoročně putují a u níž se shromažďují mnozí, nejmilostivější pán pán (tj. kníže) onu kapli některými odpustky vybavil či od apoštolské stolice je navěky obstaral.*“^{6/}

Zpráva nás poprvé informuje o patrociniu kostela, resp. kaple, a naznačuje, že přes protestantizaci hranické farnosti v 16. století se udržela tradice poutí k mariánské svatyni.^{7/}

Každoroční pouti, o nichž je tu řeč, jsou spojeny s každým katolickým kostelem. Kde není známo datum svěcení stavby, koná se pouť v neděli po svátku světce, jemuž je zasvěcena – v našem případě se svátek Narození Panny Marie, jindy označovaný také jako svátek Panny Marie Semenné, slaví 8. září. Mariánských svátků, za nichž ke Kostelíčku mohli putovat poutníci, je ovšem více (zejm. Nanebevzetí Panny Marie – 15. srpna). Jiná pouť pak ke stejnému místu mířila na sv. Antonína z Padovy (13. června), jemuž byla zasvěcena samostatně stojící kaple, vybudovaná asi v polovině 17. století.^{8/}

Jak široký býval okruh poutníků v 17.–18. století, ve zlatém věku moravských poutí, zda se poutí zúčastňovali i obyvatelé odjinud než jen z nejbližšího okolí, nevíme. Libor Scholz narazil ve farním archivu na poznámku, že velké množství poutníků se u Kostelíčka sešlo v roce 1672 a 1690.^{9/} V roce 1745 byl posvěcen kříž na hranici hranického a drahotušského katastru (dnes u tř. Československé armády) „*na den narození P. Marie, když se šlo s procesím ke kostelíku za Hranice k P. Marii*“,^{10/} což implikuje poutní účast jak hranických, tak drahotušských farníků.

6/ Z latiny přeložil Jiří Lapáček. MZA, fond G 140, kart. 442, i. č. 1909, fol. 7v; František HRUBÝ, *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636 I.* 1934, s. 414; Bohumír INDRA, *Město a panství Hranice za třicetileté války*. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 1996, s. 29.

7/ Libor SCHOLZ, *Památky města Hranic*. 1864, s. 95 tvrdí, že: „*Ku kostelu tomuto velmi mnoho poutníků docházivalo, ano když při opanování Hranic od Mansfelda, obyvatelé opět od katolicismu odpadli, přede nic méně v nich pobožnost k P. Marii nevyhasla, a oni nutili násilně svého pastora, aby s nimi šel, a pout a pobožnost s nimi vykonal.*“ Mansfeldská epizoda spadá do let 1626–1627, Hraničtí tehdy otevřeli brány vojsku protihabsburské koalice.

8/ Datace výstavby se opírá o údaj z L. SCHOLZ, cit. dílo, s. 96, ten uvádí, že první zmínka pochází z roku 1658, kdy ovšem kaple byla už opravována. Jinou informaci najdeme ve zprávě dietrichsteinského archiváře z roku 1825, ten uvádí, že v roce 1671 byla stavba označována jako *Nová kaple* a klade její vznik do doby kolem roku 1670 – ZAOPO, fond Velkostatek Hranice, kart. 20, sign. 7, i. č. 349.

9/ L. SCHOLZ, cit. dílo, s. 95.

10/ ZAOPO, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, i. č. 6713 – Drahotuše, Římskokatolický farní úřad, sign. L IV 2, fol. 679r (sk. 696).

Přítom soupis procesí z roku 1771^{11/} uvádí z blízkého Hranicka tři větší sídla, z nichž putují poutní procesí pod vedením kněze – z Hranic na Svätý Kopeček u Olomouce, z Drahotuš a Bělotína na Hostýn. Je logické, že pouť na nedaleký Kostelíček nebyla v Hranicích či Drahotuších vnímána jako pouť v pravém slova smyslu, takže ve výčtu chybí. Nicméně soupis nás ještě informuje, že obyvatelé z Bělotína putují kromě Hostýna také do Hranic. Právě tento údaj je pro nás potencionálně zajímavý, cíl je označen jen jako Hranice, ale fakt, že procesí se koná po svátku sv. Antonína a po Narození Panny Marie, dost jednoznačně ukazuje, že cílem této pouti byl právě Kostelíček.

Pamětní list sepsaný hranickým měšťanem Antonínem Dvořákem roku 1824 zmiňuje také výstavbu chalupy pro kostelníka (čp. 401), k níž mělo dojít v roce 1724, přičemž „*před t[o]uto star[o]u chalupk[o]u stálo na tom samým místě o jeden štok (tj. patro) vyšší stavení, kde se při tehdejších velkých slavnostech a p[ol]utech hostiny pro duchovní a jiné osoby drživaly*“.^{12/}

Označení „tehdejší velké slavnosti“ naznačuje odstup, s nímž už byly na počátku 19. století vnímány barokní pouti. K rozměrům, jichž pouti ke Kostelíčku snad dosahovaly v 1. polovině 18. století, se po kulturní revoluci spjaté s vládou Josefa II. již nebylo možné vrátit.^{13/} Poslední pouť ke Kostelíčku, která by byla spojena s liturgickým průvodem neboli procesím, proběhla údajně v roce 1969.^{14/} V současnosti konané pouti ke Kostelíčku jsou omezeny jen na bohoslužbu a nepředchází jim organizovaný církevní průvod.

Věřící však neputovali ke Kostelíčku pouze o poutích,^{15/} ale navštěvovali jej v souvislosti s pohřby (u křtů ani svateb to doložit nemůžeme). Nelze vyloučit, že pro obyvatele přilehlých, tzv. pasekářských usedlostí a trojice okolních vsí – Zbrašova, Černotína a Hluzova zde možná probíhal pravidelný liturgický provoz o nedělích a svátcích. Vzhledem k existenci funkce kostelníka můžeme předpokládat, že Kostelíček i kaple sv. Antonína byly přístupné i mimo bohoslužby – pro osobní modlitbu.

* * *

11/ *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochiis in Marchionatus Moravia existentibus annue Duci solitarum*. ZAO–OI, ACO, sign. C9, karta 2212 – za informaci děkuji Janu Štěpánovi.

12/ Bohuš VYBÍRAL, Staré písemné památky v bání Kostelíčka u Hranic. In: *Ročenka Spolku k zachování a ozdobování fliálního kostela „Narození Panny Marie“ v Hranicích*. 1930, s. 42.

13/ Obsáhle o josefských náboženských reformách např. Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*. II. 2003, s. 280–296.

14/ J. NEBESKÝ, cit. dílo, s. 57, jednalo se ovšem o pohřební průvod P. Antonína Bartošíka, který se konal 10. července 1969; zprávy o poutích ke Kostelíčku v 1. polovině 20. století má také Ladislav VALENTA, *Černotín a Hluzov – Nástin historie*. 2015, s. 234–238.

15/ *Pamětní kniha farnosti hranické od roku 1864*. ŘKFÚ Hranice, s. 7–10: „*vždyť jest to takřka poutnické místo pro okolní osady, jichž obyvatelé s radostí chvátají ke kostelu Panny Marie a ke kapli sv. Antonína Pad., když třikrát do roka (v neděli po sv. Antonínu Pad., na slavnost Nanebevzetí a Narození Panny Marie) na kázání a slavnou mši sv. v processí jdou jak hraničtí, tak černotínští farníci.*“ – Míněno tak, že jedno poutní procesí vychází z Hranic, druhé z Černotína.

Jedním z témat, které prochází celými dosavadními dějinami křesťanství, je vztah mezi světcem a jeho pozemským zpřítomněním, jež může mít podobu fyzických ostatků, předmětů, jichž se dotýkal, či zpodobnění ve formě obrazů nebo soch. Mohou být takovéto hmotné předměty obdařeny zvláštní silou či mocí (zejm. uzdravující), resp. dochází k tomu, že Bůh na světcevo přimluvu prostřednictvím těchto předmětů působí nějak *speciálně*? Oficiální teologické formulace západního křesťanství jsou přinejmenším od 16. století zdrženlivé – obrazům se prokazuje úcta „*ne proto, že by se věřilo, že v nich je přítomno nějaké božství nebo síla, kvůli nimž by byly uctívány (...)*, nýbrž *proto, že úcta, která se jim prokazuje, odkazuje na vzory, jež tyto představují*“.^{16/} Nicméně náboženská praxe vedle obvyklých devočních soch a obrazů, které jsou liturgicky zasvěcovány nebo zehnaný, zná také obrazy a sochy zázračné, tedy takové, jejichž prostřednictvím se dějí zázraky, většinou se objevují mimo liturgický prostor a spontánně k nim proudí poutníci. Takové objekty, nejčastěji spojené s Pannou Marií, pak mohou být přesunuty do kaple či kostela, čímž se jejich kult zoficializuje. Některé zázračné obrazy či sochy se dočkají i církevního prohlášení za *milostné*, mohou být přesunuty na hlavní oltář, může pro ně být vystaven nový kostel. Milostné obrazy či sochy mohou být ještě korunovány, mohou být prohlášeny za náboženskou záštitu (paládium) nějakého regionu atd.^{17/} Tak vznikají lokální světecké kultury.

Byla-li řeč o poutích, pak se v souvislosti s lokálními světeckými kulty ptáme, jaký vlastně byl cíl poutníků. Putují věřící „jen“ ke kostelu, resp. za světcem, jemuž je zasvěcen? Nebo k nějakému speciálnímu zobrazení světce, které postupem času získalo svou *identitu*? Putuje barokní poutník ke Kostelíčku za *obecnou* Pannou Marií, která se před ním objevuje hned v několika ztvárněních současně, nebo svou důvěru vkládá v *konkrétní* (např.) Pannu Marii Hranickou, sochu považovanou za zázračnou? Jistě platilo obojí zároveň, z náboženského hlediska je kontrast jen zdánlivý, pokud se však zabýváme lokálním kultem z historiografického hlediska, budeme se muset smířit s tím, že celé téma je velmi heterogenní a většina toho, co zjistíme, nebude jednoznačná. Zvláště proto, že s Kostelíčkem jsou spojeny hned dva lokální mariánské kultury.

Panna Maria Hranická

V záplavě textů, které po sobě zanechal Josef H. A. Gallaš, najdeme také několik, které se týkají Kostelíčka. Zatímco v kapitole, kterou umístil na úvod své modlitební knihy Svatá křížová cesta (1828)^{18/} a v níž čtenáře seznamoval s dějinami Kostelíčka, se nezmiňuje ani o poutích, ani o čemkoli z interiéru stavby, o nedlouho později si zapsal svůj sen z 20. října

16/ Ignác Ant. HRDINA, O.Praem. (ed.), *Dokumenty Tridentského koncilu*. 2015, s. 242–244.

17/ Vítězslav ŠTAJNOCHR, *Panna Maria divotvůrkyně – Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. 2000, s. 15–38.

18/ [J. H. A. GALLAŠ], *Svatá křížová cesta, to jest Rozjímání hořkého umučení Pána Ježíše Krista v XXII zastaveních, z nichžto posledních čtrnácté jest tá tak vůbec nazvaná Jeruzalemská křížová cesta*, 1828, s. 3–8.

1829, který se odehrával v přímo v Kostelíčku: „*Najednou ocknu se v podlesním kostelíčku blahoslavené Panny Marie, kdež se několik modlících lidí nacházelo. I kleknu při onom oltáři svatého Ondřeje, na nějž jsem obraz 14te svatých Pomocníků maloval, jakž se na něm skutečně nachází, mé zření ale bylo k onomu obrazu Matky Boží, jenž prastarý, z dřeva řezbaný obraz jest, pod titulem, kterýž se vzadu na tabulce v těchto latinských slovech: Sancta Maria Hranicensis, ora pro nobis zaznamenaný nacházel.*“^{19/} Sen dále pokračuje rozhovorem sničiho s Bohorodičkou, který už se netýká tématu našeho textu, avšak informace o „*prastarém, z dřeva řezbaném obrazu*“, tedy soše,^{20/} jsou popisem skutečnosti – jak ukazuje torzo historiografického textu, v němž se Gallaš zabývá působením mnicha Jurika, jehož pokládá za zakladatele města Hranic. Zde uvádí také: „*V tom Kostelíčku nachází se starý dřevěný obraz Panny Marie, v pravé ruce královskou berlu neb scepter, na levé ale své Jezulátko držíci. Tato asi 3 stěvice vysoká, dosti čistě řezbaná figura měla vzadu tabulku, na níž následující pamětní nápis se vynacházel: S. Maria Hranicensis ora pro nobis. A. D. M.... Ostatní litery byly již od [z]pu[c] hřístlosti zmrvené.*“^{21/} Následuje pokus o dataci sochy, kterou Gallaš považuje za dílo z 12. století: „*Dle mého úsudku jest tento obraz nejstarší kostelní památka hranická, z onoho času když Jurik zdejším byl farářem.*“^{22/} Předpokládané sepětí sochy s počátky města Gallaše už o něco dříve (1823) vedlo k tomu, že v rámci svého návrhu „*vlastenské slavnosti*“, tedy setkání rodáků a obyvatel města, předpokládá pro zúčastněné také společnou „*krátkou modlitbu před oltářem, na němž onen prastarý obraz té tak nazvané Hranické Panny Marie vystaven bude.*“^{23/}

V rámci svých autobiografických textů Gallaš zmiňuje dvojí osobní zkušenost s kultem Panny Marie Hranické. Hned v prvních týdnech života (1756) došlo k tomu, že „*skrzeva nedbalost báby, kteráž pupka slušně neustříhala*“ měli „*rodičové moji k zachování života mého malou již naděj, (...) pročež zaslíbili mě k milostnému obrazu blahoslavené Panny Marie, jenž vůbec Hranická sluje a v podlesním, na stopě Hluzovské hory ležícím kostelíč-*

19/ Jozef H. A. GALLAŠ, *Kusy rozpadlých cihel se změnilý v knihy – Sny z let 1763–1834*. Ed. Jiří J. K. Nebeský. 2002, s. 74–75.

20/ Výraz *obraz* byla až do 19. století promiscue používán pro plošná i trojrozměrná zobrazení.

21/ ZAOPo, fond Josef H. A. Gallaš, kart. 3, i. č. 71 (79), fol. 198r–198v. Pravděpodobně se jedná o přípravou verzi díla, které se nám zatím nepodařilo dohledat.

22/ A poté ještě připojuje srovnání s dvojicí jiných hranických mariánských soch – jedna je umístěna na štítě Kostelíčka (dnes už v originále neexistuje), druhá pochází ze starého farního kostela, je stejně vysoká jako madona z Kostelíčka, „*mnoho však hrubší práce s podobným nápisem, při němž rok 15.. zaznamenan se [v]zadu v truhlíce spatřuje*“. Zmínku o „*podobném nápisu*“ zdůrazníme. Byla i tato socha, kterou dnes známe jen z fotografií, označována jako Panna Maria Hranická?

23/ Bohuš VYBÍRAL, Třebechovický příklad a hranický záměr rodáckých sjezdů. In: *Záhorská kronika* 23, 1940/1941, s. 86–89, 104–110; aktualizovaná verze Bohuš VYBÍRAL, *Příspěvky k poznání života a práce Jos. Heřmana Agapita Gallaše II. 1941*, s. 3–13 (zejm. s. 11). Na Gallašův text *Pobízka všech učených rodilých Hraničanů k ujednání a zřízení zvláštní, dle příkladu třebechovické vlastenské slavnosti v jejich otcovském městě, 1823* (MZA, fond G13, sign. 32i) upozornil poprvé K. ŠMÍDEK, Josef Heřman Gallaš a pozůstalé rukopisy jeho. In: *Časopis Matice moravské* 9, 1877, s. 105–135 (zejm. 126).

☉ Matka Boží Hranická – gotická
madona z kostela Narození
Panny Marie v Hranicích,
foto Tomáš Pospěch, 2015

❶ Interiér Kostelíčka kolem roku 1940 – vpravo boční oltář se sochou Panny Marie Hranické, u levého okraje oltář, v jehož horní části se nachází obraz Panny Marie Vranovské, foto Karel Zaoral

ku od mnoha stě let k počtě mariánských ctitelův vystavený se vynachází, aby mně skrzeva její mocnou přímlovu zdraví od Boha vyprositi ráčila, v čemž jich také jejich naděje, kterouž v ni skládali, nikoliv nezmejlila, neb od toho dne, jakž obět svou za mě na jejím oltáři složili, počal prý jsem se lépeji vynacházeti a konečně také, všem ku podivení, v krátkém čase jsem ozdravěl a slušné tělnosti nabyl.^{24/}

Později, ve věku asi devíti let (1765) „mě Bůh zasi těžkou nemocí, kterouž lékaři šarlatov[o]u osutín[o]u s frýzlem (tj. zarděnkami) jmenují, navštívil. (...) K užívání lékařství (tj. léků) nebyl jsem tuze nucený, než toli[k] mi povědomo jest, že mě opět k milostnému obrazu Marie Panny pod lesem zaslíbili, a když jsem okřál, voskovou obět na oltář složili.“ Rodiče původně pochybovali o jeho uzdravení, ale malému Gallašovi se zdál sen, v němž k němu promlouval Pán Ježíš a sdělil mu, že se uzdraví. „Nato počal jsem se také skutečně mnoho lépeji vynacházeti a brzy jsem zasi ozdravěl a ke Kostelíčku, kdež mši svatou na poděkování Bohu a blahoslavené Panně za moje uzdravení sloužiti nechali, spolu s nimi putoval.“^{25/}

24/ Josef H. A. GALLAŠ, *Mé žalosti a mé bolesti*. Ed. Jiří J. K. Nebeský. 2006, s. 21; [J. H. A. GALLAŠ], *Mé vlastní biografie díl první*. MZA, fond E6, kart. 490, i. č. 4087, sign. O a 1a, s. 6–7.

25/ [J. GALLAŠ], *Mé vlastní*, s. 30–34.

❶ Panna Maria Hranická na bočním oltáři v Kostelíčku asi ve 40. letech 20. století – zřetelná je koruna na Ježíšově hlavě, již méně žezlo v Mariině pravé ruce, foto Bohumír Indra

Další historické údaje o zázračné soše Panny Marie z Kostelíčka hledáme obtížně, dá se říci, že Gallaš je skoro jediným svědkem tohoto kultu. Kostelní inventář z roku 1804 uvádí na epištolní straně dřevěný štafírovaný oltář se sochou Matky Boží Marie, vyřezanou ze dřeva a štafírovanou, autoři sochy i štafírování jsou neznámí.^{26/} Pozdější Rippárova brožura o Kostelíčku (1855) sice obsahuje prosbu k Panně Marii Hranické (*Bittgesang zu der Weißkircher Jungfrau Maria*),^{27/} ale v popisu interiéru Kostelíčka stručně zmiňuje jen boční mariánský oltář.

Socha Panny Marie Hranické bývala umístěna na bočním oltáři Kostelíčka, kde je zachycena na několika pohlednicích a fotografiích. Až po druhé světové válce začala být oceňována jako cenná pozdně gotická madona.

26/ *Inventarium der Pfarrkirche, der Pfründe und des Pfarrgebäudes vom Jahr 1804*, SOKA Přerov, fond Římskokatolický farní úřad Hranice, i. č. 39, s. 30 a 76.

27/ Johann Karl RIPPÁR, *Das Marienkirchlein bei Weißkirchen – Ein Beitrag zur Geschichte der mährischen Baudenkmale*. 1855, s. 18–19.

V roce 1951 byla restaurována a brzy poté (1953) přesunuta z Kostelíčka do farního kostela Stětí sv. Jana Křtitele^{28/} a v roce 1996 byla, opět z obav před krádeží, přemístěna do depozitáře Arcibiskupství olomouckého. V roce 1998 byla znovu restaurována. Výstavně byla prezentována poprvé v roce 1968 (Ostrava), dvakrát v Hranicích (1995 a 2015), v roce 1999 také jako exponát výstavy *Od gotiky k renesanci – Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, jejíž katalog určuje dílo jako 114 cm vysokou madonu z lipového dřeva s rámcovou datací vzniku 1480–1490, stylově odpovídající tradici švábských madon.^{29/} Datace by pak mohla znamenat, že socha byla původní součástí výzdoby interiéru Kostelíčka. Upozorněme ještě na to, že ve srovnání se staršími snímky dnes postrádáme korunu na Ježíškově hlavě (snad druhotnou), ale Gallašův popis zmiňuje také žezlo v Mariině pravé ruce, které dnes též chybí, ač držení ruky tím ztrácí logiku.

Při radikálních úpravách interiéru Kostelíčka, k nimž došlo v letech 1988–1989, byl boční oltář na epistolní (z pohledu k hlavnímu oltáři pravé) straně vedle presbytáře, na němž bývala do 50. let umístěna socha Panny Marie Hranické, nahrazen jiným. Na něj byly přesunuty obrazy, které se dříve nacházely na dalším bočním oltáři, jenž stával u evangelní (severní) stěny budovy a při úpravách byl zcela odstraněn.^{30/} Jednalo se o obraz sv. Antonína z Padovy, který pocházel ze svatoantonínské kaple, jež byla v roce 1786 zrušena a vybavení rozprodáno.^{31/} A též o obraz v nástavci, který představuje Pannu Marii Vranovskou.^{32/} S ní(m) pak souvisí druhý lokální mariánský kult spojený s Kostelíčkem.

Panna Maria Vranovská

V jednom z mnoha pamětních zápisů v drahotušské matrice se dočítáme: „An[no] 1732 zjevila se P. Maria za Hranicí v D[o]ubravach na stromě, potom přenešena na malý oltář do kostelíka P. Marie za Hranice.“^{33/}

Zápis je dost enigmatický a teprve informace odjinud mu dávají přijatelný smysl. Pro naše téma je dobré zmínit, že na protější straně matriky se nachází také tento text: „A[nno] 1720 zjevila se Panna Maria v Dubě

28/ Podle fotografie z roku 1969 byla madona umístěna na bočním oltáři s obrazem Příbuzenství Kristovo – publikováno in J. NEBESKÝ, cit. dílo, s. 51; Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska I. A–I*. 1994, s. 559 uvádí, že dřevorezba je „volně umístěna“.

29/ *Od gotiky k renesanci – Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 III – Olomoucko*. 1999, s. 310 – autorkou hesla je Zdena Jeřábková.

30/ Podrobněji o změnách interiéru J. NEBESKÝ, cit. dílo, s. 24–35.

31/ V roce 1824 byla kaple obnovena (viz pozn. 50) a když se později vrátila k původnímu patrociniu, byl pořízen nový obraz sv. Antonína.

32/ Jen pod čarou zmiňme podivuhodnou zajímavost, že několikrát zmiňovaný svědek kultu Panny Marie Hranické Josef Gallaš prožil několik let svého dětství v Blansku a při další z jeho vážných nemocí jej rodiče zasvětili kolem roku 1758 také Panně Marii Vranovské (a sv. Františkovi z Pauly). Legendu o vzniku této zázračné sochy pak zachytil v textu Vranov a jeho milostný obraz Panny Marie – J. H. A. GALLAŠ, *Romantické povídky*. 1941, s. 60–66.

33/ ZAOPO, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, i. č. 6713 – Drahotuše, Římskokatolický farní úřad, sign. L IV 2, fol. 678r (sk. 695).

na stromě lipovým u dědiny Nenakunic (tj. Nenakonic) a potom přenesena do farního kostela dubského, v něm dl[o]uhý čas nejprv na straně, potom na hrubém (tj. velkém, hlavním) oltáři byla ctěna, až se jí vystavěl chrám nový [z]a léta 1760.“ Záznam je psaný stejnou rukou, ovšem výrazně později než zápis s hranickou tematikou, který je naopak dodatečně vepsán mezi texty vztahující se k roku 1744. Zmiňujeme to proto, že obojí nebylo zapsáno bezprostředně, ale retrospektivně. Záznam týkající se Panny Marie Dubenské, Ochránkyně Hané, je tematicky podobný – zjevení na stromě, přesun na boční oltář. U obojího chybí informace o tom, že se jednalo o obraz Panny Marie, což je ovšem příznačné – Panna Maria se zjevila, obraz se zapisovateli jevil být jen málo významným prostředkem tohoto zjevení. Zajímavé je, že o rok dříve, než se podle záznamu zjevila Panna Maria v Hranicích, byla v témže městě, v lokalitě Pod Lipami, odhalena socha Panny Marie Dubenské.^{34/} Současnému člověku se už na základě těchto souvislostí vtírá myšlenka na inspiraci hranického zjevení tím z Dubu, resp. Nenakonic. Povahu zjevení je obtížné si dnes představit, ale snad se nedopustíme přílišného zjednodušení, když budeme používat jiné slovo se stejným základem – *objevení*. Obraz Panny Marie se (nečekaně) objevil.

Jiné svědectví o Panně Marii Vranovské u Kostelíčka se zachovalo v pamětním zápise, který byl vložen do báně hranického farního kostela.^{35/} Sepsal jej Jan Josef Stržínek,^{36/} v letech 1715–1757 hranický farář. Text je datován 26. srpna 1738, do báně nového kostela byl vložen zřejmě v roce 1761.^{37/}

Z obtížně čitelného opisu, který zhotovil opět Josef Gallaš, se dozvídáme, že v roce 1736 byl z lesa Doubravy přenesen do Kostelíčka zázračný obraz Panny Marie Vranovské, aktu se zúčastnil farář Stržínek, kaplan Jiří Benta a olomoucký syndik Karel Mardoch.^{38/} „*Lidé mající k tomu obrazu*

34/ Josef HRDINA, *Dějiny hranické* I/2, VKOL, sign. M II 272/2, s. 8–9; Bohumír INDRA, Malíř Jan Steiner a jeho vztahy k Hranicím. In: *Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc n. B.* 22, 1980, říjen, s. 7–10. Sochu nechal pořídit hranický měšťan a radní Jan Frantík (1687–1753), který financoval také kříž, který byl vztyčen 1. října 1748 v Horní ulici (dnes tř. 1. máje) – *Gedenkbuch der Stadt Weiskirchner Pfarrpfünde ab Anno 1656*, SOKA Přerov, fond Římskokatolický farní úřad Hranice, i. č. 1, s. 136.

35/ *Památky z báně věžní farního kostela hranického roku 1835, dně (nedoplněno) dolů sňaté*, ZAOP, fond Josef H. A. Gallaš, kart. 3, i. č. 72 (80), fol. 3r–4r.

36/ Jan Josef Stržínek (1681–1757) pocházel z partutovické fojtské rodiny, 1703 absolvoval teologická studia v Olomouci, ve funkci hranického faráře mj. propagoval kult Jana Nepomuckého a Jan Sarkandra, inicioval také výstavbu nového farního kostela.

37/ Bohumír INDRA, *Historie hranických domů – Kapitoly z topografie města Hranic*. 2005, s. 129.

38/ Správně Jiří Benedikt Binka (1700–1782), původem „Moravus Czelnicensis“, resp. roďák z „Čelowitz“, 1721 dokončil studium teologie na olomoucké univerzitě, v letech 1735–1744 je doložen jako kaplan v Hranicích, od roku 1753 byl farářem v Oseku nad Bečvou. • Karel Mardoch pocházel z rodiny Ondřeje Mardocha (1648–1714), obilního písaře, později důchodního písaře hranického panství, a Barbory Marcomaniové (1644–1701), dcery důchodního písaře hranického panství Šimona Marcomaniho. Karel Vavřinec (později Karel Antonín) Mardoch, též Mahrdoch, Mahrboch, Mahrbach, se narodil v Hranicích v srpnu 1684, studoval na jezuitské koleji v Brně (v roce 1701 navštěvoval 3. třídu gymnázia – syntax), poté působil jako krajský sekretář v Olomouci, v letech cca

❖ Oltář s obrazem sv. Antonína z Padovy a korunovaným obrazem Panny Marie Vranovské, snímek asi z počátku 80. let 20. století, archiv ŘKFÚ Hranice

velkou důvěru docházejí různých milostí.“ V roce 1737 byl pak pro obraz zřízen nový dřevěný oltář, na který poskytl částku 65 zl. důchodní hra-

---

1726–1743 byl tamtéž městským syndikem (Vladimír Spáčil, *Pisáři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. 2001, s. 270–271), v roce 1732 byl členem průvodu, který nesl sochu Panny Marie Svatokopecké při její velkolepé korunovaci, 1742 se stal syndikem dómské kapituly, v této funkci v červnu 1747 v Olomouci umírá. Jeho bratr Josef (1687–1727) je v roce 1715 doložen jako kaplan v Kokorách, od roku 1720 byl farářem ve Štramberku.

❶ Oltář s obrazy sv. Antonína z Padovy a Panny Marie Vranovské po rekonstrukci kostela, která byla dokončena v roce 1989, foto Jiří Necid, 2015

nického panství Jiří Avrath, přičemž portatile pro něj nechal pořídit Jan Křenek,^{39/} tehdejší mladší purkmistr města Hranic.

39/ Jiří Karel Avrath, resp. Avrath, se narodil v prosinci 1694 v Bartošovicích u Nového Jičína, v Hranicích se roku 1724 oženil s Annou Terezií (1708–1740), dcerou mlynáře a krátce také rychtáře a prvního purkmistra města Bedřicha Horčici. Avrath se stal roku 1724 důchodním písařem a později hejtmánem panství; financoval také jeden z bočních oltářů hranického farního kostela. Umírá v říjnu 1763, jeho druhá manželka Anna Barbora se pak v Olomouci u sv. Mořice v červnu 1767 provdala za Gottfrieda Mayera z Mayersba-

Mezi zjevením obrazu v lese a jeho přemístěním do kostela tedy uplynuly zhruba čtyři roky, v jejichž průběhu popularita obrazu nepochybně narůstala. Pro kontext je třeba zmínit, že období první poloviny 18. století je dobou „zjitřené barokní zbožnosti“, zázraky připisované světcům, v první řadě Panně Marii, jsou velmi rozšířené. V blízkém regionu nešlo jen o zmíněné kultu Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce, na Hostýně či v Dubu nad Moravou, ale také o dynamicky se rozvíjející kultu Panny Marie Zašovské, Panny Marie Příborské, Bolestné Panny Marie v novojičínské Španělské kapli, kult sv. Anny ve Staré Vodě ad. Výrazný je také zájem o ostatky svatých – např. asi v roce 1738 „*Reliquia Svaté [j]sou od pana faráře Jana Stržínka do této (radniční hranické) báně dána, že by Bůh tuto obec od všeho zlého chránil*“.^{40/} Do dobové atmosféry tedy pověsti o zázračném obraze nalezeném v lese přesně zapadaly.

Kostelní inventář z roku 1804 uvádí, že „*boční oltář je zřízen k počtě sv. Matky Boží Marie Vranovské, jejíž mědirytový obraz byl před lety nalezen v přilehlém lese Břeží připevněný na jednom smrku, pročež na naléhání mnohých obdivovatelů byl přenesen do tohoto Božího domu, (kde pro ni byl) nákladem Jiřího Avrata, duchovního knížecího panství Hranice, vybudován (oltář)*“.^{41/}

Informace o tom, že předmětem úcty se v Hranicích stal mědiryt zachycující sochu Panny Marie Vranovské, je opět zajímavě paralelní k tomu, co víme o Panně Marii Dubenské – i zde šlo o dřevorezovou reprodukcí, která byla zavěšena na lípu. V Nenakonicích obraz „*začal vydávati jasné světlo, jež bylo odleskem slávy Panny Marie v nebi*“.^{42/}

Lokalizace místa, na němž se objevil hranický obrázek Panny Marie Vranovské, je v kostelním inventáři jiná než v předchozích zápisech – přilehlý les Břeží bychom mohli ztotožnit s lokalitou Obora z map stabilního katastru,^{43/} případně s oblastí Zábřezí, kterou současné mapy umísťují na jih od Kostelíčka. Naproti tomu les Doubrava se nacházel pod Černým lesem u Bělotína.^{44/} Obě lokality však patří k východnímu okraji hranického katastru.

---

chu. Ondřej Avrat (1692–1760), naposledy kaplan v Hranicích, byl snad Jiřího bratrem; v příbuzenském vztahu mohl být i s dalším Ondřejem Avratem (1706–1772), farářem v Soběchlebech. • Jan Křenek (1695–1773), v letech 1735–1737 mladší a 1738–1741 starší purkmistr města, později správce císařského solního skladu v Hranicích a v letech 1768–1769 a 1771 znovu první purkmistr – Bohumír INDRA, *Historie hranických domů*. 2005, s. 199. • Za pomoc s pochopením textu děkuji Jiřímu Lapáčkovi.

40/ Bohumír INDRA, Památky uschované v bání radniční věže hranické. In: *Záhorská kronika*, 12, 1929–1930, č. 3, s. 85–88.

41/ Překlad z němčiny – *Inventarium*, s. 30 a 76.

42/ František ŠIGUT, *Poutě k Panně Marii Dubské*. 1944, s. 10.

43/ Tak to alespoň činí ne vždy spolehlivý Čeněk KRAMOLIŠ, *Názvy tratí a katastrální mapy města Hranic*. In: *Záhorská kronika* XIV, 1931–1932, č. 4, červen, s. 100–103.

44/ Bohumír INDRA v knize L. HOSÁK – B. INDRA – M. JAŠKOVÁ, cit. dílo, s. 43.

❶ Obraz Panny Marie Vranovské v kostele Narození Panny Marie v Hranicích, foto Jiří J. K. Nebeský, 2022

Když někdy na přelomu 18. a 19. století došlo k proměně kostelního interiéru, byl obraz Panny Marie Vranovské přemístěn do horní části oltáře (což mimořádně naznačuje pokles významu, který byl obrazu přisouván) a doplněn větším obrazem sv. Antonína z Padovy. Oltář se – jak už bylo zmíněno – nacházel na evangelní straně interiéru. V 80. letech 20. století byly oba obrazy přesunuty na jinou oltářní konstrukci, která byla umístěna na epištolní straně u presbytáře.

- ☛ Vranovský klášter s Pannou Marií Vranovskou, rytina podle kresby Friedricha B. Wernera – ikonografické pojetí je obdobné jako u hranického obrazu, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, sb. Druckgraphik-Zeichnungen, i. č. StN10259

Obraz Panny Marie Vranovské se u Kostelíčka dochoval dosud. Rozměr značně poškozeného zlaceného rámu je 48 × 58 cm. Pruhy v rozích obrazu navozují dojem, že současné řešení rámování není původní. V rozporu s tvrzením dvou pramenů, že jde o mědiryt či dřevoryt (resp. dřevořez), se jedná o malbu na plechu. Řešení této diskrepance nenabídáme. Buď musíme předpokládat, že někdy na konci 19. století došlo k výměně původní reprodukce za obraz na plechu (byť třeba namalovaný podle tisku), nebo musíme zpochybnit informaci z kostelního inventáře a Sumbalova svědectví, o němž teprve bude řeč. U obou možností najdeme teoretické argumenty pro i proti, spíše se však podle Ockhamovy břitvy kloníme k původnosti zachovaného obrazu.

Dílo je poškozeno několika šrámy – podle ústního sdělení byly způsobeny při vykradení Kostelíčka (nejspíše v roce 1994), kdy byl obraz uloupen a následně lupiči odhozen.

Pojetí Panny Marie Vranovské jako korunované dívky se sepjatýma rukama v brokátovém šatu trojúhelníkovitého tvaru, bílé barvy, se zlatými rostlinnými ornamenty (původně snad klasy – odtud řazení k typu Panny Marie Klasové), s trojicí závěsů přes ramena, stojící na půlměsíci a doprovázenou anděly a putti vcelku odpovídá obvyklému zobrazování Panny Marie Vranovské.^{45/} Zajímavá je přítomnost dvojice andělů (a Duha Svatého v podobě holubice), kteří nad její hlavou nesou druhou uzavřenou korunu, jakoby probíhala korunovace již korunované Panny. Toto pojetí Panny Marie Vranovské, ač neobvyklé, není zcela unikátní – obdobné ikonografické řešení najdeme na mědirytině *Wahre Abbildung der Wunderthätigen Mutter-Gottes Bildes zu Wranau*, která je katalogově řazena do doby kolem roku 1725. Autorem její kresebné předlohy byl slavný Friedrich Bernhard Werner, nakladatelem byl Johann Georg Merz. Významným rozdílem mezi touto rytinou a hranickým obrazem je úprava Mariiných vlasů – obraz z Kostelíčka ukazuje krátké, resp. dozadu sepnuté vlasy, zatímco rytina vlasy rozpuštěné a splývající po ramenou. Celý výjev je umístěn do stylizované mandorly, resp. věnce s paprsky, dole opatřené nápisem B. V. MARIA WRANOVIENSIS MIRACVL[osa]. Pokud můžeme věřit výpovědi závěsů, které má na sobě Panna zavěšeny a mezi nimiž nenacházíme řád Zlatého rouna, který soše odkázal Jan Adam I. Ondřej kníže z Liechtensteina roku 1712, a od té doby s ním bývá zpravidla zobrazována, mohl náš obraz (i zmiňovaná rytina) vzniknout před tímto rokem.

45/ Miroslava LUDVÍKOVÁ, Vranovské poutě z národopisného hlediska. In: *Vlastivědný věstník moravský* 24, 1972, s. 67–79; Alena KALINOVÁ, Obraz kultu P. Marie Vranovské v lidovém umění. In: Ludmila Tarcalová (red.), *Světcí v lidové tradici*. 1995, s. 119–128; Miroslava LUDVÍKOVÁ (red.), *Poutní místo Vranov – sborník*. 1997.

Wahrnehmung des Wunderthätigen Mutter Gottes, da Maria, deutsch Frauen-Hoff, genandt, zu Wien von Wien in Mähren, samt dem Prospect der Wallfahrts Kirche und dem Closter, von denen W. W. P. P. Paulanern daselbst.

F. B. Werner, Sculp. ad vivum del.

Com. Privileg.

Vera effigies B. Virg. Mariæ miraculosa in Wyndavia, vulgo, Frauen-Hoff, quæ duorum lapidum spatia a Brunnæ abest in Moravia, ibique adeo religiosæ peregrinationis, et cœnobii R. R. P. P. Paulanorum, prospectus.

Isk. Georg Meiss, excud. Aug. V.

Na snímcích z doby před rekonstrukcí interiéru Kostelíčka vidíme nad obrazem umístěnou dřevěnou korunu, která se dnes nachází volně v sakristii – zřejmě proto, že proporce nového oltáře její umístění neumožňovaly.

Svědectví Karla Sumbala

Zajímavé svědectví o památkách v Kostelíčku a jejich duchovním rozměru přináší text, jež sepsal Karel Sumbal (1823–1889), hranický měšťan, soukeník a od roku 1847 také kostelník farního kostela.^{46/} Ve vyprávění, jehož vznik spadá do 80. let 19. století, je ještě dochována tradice obou mariánských kultů u Kostelíčka, byť jde již o jejich závěrečné stádium.

Památky Kostelíčka v Hranicích

Filiálního kostela Narození Panny Marie blíž města Hranic na Moravě

Dle ústního podání sepsal Karel Sumbal, kostelník v Hranicích. Požádán od důstojného pana faráře, by^{47/} se něco důležitého stran zázraků^{48/} při kostelíčku Narození Panny Marie dozvěděl, poněvadž má rodina stará a předkové moji vždy co katoličtí křesťané známi byli, tedy vyhovuji tomuto přání a sděluji, co mi a mým předkům bylo známo následovně:

Jak starý tento kostel je, není vůbec povědomo, že ale jeho stavba do 12. století padá, není pochybností, a že tam od pradávna se účta k Bohorodičce a k sv. Antonínu Paduanskému konala a podnes koná, je dokázáno. Též stála od nepamětných časů blíž kostela P. Marie kaple sv. Antonína, která za císaře Josefa II. zrušena a v ní se nacházející oltář s obrazem sv. Antonína do kostela P. Marie přenesen byl, kdež se až posavad na straně evangelní nachází.

Kaple tato stála pustá až do roku 1828, kdy^{49/} zase od vrchnosti od jistého občana koupena a v kapli Zahrady Getsemanské, patřící ke křížové cestě,^{50/} proměněna a asi r. 1833 od tehdejšího důstojného V. P. děkana Josefa Miky posvěcena byla, při kterémžto svěcení jsem i já co ministrant přítomen byl.

Dle pověstí,^{51/} které jsem často od otce a matky slyšával, staly se mnohé zázraky na tom svatém místě a nejedna pobožná duše došla vyplnění žádosti své, což dokazovaly mnohé oběti a památky darované od stříbra a zlata, které se za mých mladých let dílem za obrazem P. Marie a též i za obrazem sv. Antonína

46/ Původní rukopis je nezvěstný, dochovaly se však dva různé přepisy strojem – ZAOP, fond PhDr. Bohumír Indra, i. č. 407, s. 3–7; SOKA Přerov, fond Josef H. A. Gallaš, kart. 1, i. č. 47. Obě verze se liší jen v detailech, které z našeho pohledu nemají větší význam (pořádek slov ve větě, rozpis zkratek), východiskem naší edice je strojopis z fondu J. Gallaše. Zda oba přepisy vycházely z původního rukopisu, nebo je jeden z nich jen verzí druhého strojopisu, není zřejmé.

47/ by] bych

48/ zázraků] zázraku

49/ kdy] kde

50/ Obnovená kaple byla zasvěcena Svatému Utrpení Páně (tzv. Getsemanská zahrada) a tematicky tak předcházela zastavením křížové cesty, jejíž kapličky jsou umístěny po obvodu hřbitova, nicméně brzy se vrátila k tradičnímu zasvěcení sv. Antonínovi z Padovy. Celý areál Kostelíčka býval někdy označován také jako *Antonikirchlein* – Antonínský kostelík.

51/ pověsti] pověsti

na nacházely a zajistě z vděčnosti od osob, které nějakou zvláštní milost skrz přimluvu P. Marie i sv. Antonína dosáhly, tam obětované byly.

Okolo r. 1840, když se oprava na tomto chrámu konala, byly tyto dary od tehdejšího V. P. faráře Jana Rady na krytí výloh za opravu tuto upotřebené, kromě jednoho zlatého oka a jednoho zlatého penize a asi 4 stříbrných, které až dosavad se tam nacházejí.

Slyšel jsem vypravovati o jednom zázraku, který se asi r. 1800 státi měl: Jedno děvčátko z Lipníka neb z okolí, to mi není známo, pozbylo zraku svého v nemoci, tak že všecka lékařská pomoc marná byla. V této žalosti zaslíbila (tj. matka) dítě toto P. Marii a konala pěšky s tím dítětem pouť ke Kostelíčku v Hranicích. Po cestě plakala a vroucně vzdychala a o pomoc volala k Rodičce Boží, Potěšení zarmoucených. Když pak již přicházela blíže kostelu P. Marie, kdež se zděný sloup a ve výklenku socha P. Marie nachází na cestě,^{52/} klekla tato matka u toho sloupu a zde před obrazem Bohorodičky přednášela s pláčem prosbu svoji. Když takto v modlitbě pohřížena byla a na další cestu se chystala, volalo děvčátko na ni: O, maminko moje, pohleď, jak krásná je zde ta Panna Maria! Já se ještě zde budu modliti. Svatá bázeň a radost zmocnila se té šťastné matky, vidoucí že její dceruška zraku nabyla, i padla na kolena a vroucně Bohu a Rodičce Boží děkovala a pak s radostí^{53/} ke Kostelíčku s děvčátkem putovala, kteréžto na obě oči zázračně uzdraveno bylo. S jakou radostí se tato šťastná matka domů vracela, každý si mysliti může a k pravdě podobno jest, že ono zlaté oko, které až podnes na obraze Panny Marie se nachází, co oběť za dosažený zrak onoho dítěte od oné matky tam obětován[o] byl[o].

Též nad obrazem sv. Antonína je v oltáři zadělán skrovný sprostý obrázek Panny Marie Vranovské, o tomto obraze se praví, že se nacházel v nedaleko^{54/} odtud ležícím háji, Doubravy řečeném, přidělán na jednom dubě. I vidívali tam chodící lidé u tohoto dubu jakousi neobyčejnou jasnost a jeden pastýř dosvědčil před hodnověrnými svědky^{55/} že když v noci stádo pásł, spatřil jasné světlo nebeské na tom místě a když leknutím strnul a se ohlídl, spatřil kráčet jako ve vzduchu rovnou cestou od Kostelíčka k tomu dubu kněze v obleku řeholním sv. Františka Serafinského se ubírajícího, kterýžto přišel k onomu dubu, modlil se u tohoto obrázku nábožně a pak zase se tou samou cestou ke Kostelíčku odebral a zároveň zmizela ona nebeská jasnost. To když se vyšetřilo, byl tento obrázek odtud vzatý a nad obraz sv. Antonína zadělán, neboť se za to mělo, že tento přicházející poutník nejspíše sv. Antonín byl. Od tohoto času neviděl v onom lese již žáden ono nebeské světlo.

Ačkoliv se to bude snad podivné někomu zdáti, tak přece na tom něco pravdivého musí býti, neboť by zajistě nebylo žádnému napadlo, aby tak sprostý a jen dřevorytinový obraz do oltáře zadělán býti měl bez důležité příčiny.

52/ Jedná se o mariánský sloupek v Jungmannově ulici na parcele č. 1611 u domu čp. 1198.

53/ s radostí] z radosti

54/ nedaleko] nedalekém

55/ Svědectví o zázracích spojených s obrazy a sochami byla skutečně zachycována prostřednictvím výpovědí učiněných před hodnověrnými svědky (ti však většinou dosvědčovali důvěryhodnost vypovídajícího, nikoli zázraku) – např. Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. 2011, s. 71–88.

Těž je u tohoto Kostelíčka vystavěno čtrnácte kaplí křížové cesty ve zdi, která je ohradou hřbitova se tam nacházejícího. O původu této křížové cesty mohu následující hodnověrnou zprávu podati, a sice: Byl v Krakově v Polsku živ jeden klášterní kněz jménem pater Šebestian Srzemski. Tento kněz ochuravěl, dostal totiž padoucí nemoc a od té nemoci nebylo mu žádné pomoci, ačkoliv co kněz a šlechtic mnoho na své uzdravení vynakládal. Když ale nic nepomohlo, obrátil se k Pánu Bohu a učinil slib, že jestliže s pomocí Boží vyzdraven bude, že na některým místě, které mu Bůh zjeví, vystaví křížovou cestu. I stalo se v krátkém čase, že viděl ve snách krajinu, kde pod lesem kostel stál obr[ol]uben zdí hřbitovni a vedle toho kostelíčka viděl též menší kapli; v tom k němu přistoupil kněz z jeho řádu a pravil k němu: Putuj světem a až uhlídáš podobné místo, tehdy věz, že je to ono, na kterém vystavíš svatou křížovou cestu. Vstal tehdy onen kněz a hned, ačkoliv bylo již zima, bylo to před adventem, dal se v důvěře v Boha na tu obtížnou pouť na Moravu. Po několika dnech přišel do naší krajiny a asi o 4 hodinách odpoledne, když se již stmívati počalo, přišel na tak nazvaný Bělotinský kopec, kdež možno okolí hranické přehlédnouti. I strnul,^{56/} neboť viděl skutečně onu krajinu a kostelíček, který ve snách spatřil. Padl tedy na kolena a modlil se. Po skončené modlitbě pustil se ve sněhu přes zmrzlé role rovnou cestou k tomu kostelíčku. Přijda sem, žádal tehdejšího kostelníka, jenž při tom kostelíku obydli měl, jménem Bilka, by mu kostel otevřel, což ten ochotně učinil. I padl na tvář k zemi a dlouho na modlitbě trval. Zatím se setmělo, a proto ptal se toho kostelníka, kde by mohl v městě dnes na noc zůstat tak někde v domě u hodných lidí. Kostelník jej zavedl na tak zvanou panskou cestu a radil mu, by po té cestě rovno k městu šel, že přijde ke knížecímu dvoru a aby přes potok hned do jednoho domu šel, tam že jistě najde dobrý nocleh a dobré lidi. Šel tedy^{57/} a přišel právě k mému pradědovi Janu Sumbalovi, který toho času zaměstským (tj. předměstským) rychtářem byl a v onom od kostelníka Bílka naznačeném domku přebýval. Nemýlil se: můj praděd jej s radostí přijal a pohostil, jak jen sprostý člověk může. Ráno odebral se onen kněz do fary a představil se k V. P. faráři a prosil o dovolení k stavění sv. křížové cesty.

Velebný pán mu milerád povolil a zval jej k sobě, on ale zůstal v bytu u mého praděda několik dní a pak putoval do Říma k sv. Otci a odtud vymohl odpustky plnomocné pro tuto křížovou cestu. Přijda z Říma, ihned se dal do stavění a sám při tom nádenickou práci konal. Tehdy vystavěl oněch 14 kaplí, které až po dnes stojí, a když po čase v Pánu zesnul, žádal i tuto pohřben býti. I byl u dveří postranních v chrámě pohřben, což tuto postavený kamenný pomník dosvědčuje. Tato událost je tedy^{58/} pravdivá, neboť se mnoho z ní v rodině mé konalo a často mi můj drahý otec o tom vypravoval.

Co se týče ostatního, to záleží jen na důmínkách a já nemůžu za celou pravdu ručiti. Jedna žena z Hranic, jménem Kratochvílová, měla tuze nemocného chlapečka, tak že žádná naděje na uzdravení jeho nebyla, neboť byl tak bídny, že se jej bála na ruky vzíti. Přinesla jej jednoho dne ku kostelíčku Panny Marie, zaslíbila jej, obětovala na oltář voskové svíce a ejhle! Chlapeček od té chvíle

56/ strnul] stanul

57/ tedy] tehdy

58/ tedy] tehdy

Pictura apponendum duxi
 Anno 1776 imaginem mira-
 culosam O. V. M. Are Vrano
 viensis ex sylva Dubrava
 dicta per me committentem
 P. D. Capellani Georgii Bonta
 et Praenobili Doctissimi ac
 charissimi Domini Caroli Mar-
 doch Syndici obsequiis Men-
 tissimi ac prole Patriote ad Ecce-
 liam O. V. Nationis sub memore
 litam translata operam quam
 populus magnam confidentiam
 habuit divas gratias adipisci-
 tur, firmiter sperant futuris tem-
 poribus clientis et cultores qui
 deum assecutum. in eius honorem
 Ara pulchra lignea in profeta

- ➊ Gallašův opis záznamu faráře Stržínka, který byl uložen v báni hranického farního kostela,
➋ ZAOPO, fond Josef H. A. Gallaš

Ecclesia 1797 concurrende pa-
 trocinio pater meum Omatifini
 Domini Georgii Struth pro Sum-
 mifsimi Principis Valleri Xave-
 ris S. J. & Principis a Dietrich-
 flain . . . . . Dignissimo
 sexaginta quinque flor. constan-
 ereita est. Diei mensis anni
 lationis fionis suo portatili
 Opera dicta comidatus nescire fore
 comidatus reponitur Potabile
 a supra nominato cive Joanne
 Krugener procuratum est. Cui me
 aita. Viventes ac futuros Civis
 his Nicolai Patrocinio S. Joannis
 Baptiste Patroni tutelaris com-
 mendaris scriptum a proi summa
 in de parochiali die vige

Lima sexta Augusti Anno 1750
 Millesimo septingentesimo
 trigesimo octavo.

Et in pri supra
 Parochus Franciscus.

začal okřívati a docela se uzdravil. Od té doby darovala tato žena každoročně svíce na oltář Panny Marie, což mi vypravoval tehdejší kostelník Antonín Zuna.^{59/}

Jedenkrátě odpoledne v neděli odpočíval tento kostelník s manželkou svou před svou chaloupkou ve stínu košaté lípy a bavil se vypravováním. V tom oba uslyšeli líbezný zpěv a překrásnou hudbu nebeskou v kostele, kostelník povstal a spěchal do kostela, aby spatřil, co se tam děje. Když tam ale přišel, neviděl sice nic, ale jakási líbezná vůně jej obkličila a obešla jej svatá hrůza, takže hned na kolena padl a vroucně se modlil. Tento kostelník vidíval prý velmi často světlo v kostele, a když pak tam vešel, vždy prý našel něco, co nebylo na pravém místě a po čem poznal, že někdo v chrámě býti musel. Za toto vypravování já ovšem ručiti nemohu a tedy odporoučím to k posouzení a k rozmyšlení křesťanskému. Že však chrám tento i v nynějších časech je outočistěm obyvatelů, dokazuje, že vždycky při těžkých příležitostech, jako ku příkladu v času nemoci, v času války a podobných neštěstích, lidé k tomuto posvátnému místu putují a potěšení odtud odcházejí.

Až podnes pochovávají se tam lidé z přifařených farních obcí. V nejnovějších časech, když se v Černotíně farnost zařídila, ke které též obec Hluzov přifařen[a] jest, mají tyto dvě obce svůj vlastní hřbitov v Černotíně a jen obec Zbrašov se až podnes tam pochovává. Nicméně putují vždy s ochotností každý rok nábožní ctitelé Panny Marie obzvláštně na tři slavnosti, totiž: v neděli po svátku sv. Antonína, na den Nanebevzetí Panny Marie a na den Narození Panny Marie, v kteréžto dni přichází procesí z Hranic a bývá tam kázání a slavná mše sv.

Končím toto vypravování tedy a prosím, by mně odpuštěno bylo, jestli jsem nedokonale o těch věcech [napsal a] pravdy nemohl lepší^{60/} podati. Co jsem věděl a co jsem se dovědět mohl, sepsal jsem. Zachovejž, ó, Bože všechny ctitele tohoto svatého místa ve své milosti a dej všem, by se někdy do pravých nebeských stánků dostali, kdež s Marií Pannou a všema svatýma se radovati budou na věky, amen.

Panna Maria Hranická v Sumbalově textu výslovně zmiňována není, ale poznámky týkající se obrazu Panny Marie se s největší pravděpodobností vztahují právě k této gotické madoně.

Informace o obraze Panny Marie Vranovské už mají povahu tradované legendy – stejně jako v případě Panny Marie Dubské se tu objevuje motiv zářícího obrazu; jako místo, kde se obraz nacházel, je také zmíněn *dub*; postava sv. Antonína, resp. mnicha v řádovém oděvu františkánů, se zdá být „racionalizací“ spojení obrazu Panny Marie Vranovské s obrazem sv. Antonína na jednom oltáři, k němuž však došlo až někdy ve 20. letech 19. století. Ještě v roce 1804 byl s obrazem sv. Antonína na oltáři spojen horní obraz sv. Ondřeje. – Kdyby informace o postavě poutníka existovala

59/ Antonín Zuna († 1851), kostelník u Kostelíčka v letech 1837–1847, vystřídal jej bratr autora textu Josef Sumbal († 1885), který funkci vykonával až do roku 1880 – B. VYBÍRAL, *Staré písemné*, s. 56–57.

60/ lepší] lepších

(a kdyby jí byl přikládán stejný smysl jako v Sumbalově textu) již na počátku 18. století, kdy byl obraz přenášen do Kostelíčka, nabízelo se jeho umístění ve svatoantonínské kapli...

Nicméně vyprávění o obrázku je pojato jen jako vysvětlení zvláštnosti („*neboť by zajisté nebylo žádnému napadlo, aby tak sprostý a jen dřevorytinový obraz do oltáře zadělán býti měl*“), nikoli jako historie něčeho, co se těší všeobecné úctě, což naznačuje, že ve 2. polovině 19. století už byl i tento kult prakticky zapomenutý.^{61/}

Kult Panny Marie Vranovské u Kostelíčka je zajímavým příkladem lokálního mariánského kultu. Do značné míry je zde replikována geneze zrození kultu Panny Marie Dubské, zřetelné je i zapojení místní světské a duchovní honorace, tedy všeobecná „vůle po lokálním kultu“, byť ona honorace se omezuje na místní elity a chybí účast pozemkové šlechty, která byla zřejmě u těchto „projektů“ nenahraditelná. A je snad i příznačné, že proti možnosti rozvíjet tradiční místní kult spojený s gotickou madonou, je dána přednost tehdy modernímu typu – zjevení obrazu na strohmě. Podmínky pro zrození a rozvoj kultu tedy v nějaké podobě existovaly. Důležitý limit tu však představuje explicitní odvozenost od existujícího kultu Panny Marie Vranovské, který nabízel jen málo prostoru pro vznik samostatné tradice. Zmíněná úzká podobnost s kultem Panny Marie Dubské je dalším limitem, který hranickým snahám ubíral body na „náboženském trhu“. Nakonec to však bylo zřejmě příliš malé množství zázraků, které by se děly v souvislosti s obrazem, co neakcelerovalo další rozvoj kultu. Kult Panny Marie Vranovské u Kostelíčka zkrátka nepřekročil stádium zrodu. Naproti tomu její vzor – Panna Maria Dubská – se dočkal už v roce 1730 prohlášení za milostný a byl pro něj vybudován nový poutní chrám. Vnímejte to jako perspektivu, která existovala, ale v hranickém případě se k ní nedospělo.^{62/}

61/ Symptomatické je, že žádnou zmínku o specifickém mariánském kultu u Kostelíčka nenacházíme ani v přehledové práci Karel EICHLER, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rak. Slezsku I/2*. 1888, s. 173–184, ani v lokální historiografické produkci: L. SCHOLZ, cit. dílo, s. 93–97; Vojtěch BARTOVSKÝ, *Hranice – Statisticko-topografický a kulturně-historický obraz*. 1906, s. 155–157. Stejně tak chybí jakákoli ikonografická stopa obou kultů, tedy jejich šíření prostřednictvím tisků. Ojedinělou moderní zmínkou o náboženském citění spatžen s Kostelíčkem má Hana PALEŇČAROVÁ, *Fenomén Hranice na Moravě a okolí v jejich spiritualitě*. Bakalářská práce, UP, Cyrilometodějská teologická fakulta. 2011, s. 71: „Kostelíček je mezi místními lidmi velmi oblíbený a hlavně starší obyvatelé k němu cítí i velkou úctu. Mnozí z nich věří, že zdejší socha Panny Marie Hranické je opravdu zázračná. Mají totiž zkušenost, že když se k ní modlili, jejich prosby byly vyslyšeny. Dokonce i moje babička má tuto zkušenost. Chodila sem ještě jako dítě a prosila za uzdravení její maminky, mé prababičky. Prosby byly opravdu vyslyšeny a prababička se cítila lépe.“ Text může být dokladem obecné mariánské úcty, informace o Panně Marii Hranické je už ovšem zřetelně „krátkým spojením“ informací z literatury s realitou, která se proměnila, neboť socha Panny Marie Hranické se u Kostelíčka nenachází již řadu desetiletí. V současném interiéru Kostelíčka je na severní zdi umístěna na pilastru socha Neposkvrněné srdce Panny Marie, pořízená pro kostel v roce 1885.

62/ Poděkování za mnohostrannou pomoc s tématem nechť laskavě přijmou: P. František Dostál, Jiří Lapáček, Vladimír Mañas, Jakub Nebeský, Barbora Orságová, Vítězslav Štajnochr, Jan Štěpán a Helena Zábranská.

Libor Mórocz

Millianův popis jeskyní u Hranic v rukopisu z roku 1871

Jako zájemci o historii poznávání Hranického krasu nemohla uniknout mé pozornosti osobnost Tadeáše Milliana (1794–1875), malíře a spisovatele, povoláním úředníka v Hranicích.^{1/}

V literatuře, zabývající se historií lázní Teplic nad Bečvou, jsem před lety přišel na zmínky o německy psaném rukopisu výše uvedeného spisovatele. Byl dokončen v roce 1871 a nese název „Das Mineralbad Mährisch-Teplic bei Weisskirchen von Thaddäus Millian“. Upozornil na něj již roku 1935 historik umění, rodák z Bochoře u Přerova, Florian Zapletal (1884 až 1969). Neuvádí bohužel místo jeho uložení.^{2/}

Až Robert Randýsek roku 1971 sdělil bližší údaje, kde je archiválie deponována, později se o rukopisu zmiňují i Vítězslav Kollmann a Pavel Zatloukal.^{3/} Uvedení autoři odkazují na fond Velkostatek Lipník nad Bečvou, jenž byl tehdy uložen v pobočce Zemského archivu Opava v Janovicích u Rýmařova.^{4/} Po zániku pobočky po roce 2001 byly fondy archivu přemístěny do nové olomoucké pobočky ZA Opava.

Dne 2. října 1996 jsem se dostavil do Janovic, ale k mému velkému zklamání spis o lázních v papírové složce chyběl, ani pracovníci v badatelně nebylo nic známo o osudu archiválie.

Teprve v roce 1999 mě přivedl na stopu novinový článek archivářky přerovského Státního okresního archivu Věry Fišmistrové.^{5/} Se zpožděním jsem 11. května 2002 navštívil jmenovaný archiv a nechal pořídit první xerografické kopie z rukopisu, především pro mě zajímavý popis jeskyní u Hranic. Kopie celého rukopisu byla zhotovena 18. prosince

1/ INDRA, Bohumír: *Hranický malíř-krajinář Tadeáš Millian (1794–1875?)*. In: Zpravodaj města Hranic a lázní Teplic n. B., květen 1976, s. 9–12.

2/ ZAPLETAL, Florian: *Miliánova monografie o Teplicích nad Bečvou*. In: Lázeňský zpravodaj uhličitých lázní Teplic n. B., roč. 1, č. 1, 20. 4. 1935, s. 2.

3/ RANDÝSEK, Robert: *K historii lázní Teplic nad Bečvou v 18. století*. In: Mínošlost Přerovska 7. Přerov 1971, pozn. 10, s. 27. KOLLMANN, Vítězslav – ZATLOUKAL, Pavel: *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc 1987, s. 136.

4/ ZAOP, fond Velkostatek Lipník n. B., inv. č. 3700, sign. 32/4, kart. 1772.

5/ FIŠMISTROVÁ, Věra: *Ke 205. výročí narození malíře-krajináře a spisovatele Tadeáše Milliana*. In: Nové Přerovsko, roč. 8, č. 41, 22. 10. 1999, s. 14. MILLIAN, Thaddäus: *Das Mineralbad Mährisch-Teplic bei Weisskirchen von Thaddäus Millian*. SOKAPř, fond Kulturní místopis Přerovska.

2002 a finance na to poskytla Správa Zbrašovských aragonitových jeskyní (ZAJ). Nová digitalizace spisu byla provedena až 17. května 2023.^{6/}

Nyní pár údajů o rukopisu. Rozměry 342 × 210 mm, 48 stran včetně obálky, 39 stran textu psaného kurentem, na třetím nestránkovaném listu je napsáno Millian's Monographie von Maehr. Teplitz; ve stránkování je chyba – po stránce 25 následuje také číslo 25, ale očíslování je odlišeno jako 25-2. Na nestránkovaném listu číslo 43 je v levém dolním rohu tužkou poznamenáno datum 8. VIII. 1934.

Rukopis pojednává o léčivé minerální vodě, přírodních zajímavostech v malebném okolí s Hranickou propastí (Gevatterloch), píše se v něm i o jeskyních v blízkosti lázní. Jsou zde však jistě nesrovnalosti ohledně počtu stránek. Florina Zapletal píše o 22 listech, z nichž je popsáno 40 stránek, stejný údaj uvádí Věra Fišmistrová ve svém článku v Novém Přerovsku. Bohumír Indra se zmiňuje ve Sborníku Státního okresního archivu Přerov o rukopisu v rozsahu 17 stránek.^{7/} Existují tedy dva různé exempláře lišící se pouze stránkováním?

Millianova práce měla být vydána tiskem i s šesti obrazovými přílohami, k tomu ale nedošlo, neboť již roku 1867 byla ve Vídni vytištěna brožura sepsaná lékařem Krausem. Na straně 17 až 22 se píše i o propasti a nově objevených skalních jeskyních, jejichž zkrácený popis převzal autor z časopisu Waldheim's Illustrierte Journal.^{8/}

Na stranách 19 až 22 Millian popisuje jeskyně, překlad z němčiny zní: „Ještě před několika lety stál na východním průlomu údolí velmi malebný skalní kolos „Čertova kazatelna“, který měl v rozmanitých lidových pověstech mýtický význam, ale nejzajímavější byl tím, že tvořil zdaleka viditelnou okrasu okolí. Průmysl, jenž nebral ohled na přírodní krásy, jej, až na nepatrné torzo, odlámал. Lamači vykopali rozštípané fosilní kosti slonů a jeskynních medvědů. Starý vápenec neobsahuje žádné zkameněliny.

V těsné blízkosti tohoto skaliska byl počátkem ledna 1866 učiněn lamači kamene překvapivý objev, nanejvýš zajímavý kus podsvětí. Po odstranění skalní vrstvy našli v prohlubni kamenolomu temnou trhlinu 3–4 stopy širokou (osvětlenou zápalkami), poměrně uzavřenou, vedoucí dolů mezi skalními bloky 4 sáhy hluboko, až znenadání stáli před skalní jeskyní; ale nemohli ji prozkoumat, protože dno leželo hluboko pod vodou. Zvěsti o tom se rozšířily za pár dní a několik milovníků přírody podniklo, vybaveno lodkou, průzkum s nejpřekvapivějším výsledkem:

Sedíme s dobrým osvětlením v člunu na pochmurném Kókytu a veslováním objevujeme tři skalními chodbami vzájemně spojené jeskyně, jejichž veškeré dno leží 6 stop až 3 sáhy hluboko pod vodou. Zatímco v následujícím nástinu spisovatel tento velice zajímavý objev jen popsal, odkazuje i na jím zhotovené

6/ Děkuji za ochotu Barboře Šimečkové, vedoucí Správy ZAJ. Za digitalizaci děkuji Kamile Eleně Adámkové, badatelce z Teplíc n. B.

7/ INDRA, Bohumír: *Historická topografie města Hranic*. In: Sborník SOKA Přerov. Přerov 2000, s. 183–184.

8/ KRAUS, Leopold Gottlieb: *Der Curort Mährisch-Teplitz vom medicinischen Standpunkte*. Wien 1867, 28 s. (správně má být místo Journal výraz Blätter, viz pozn. 11).

vyobrazení hlavní jeskyně s dialogizovaným popisem ve Waldheim's illustr. Journal č. 40, 1866 a objektivní text obsažený v „Mähr. Correspondenten“ roč. 1866.

První jeskyně dosahuje uprostřed výšky 3 sáhy, v pozadí leží kuželovitě vybiňující, oltáři podobný blok, vlevo hrozivě ční po obou stranách chodby útes, u strmého vstupu je průzračná asi 6 stop hluboká voda, dno se zdá být světlé. Sledujeme levou rozsedlinu a po několika úderech vesla vjíždíme do druhé jeskyně, která má stejnou výšku jako první, asi 2 a $\frac{1}{2}$ sáhu, ale je dlouhá jen 6 sáhů a široká 3 sáhy. Rozličné skuliny a trhliny sahají do nitra příkrých stěn. Strop tvoří hrozivě dolů vyčnívající masy částečně deskovitých vrstev.

Obrácíme se opačným směrem a za těchto změněných okolností míříme s člunem vpravo od vchodu a temným otvorem proplováme do 1 až 2 sáhy vysoké a 8 a $\frac{1}{2}$ sáhů dlouhé chodby. Naše očekávání, ovlivněné dojmem z proplování touto scénérií, bylo vydrážděno na nejvyšší míru a s tlukoucím srdcem jsme se připravovali na nastávající překvapivý objev.

Mysl toho, jenž putuje v podzemních prostorách, do nichž od jejich genetického počátku před eony ještě lidská noha nevstoupila, a kde s postupem vpřed o každou píď se očekává nový skutečný objev, ovládne silný dosud nepoznaný pocit. Tento pocit se může stupňovat až v nadšení, když se ke zjevu mimořádnému a vznešeně hrůznému přidruží navíc estetický dojem malebné krásy. Chodba nyní ústí do velké jeskyně a pohled na skalní dóm, ozářený našimi světly, byl ohromující. Oněměli jsme a po nějakou dobu byla slyšet, kromě šplouchání ze stropu kanoucí meteorické vody, jen citoslovce překvapení a údivu. Ale nebyl to pohled na mateřskou zemi, nýbrž na její děsivé útroby vzniklé v dávnověku vulkanickými silami. Nitro hrůzu budící části podsvětí!

Šplouchání tu a tam v krátkých přestávkách padajících těžkých kapek připomíná hodiny nebo puls skalních tepen či kročeje gnómů. Všechn život umlkl, všude absolutní tma. Klenbu, složenou z odlišných plochých vrstev, nesou mohutně rozmáchlé, směle a příkře stoupající skalní stěny zvláštní a místy nebezpečně hrozivé groteskní stavby. Osvětlení šířilo magické kouzlo po prostoru vhodné jako přibýtek pro kolonii fantazií vytvořených gnómů, víl a rusalek.

Místy ze stěn vyčnívá skalní výběžek, jinde zase zejí temné skuliny a výklenky. Na severní stěně leží trosky přes sebe zřícených skalních bloků (Pellion na Osse), jež se oddělily od stropu a v jeskynním jezeře vytvářejí poloostrov, na němž se může stanout pevnou nohou.

Výška této jeskyně činí 36 stop, vodní hladina má 300 čtverečních stop, barva skály je někde žlutobílá a nazelenalá, až šedá. Jeskyně se táhnou směrem od jihozápadu k severovýchodu v délce 136 stop.

Je zde shromážděna velká spousta úplně čiré pitné vody, proudící sem prameny, má teplotu 4 °R, avšak odtok není nikde patrný. Klidnou vodní hladinu oživuje v mrtvých skalních prostorách krásná optická hra rozkošných odrazů. Pro absolutní tmu zde chybí veškerý organický život, ba i lišejníky; každé formě bytí, každému produktu světla je znemožněn. Rovněž chybí jakákoliv známka přítomnosti dávnověkých pozůstatků kostí nebo koprolitu, jelikož tyto jeskyně byly až do dnešního dne nepřístupné. Nenachází se tu ani stalaktit či stalagmit nebo jiná výzdoba, nehledě na skápávající meteorickou vodu,

prosakující silným vápencovým masívem, jenž se jako poměrně vysoká skála zvedá nad jeskyněmi.^{9/}

Podzemní prostory byly v polovině 90. let 19. stol. v literatuře pojmenovány Černotínské jeskyně, od té doby je všichni pozdější autoři označovali takto. Polohu vchodu do nich upřesňuje Josef Klvaňa (1857–1919), přírodovědec a pedagog, jenž sice o jeskyních píše až v roce 1894, ale říká, že severovýchodně od okružní vápenky (pochází z roku 1872) je důl vyhlámaný ve vápenci a v jeho severní stěně je skulina vedoucí 6 metrů dolů do jeskyně.^{10/} Už v té době byl vchod zasypáván kvůli těžbě vápence. Zbytky jeskyní jsou pravděpodobně dodnes zachovány, neboť dle nivelace, provedené jeskyňáři ze základní organizace České speleologické společnosti 6-23 Aragonit v roce 2010, byl naměřen výškový rozdíl 8,5 m mezi terénem za bývalou šachtovou vápenkou (253,26 m n. m.) a vodní hladinou v blízkých jeskyních v opuštěném lomu Na Kučách, nacházejících se 80 m severovýchodně odtud.

Právě jeskyně v lomu Na Kučách jsou často zaměňovány za Černotínské jeskyně a takto jsou také mylně zaznačeny v mapách, včetně map státního mapového díla. Území opuštěného vápencového lomu bylo v letech 1987 až 2013 zkoumáno speleology ze zmíněné organizace.

Millian ve své monografii cituje dva odkazy na literaturu s drobnými chybami v názvech periodik. Ačkoliv jsou obě práce anonymní, v druhé zprávě z brněnských novin lze v některých pasážích rozpoznat autorův styl. Velmi důležitá je věta o obtížném pořizování snímků hlavních partií v podzemí, jež zhotovil podle pokynů referenta hranický fotograf Jan Wíchera (1829–1894).^{11/}

V prvním článku je otištěna rytina zobrazující jeskyni se třemi osobami v člunu na hladině podzemního jezera vytvořená podle skici Th. Milliana. Podobná, ale lavírovaná tušová kresba, se nachází ve sbírkách muzea v Hranicích.^{12/} Další výtvarné dílko, zachycující první část jeskyně, se objevilo v roce 2021 na aukci a je nyní ve vlastnictví soukromé osoby.

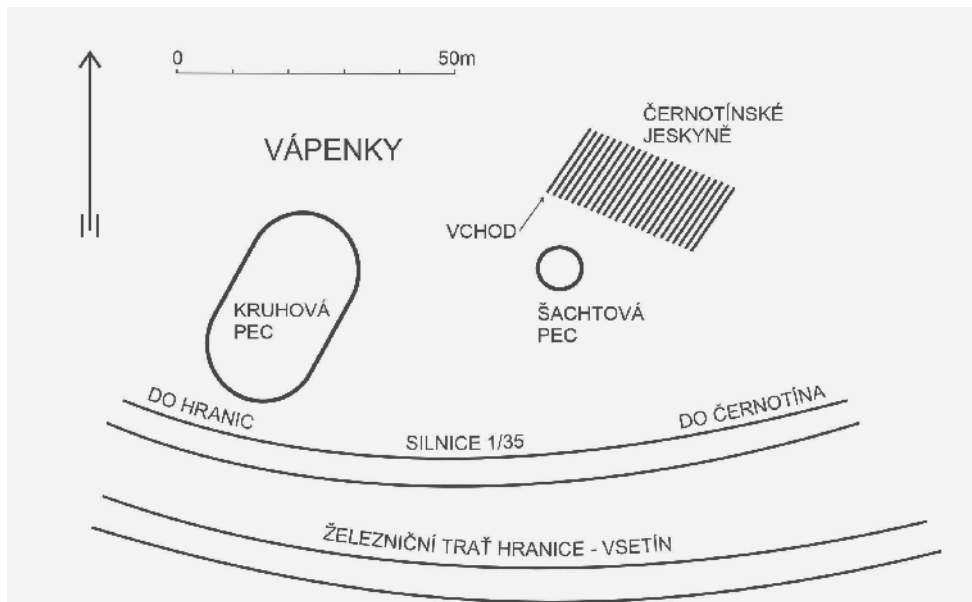
Nejznámější, a v literatuře často zmiňovaný je článek v příloze brněnského časopisu Notizen-Blatt z roku 1870, podepsaný Millianem. Ten v závěru svého pojednání dodává, že k němu přiložil i tři vyobrazení, mezi nimi i plán jeskyní, ta však nebyla tehdy otištěna. Až někdy v první polovině 20. let 20. století byla nalezena v brněnském Zemském muzeu Karlem Absolonem a upozornil na ně Jaroslav Los ve sborníku Záhorská kronika,

9/ Rozměry byly udávány ve vídeňských stopách a sázích. 1 stopa = 0,316081 m, 1 sáh = 1,896484 m. Tyto jeskyně nemají vulkanický původ, vznikly ve vilémovických vápencích svrchního devonu. Také směr podzemních prostor je chybný, jeskyně se táhnou v ose JV – SZ.

10/ KLVAŇA, Josef: *Na severovýchodní Moravě*. In: Časopis Matice moravské, roč. 18, 1894, s. 230–231.

11/ *Ein Stückchen Unterwelt in Mähren*. In: Waldheim's Illustrierte Blätter. Nr. 40, 1866, s. 317–318. Brünn. *Die neuen Felsengrotten bei Weiskirchen (Mähren)*. Mährischer Correspondent. VI. Jahrg., Nr. 140, 20. Juni 1866. Brünn.

12/ Městské muzeum a galerie v Hranicích, sign. 5/77/1. Vyobrazení je datováno 13. 5. 1866 a podepsáno Th. Millian.

❶ Situační náčrt polohy Černotínských jeskyní, kresba Libor Mórocz, 7. 5. 2023

kde publikoval i překreslený plán jeskyní. Později po dokumentech pátral také významný moravský archeolog Josef Skutil (1904–1965).^{13/}

Ještě stručně ke skalisku zvanému Čertova kazatelna (Teufelskanzel), jehož poloha podle hranického lékaře, spisovatele a výtvarníka Josefa H. A. Gallaše (1756–1840) měla být v lesním údolíčku mezi zříceninou hradu Svrčova a Hranickou propastí. Jiný vápencový útes, vypínající se původně do výše asi 30 metrů a široký téměř 38 m, stál na katastru 1,5 km severovýchodně vzdáleného Černotína a Gallaš jej nazývá Slečnin zakletý hrad nebo také Zakletý zámek černotské slečny. Kdo a kdy názvy skalních útvarů zaměnil, už asi ne zjistíme. Čertova kazatelna byla již v první čtvrtině 19. století z velké části zničena panskými lamači kamene.^{14/}

13/ MILLIAN, Thaddäus: *Die neuen Felsengrotten bei Weisskirchen, ein Stück Unterwelt*. In: *Notizen-Blatt*. 1870, Nr. 9, s. 66–67. Brünn. LOS, Jaroslav: *K historii objevu jeskyní černotínských*. *Záhorská kronika*, roč. VIII, č. 3, březen 1926, s. 65–71. SKUTIL, Josef: *Hledám kresby a plán Černotínských jeskyní z r. 1866–1869*. *Československý kras*, roč. 6, 1953, s. 115–116.

14/ GALLAŠ, Josef Heřman Agapit: *Fyzické památky města Hranic a jeho okolí od roku 1169 až do našich časů se vztahující*. Roku 1822 byl rukopis autorem věnován Františkovu muzeu v Brně. Moravský zemský archiv Brno, inv. č. 4142, kart. 493, fond Sbírka rukopisů Františkova muzea, sign. FM 658, zn. G 11, s. 129–137. GALLAŠ, Josef Heřman: *Zakletý zámek Černotské slečny*. Hranická povídka. Rukopis z r. 1805, nestránkovaný. SOKA Přerov, fond JG, inv. č. 10, kart. 1. SKUTIL, Josef: *Opis a vyobrazení hranické propasti podle Josefa Heřmana Agapita Gallaše z roku 1822*. (Dokončení.) In: *Záhorská kronika*, roč. XVII, č. 2, prosinec 1934, s. 42–47.

Nejstarší dosud známou zprávu o objevu jeskyně našel v dubnu 2019 olomoucký speleolog a soukromý badatel, zabývající se také historií Hranického krasu, Fraňo Travěnek. Otiskly ji brněnské noviny 30. listopadu 1865 a korespondent ji podepsal zkratkou T. M. (T. Millian).^{15/} Další zprávy následovaly s více než měsíčním zpožděním. Například těšínský týdeník Silesia o objevu referoval 13. ledna 1866 (zpráva datována 10. ledna) a pak 20. ledna. Opavský týdeník Schlesische Bürgerblatt otiskl anonymní zprávu 17. ledna 1866 a koncem února téhož roku další pod zkratkou Th. M. (autor je nepochybně Millian) a sděluje v ní, že k objevu došlo před několika týdny.^{16/}

Jeskyně ležely na pozemcích patřících k vápence a majitelem byl tehdejší černotínský starosta Josef Schindler (psáno i v počestěném tvaru Šindler).^{17/} Za šachtovou pecí, postavenou roku 1862, byl vchod do jeskyně^{18/}), kruhová pec vznikla až o deset let později.

V současnosti jsou podzemní prostory pravděpodobně z velké části zasypány a ukryty pod asfaltovým povrchem parkoviště, vybudovaného pro motorest, jenž zde byl v provozu v letech 1994 až 2015. Areál se dvěma šachtovými pecemi a kruhovkou je chráněn jako technická kulturní památka od roku 1994. V rekonstruované kruhové vápence je nyní herna Casino Bonver.

15/ T. M.: *Neue Felsenhöhle bei Weisskirchen*. In: *Brünner Zeitung*, Nr. 274, 30. November 1865, s. 1666.

16/ Weisskirchen, 10. Jänner (Die neue Grotte. Teplitz bad). Silesia, VII. Jahrg., Nr. 3, 13. Jänner 1866, s. 24. Teschen. Weisskirchen, 14. Jänner (Die neue Grotte). Silesia, VII. Jahrg., Nr. 4, 20. Jänner 1866, s. 34. Teschen. M. Weisskirchen. Schlesische Bürgerblatt, Nr. 3, 17. Jänner 1866, s. 31. Troppau. Th. M.: *Die entdeckten Grotten bei Mähr.-Weisskirchen*. Schlesische Bürgerblatt, Nr. 9, 28. Februar 1866, s. 70, Troppau.

17/ VOZÁKOVÁ, Adéla: *Významné osobnosti vesnice Černotín. Životní osudy členů jedné rodiny*. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Brno 2020. 104 s. VOZÁKOVÁ, Adéla: *Společenský vzestup rodin Ochmannů a Šindlerů z vesnice Černotín ve světle příbuzenských poměrů*. In: *Genealogické a heraldické informace*, 2020, s. 23–48. SLOVÁKOVÁ, Eva: *O firmě Josefa Šindlera v Černotíně*. In: *Sborník SOKA Přerov. Přerov 28/2020*, s. 110–127.

18/ REMEŠ, Mauric: *Jeskyně v devonském vápenci černotínském u Hranic*. In: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, roč. 17, 1900, č. 68, s. 148–153.

Ingrid Silná – Bohumil Kundl

Život a hudební činnost Františka Mirovíta Lorence

V letošním roce uplyne 160 let od úmrtí Františka Mirovíta Lorence, rodáka z Vlkoše u Přerova, který zde prožil nejen své mládí, ale též patnáct let vyučoval na místní škole. Do povědomí veřejnosti se zapsal především jako učitel a organizátor českého společenského a kulturního života v Kroměříži. Již méně známé je, že byl velmi dobrým hudebníkem, varhaníkem a také komponoval.

Kantorský rod Lorenzů

František Mirovít Lorenc pocházel ze staré kantorské rodiny a patřil k její třetí generaci. Kořeny Lorencova rodu sahaly až do východních Čech, do obce Radostov^{1/}, kde se narodil 12. června 1742 jeho dědeček Johann Lorenz^{2/}. Byl nejstarším z dětí rodičů kováře Eliase Lorenze a jeho manželky Marie.^{3/}

Johann Lorenz studoval nejprve teologii v Olomouci, ale z důvodu nedostatku finančních prostředků musel studia zanechat a rozhodl se pro povolání učitele. V letech 1774–1780 působil v Rymicích u Holešova, dále údajně v Rusavě, Břestu a asi od roku 1788 v Těšnovicích. Nakonec zakotvil od roku 1794 ve Vlkoši u Přerova, kde žil až do své smrti 24. ledna 1805. Současně zastával místo varhaníka vlkošského kostela sv. Prokopa, kde měl na kůru k dispozici pouze varhanní positiv o šesti rejstřících.^{4/} Dostával od vrchnosti a od přifařených obcí obilné a desátek ve výši 103 zlatých 26 krejcarů a 82 zlatých 39 krejcarů. Koleda s kantací obnášela 14 zlatých 28,5 krejcarů, štolových peněz 23 zlatých 10 krejcarů. Celkem dostával 338 zlatých ročně.^{5/}

1/ Státní oblastní archiv v Zámrsku, matrika narozených, oddaných a zemřelých Římskokatolického farního úřadu Nechanice 1730–1762, sign. 1085–3.

2/ V matrice psaný Lorentz. Státní oblastní archiv v Zámrsku, matrika narozených, oddaných a zemřelých Římskokatolického farního úřadu Nechanice 1730–1762, sign. 1085–3.

3/ Jeho mladšími sourozenci byli bratři Matěj (nar. 1745) a Josef (nar. 1762) a sestry Kateřina (nar. 1746) a Anna (nar. 1752).

4/ Nové dvoumanuálové varhany zde byly postaveny až roku 1851 Johannem Neusserem z Nového Jičína. SEHNAL, Jirí: *Barokní varhanářství na Moravě, díl I. Varhanáři*. Vydání první. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, s. 96 a 98.

5/ LAPÁČEK, Jirí: *Nejstarší zmínky o škole ve Vlkoši*. Vlkošský zpravodaj, říjen 2004, č. 3, s. 2.

Jeho manželka Anna (rozená Podsedníčková), se kterou se oženil roku 1775 v Holešově, pocházela z Količina a přežila ho téměř o dvacet let. Zemřela 26. července 1823 ve Vlkoši.^{6/}

Učitelské povolání si zvolili rovněž dva jejich synové. Antonín Lorenz (nar. 1782) působil od roku 1813 jako učitel a varhaník ve Velkém Újezdě a od roku 1822 v Drahotuších. Zde také 19. dubna 1849 zemřel.^{7/} Patřil k velmi schopným učitelům, neboť jeho žáci mu ještě v dospělosti byli vděční za patřičnou přisnost a považovali si zejména počtářských dovedností, které jim předal. Obchodníci i řemeslníci dodávali svým účtům váhy slovy: „*Já jsem se učil u Lorence!*“^{8/}

Další syn, Jan Lorenz (křtěný Johann Baptist, otec Františka Mirovít Lorence), se narodil 27. května 1778 v Rymicích.^{9/} Ve Vlkoši převzal roku 1805 učitelské místo po svém otci. Jan Lorenz byl dvakrát ženatý. Jeho první manželka Anna, dcera úředníka Isidora Grafa, bydlela ve Velkých Těšanech u Kroměříže.^{10/} Svatba se konala 12. srpna 1799 v kostele sv. Petra a Pavla v Těšnovicích.^{11/} Po její smrti 30. dubna 1846 se jako osmašedesátiletý vdovec podruhé oženil 9. září 1846 s třiatřicetiletou Konstantinou Seidlovou (nar. roku 1813), dcerou Josefa Seidla,^{12/} učitele v Dřevohosticích a jeho manželky Anny, rozené Sitzové, původem z Lipníka.^{13/} Za svědky na svatbu šli učitelé Josef Seidl z Dřevohostic a Martin Kolařík z Vlkoše, což ukazuje na jeho přátelské styky, které se svými kantorskými kolegy udržoval. Za necelé tři roky po svatbě, 11. dubna 1849, Jan Lorenz ve Vlkoši zemřel.^{14/} Z tohoto manželství měl syna Josefa, narozeného 7. září roku 1847.

Život a rodina Františka Mirovít Lorence

František Mirovít Lorenc se narodil 15. června 1800 ve Vlkoši jako syn učitele Jana Lorenze z prvního manželství. Podle matriky narozených byl pokřtěný Franz Veit Lorenz,^{15/} až po roce 1848 se začal podepisovat česky – František Mirovít Lorenc. Jeho dva mladší sourozenci brzy po narození zemřeli: Barbora Theresia (16. října 1802 – 6. února 1803) a Johann (5. května 1805 – 16. listopadu 1805).^{16/}

6/ ZAOp, pob. Olomouc, matrika zemřelých Vlkoš, 1704–1866, inv. č. 7354.

7/ ZAOp, pob. Olomouc, matrika zemřelých Drahotuše, 1845–1900, inv. č. 6721.

8/ KOVÁŘOVÁ, Helena: *Vztahy rektora, fary, obce a patrona školy v Drahotuších od konce 18. století do první poloviny 19. století*. In: MARGINALIA HISTORICA 2/2015, Praha 2015, s. 39.

9/ MZA Brno, matrika oddaných Holešov – Rymice, 1784–1883, č. 8438.

10/ Kde se narodila, je prozatím neznámé, v matrice narozených ve Vlkoši je uváděna u zápisu křtu prvních dvou dětí (Františka Mirovít a Barbory Theresia) původem z Velkých Těšan, u syna Johanna (1805) z Grygova. V matrikách z Grygova se jméno Graf vyskytuje v 18. století, na rozdíl od matriky z Velkých Těšan.

11/ MZA Brno, matrika oddaných Těšnovice 1784–1846, sign. 7439.

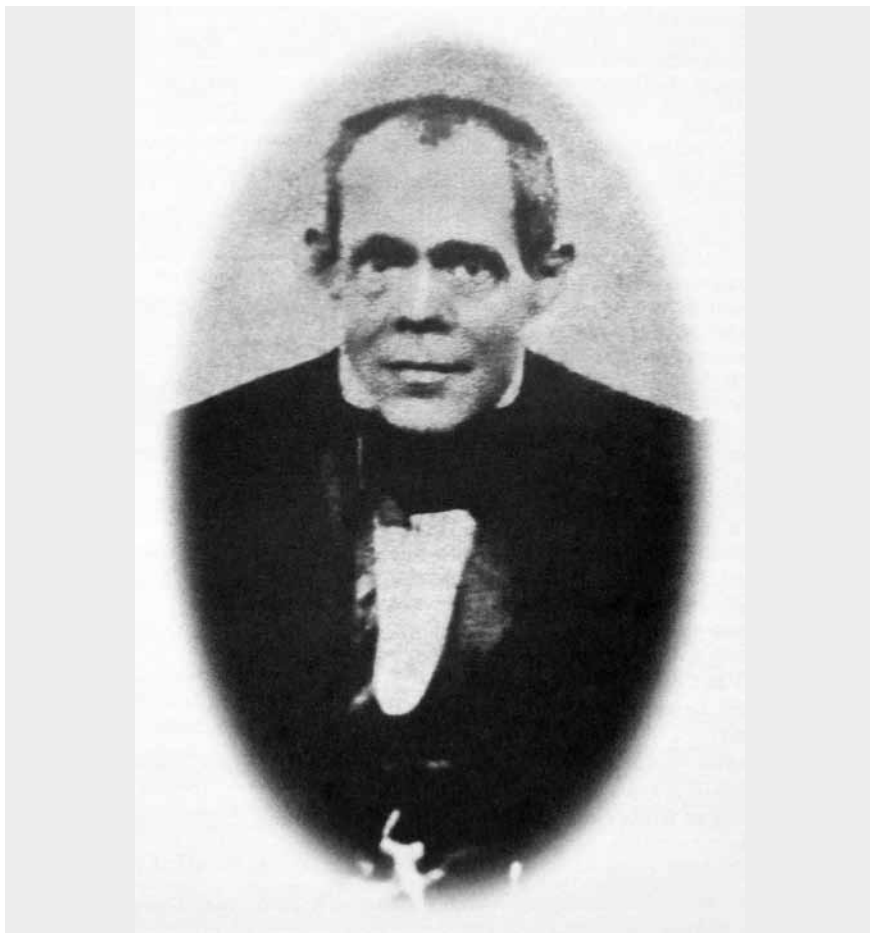
12/ Josef Seidl byl synem učitele Jakuba Seidla a v Dřevohosticích, působil zde od roku 1803. ZAOp, pob. Olomouc, matrika narozených Dřevohostice 1784–1838, inv. č. 6281.

13/ ZAOp, pob. Olomouc, matrika oddaných Vlkoš 1790–1837, inv. č. 7352.

14/ ZAOp, pob. Olomouc, matrika zemřelých Vlkoš, 1704–1866, inv. č. 7354.

15/ ZAOp, pob. Olomouc, matrika narozených Vlkoš 1790–1837, inv. č. 7347.

16/ ZAOp, pob. Olomouc, matrika narozených Vlkoš 1790–1837, inv. č. 7347 a ZAOp, pob. Olomouc, matrika zemřelých Vlkoš 1790–1837, inv. č. 7354.

❶ František Mirovít Lorenc kolem roku 1860

O dětství Františka Mirovíta Lorence mnoho nevíme. Je však jisté, že prostředí školy a učitelské rodiny na něj silně zapůsobilo, podobně jako život na hanácké vesnici. František si odtud přinesl nejen lásku k učitelskému povolání, ale i k lidem, k českému národu, k vlasti. V prostředí domova a ve vlkošské škole získal své první znalosti, které si pak patrně doplnil studiem v Olomouci.^{17/} Od roku 1820 údajně zastupoval svého otce ve vlkošské škole a o devět let později (1829) školu sám vedl. Když se roku 1835 uvolnilo učitelské místo v předměstské triviální škole při kostele sv. Mořice v Kroměříži, začal se o toto místo zajímat. V následujícím roce opustil rodnou vesnici a odstěhoval se do Kroměříže, aby se stal řídícím

17/ Mezi studenty Olmützer k. k. Hauptschule v letech 1821–1822 nalezneme jméno Franz Lorenz, ovšem původem z Újezdu, kde působil jeho strýc Antonín Lorenz.

učitelem předměstské triviální školy (dům na dnešním Milíčově náměstí č. 8) a regenschorim kůru kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kroměříži.^{18/}

František Mirovít Lorenc byl rovněž dvakrát ženatý. Poprvé se oženil 5. října 1824 s Karolinou, dcerou Johanna Hlačíka z Holešova. Svatba se konala v kostele sv. Jakuba v Břestu.^{19/} Karolina zemřela v Kroměříži po narození syna Ernesta, 13. února 1838 ve věku 35 let.^{20/} Z tohoto manželství se narodily čtyři děti, z nichž přežily jen dvě dcery: Antonie (nar. 4. června 1835) a Anna (nar. 4. července 1831).^{21/} Je zajímavé, že dva synové F. M. Lorence – Ernst, narozený ve Vlkoši 11. ledna 1834, zemřel za několik dnů, 17. ledna 1834, a druhý syn Ernest, narozený v Kroměříži 10. ledna 1838, zemřel také po několika dnech, rovněž 17. ledna (1838).^{22/}

K významnému mezníku v životě Františka Mirovita Lorence došlo v roce 1838, kdy se 20. srpna v kostele sv. Michala v Olomouci podruhé oženil, a to s Františkou Eichlerovou, narozenou roku 1815 v Dřevohosticích. Za svědky na svatbě jim šli kroměřížský učitel Vincenz Machain a olomoucký varhanář Michael Oranský.^{23/} Otec Lorencovy manželky Florian Eichler byl choralistou v olomouckém dómě.^{24/} Z druhého Lorencova manželství se narodily také čtyři děti: syn Ferdinand (nar. 8. května 1840), dcera Aurelie (nar. 23. září 1841) a synové Viktor (nar. 23. srpna 1843) a Ladislav (nar. 4. června 1852). Společný život manželů Lorencových byl, podle zápisů a vyprávění jejich dětí, velmi harmonický a láskyplný. Františka Lorencová byla žena hezká a přátelská, měla pochopení pro práci svého manžela a podporovala zejména jeho vlastenecké cítění.^{25/}

Hudební nadání po F. M. Lorencovi zdědily některé jeho děti a vnuci. Dcera z prvního manželství Antonie, provdaná Zemanová (1835–1904), podle vzpomínek svých blízkých často a velmi pěkně zpívala. Její dcera, tedy Lorencova vnučka, Leopoldina Zemanová, provdaná Cveková (1873 až 1951), žila ve Vizovicích a dokonce zpívala titulní roli Lidunky v Blod-

18/ STŘÍŽOVÁ, Jitka. *František Mirovít Lorenc*. Kroměříž. Muzeum Kroměřížska, 1990, s. 9. Srovnej FIŠER, Z. (ed.): *Daniel Sloboda. Dokumenty III. Korespondence s přáteli II*. Brno 2008, s. 153–200 (dopisy Lorence určené Slobodovi); týž: „*Račte mne ve své lásce zachovati...*“ K dvoustému výročí narození učitele Františka Mirovita Lorence (16. června 1800). Kroměříž 2000.

19/ MZA Brno, matika oddaných Břest 1784–1846, sign. 7439.

20/ MZA Brno, matika zemřelých, Kroměříž 1820–1857, sign. 8017.

21/ ZAOp, pob. Olomouc, matika narozených Vlkoš, 1790–1837, inv. č. 7347.

22/ ZAOp, pob. Olomouc, matika narozených Vlkoš, 1790–1837, inv. č. 7347 a matika zemřelých Vlkoš, 1704–1866, inv. č. 7354. MZA Brno, Kroměříž Panny Marie, matika narozených č. 7949 a matika zemřelých, 1820–1857, sign. 8017.

23/ ZAOp, pob. Olomouc, matika oddaných Olomouc, římskokat. f. ú., Sv. Michal, inv. č. 5643.

24/ Rodina Eichlerova se kolem roku 1822 odstěhovala do Olomouce. Florian Eichler zemřel 28. března 1823 ve věku 33 let (ZAOp, pob. Olomouc, matika zemřelých Olomouc, římskokat. f. ú., Sv. Václav, inv. č. 5579). Jeho syn Josef (1811–1900) byl učitelem ve Slavičíně, Švábenicích a posléze zastával místo varhaníka klášterního kostela v Rajhradě. Další syn Ignác byl farářem v Liptále a později ve Vřesovicích. Dcera Anna se provdala za olomouckého knihkupce Johanna Antona Neugebauera.

25/ STŘÍŽOVÁ, Jitka: *František Mirovít Lorenc*. Kroměříž 1990, s. 10.

kově opeře *V studni*, která byla součástí slavnostního programu otevření místní sokolovny roku 1921. V této rodové linii najdeme ještě jednu osobnost, Libuši Ševčíkovou (1925–2009). Leopoldina Cveková měla také dceru Ludmilu (1899–?), provdanou Brůžkovu, a právě její dcera Libuše, provdaná Ševčíková, tedy Lorencova praprapravnučka, se stala významnou kroměřížskou osobností. Absolvovala učitelský ústav v Kroměříži a později se zde stala inspektorkou odboru kultury Okresního národního výboru a poté učitelkou a středoškolskou profesorkou na kroměřížských školách. Mimo jiné v letech 1986–1992 vyučovala český a německý jazyk na kroměřížské konzervatoři. Byla také činná jako umělecká recitátorka, amatérská herečka, režisérka a aktivní členka Sokola. PhDr. Jiří Šafařík na ni vzpomíná jako na vynikající kulturní osobnost s vřelým vztahem k hudbě a umění vůbec. Velice si cení její odvahy v době normalizace, kdy za nepříznivých podmínek pomáhala rozvoji kultury města a též jeho kulturním pracovníkům.^{26/}

Lorencův syn Viktor za svých studií ve Vídni docházel do řady slovan-ských studentských spolků, zvláště pak do českých a moravských, a zpi-oval při různých společenských akcích a besedách^{27/}.

František Mirovít Lorenc byl člověk velice moudrý, skromný, prostý a přátelský. Chodili k němu na radu i pro duševní útěchu nejen jeho žáci, ale i studenti piaristického gymnázia, jeho kolegové z okolních vesnic i sedláci, kteří si nevěděli rady s úřední obsílkou apod. Byl duší kroměřížské vlastenecké společnosti, nechyběl na žádné významné akci, jejímž posláním bylo rozvinout proces národního obrození na Moravě.

Pravděpodobně již od mládí bojoval s tuberkulózou, která neustále nahlo-ďavala jeho zdraví. Finanční situace rodiny Lorencovy nebyla nejlep-ší, vídeňská studia jejich dětí stála značné částky, a pokud nějaký peníz v rodinném rozpočtu zbyl, vložil jej F. M. Lorenc raději do nákupu nových českých knih a časopisů. Z tohoto důvodu nevynakládal peníze na svou léčbu. Jeho zdravotní stav se stále zhoršoval a 2. května 1863 František Mirovít Lorenc nemoci podlehl. Pohřben byl 4. května 1863 za velké účas-ti lidu nejen z Kroměříže, ale i okolních měst a vesnic. Za zmínku jistě stojí i okolnost, že na pohřbu patrně poprvé veřejně vystoupil kroměříž-ský mužský pěvecký sbor Moravan.^{28/} Po smrti manžela odešla Františka Lorencová za svými dětmi do Vídně, kde 15. července 1884 zemřela a je tam i pohřbena.

V období rušení starého kroměřížského hřbitova na Kotojedské ulici (dnešní Bezručovy sady) představitelé města rozhodli přenést ostatky Františka Mirovít Lorence do čestného hrobu na nový hřbitov. Slav-nostní přenesení se konalo roku 1936 za velké účasti obyvatel Kromě-

26/ Rozhovor B. Kundla s PhDr. Jiřím Šafaříkem dne 9. října 2020.

27/ STŘÍŽOVÁ, Jitka: *František Mirovít Lorenc*. Kroměříž 1990, s. 13. Srovnej FIŠER, Zdeněk: *Želmíra Hurbanová a Viktor Lorenc (příběh jednoho manželství)*. Biografické štúdie 36. Martin 2013, s. 242–258.

28/ SPÁČIL, Jindřich: *Kroměřížská kronika*. Kroměříž 1963, s. 85.

říže a okolí, školní mládeže i za přítomnosti tří Lorencových vnuček.^{29/} Důstojný pískovcový pomník, zdobící tento čestný hrob, nechalo vytesat na své náklady město Kroměříž.^{30/}

Při příležitosti stého výročí úmrtí Františka Mirovít Lorence (1963) byla na budově kroměřížské školy, kde učil (Milíčovo náměstí č. 8), odhalena pamětní deska, připomínající tohoto pokrokového učitele, skladatele a předního českého buditele města Kroměříže.

Hudební činnost Františka Mirovít Lorence

K velké životní zálibě a současně i k povolání F. M. Lorence patřila hudba. Vždyť F. M. Lorenc byl nejen učitelem, ale také ředitelem kůru kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kroměříži. Hrával zde na poměrně velké dvoumanuálové varhany o 21 rejstřících, postavené neznámým mistrem roku 1786,^{31/} které opravil roku 1850 za 200 zlatých varhanář Antonín Hanačík starší ze Zlína.^{32/} F. M. Lorenc jako zdatný hudebník navíc komponoval, zejména chrámové skladby.

Není ani vyloučeno, přestože o tom nemáme přímých důkazů, že F. M. Lorenc soukromě vyučoval hru na hudební nástroje. O existenci různých hudebních nástrojů v Lorencově škole se dovídáme ze vzpomínek rodiny a též z prací Jindřicha Spáčila, který píše: „*Na stěně nad skříní visí housličky, v rohu stojí basetl, je tu pozoun i lesní roh. Žáci denně zpívají a odpoledne, když je po vyučování, také muzicírují.*“^{33/}

Na národních besedách v Kroměříži a okolí vystupoval pěvecký sbor, složený z tovaryšů a odrostlých chlapců z předměstí za Kovářskou bránou, odchovanců Lorencovy školy. Lorenc tento sbor také vedl. Jeho repertoár byl obrozenecky národní (např. skladby Aloise Jelena, Hynka Voják a dalších).

František Mirovít Lorenc jako regenschori kostela Nanebevzetí Panny Marie nesl zodpovědnost za hudbu a zpěv při chrámových shromážděních, a proto nikterak nepřekvapuje, že jeho dochované hudební dílo obsahuje zejména liturgické skladby. Hudba a zpěv nejsou pro bohoslužebné shromáždění ničím okrajovým, ale naopak zaujímají při liturgii zcela mimořádné místo.

Dochované skladby Františka Mirovít Lorence, v počtu devíti, jsou dnes uloženy v hudebním archivu Arcidiecézního muzea Kroměříž. Všechna díla pochází z kůru kostela Nanebevzetí Panny Marie a jsou nedatovaná. Jedná se převážně o skladby pro smíšený sbor s doprovodem

29/ Byly to Leopoldina Cveková a Antonie Parobková (dcery Lorencovy dcery Antonie) a Kramerová z Vídně (adoptovaná dcera Aurélie, rozené Lorenzové).

30/ Hrob Františka Mirovít Lorence se nachází za hlavním křížem v centru místního hřbitova v Kroměříži.

31/ SEHNAL, Jiří: *Barokní varhanářství na Moravě, díl II. Varhany*. Vydání první. Brno 2004, s. 82.

32/ SEHNAL, Jiří: *Barokní varhanářství na Moravě, díl I. Varhanáři*. Vydání první. Brno 2003, s. 56.

33/ STRÍŽOVÁ, Jitka: *František Mirovít Lorenc*. Kroměříž 1990, s. 13.

varhan. Skladby jsou kompozičně jednodušší, ale je z nich patrné určité hudebně teoretické vzdělání a zkušenosti získané praxí. Lorencovo písmo se nevyznačuje žádnými zvláštními osobitými rysy, ale je úhledné a čitelné. Podívejme se alespoň stručně na jednotlivé dochované Lorencovy skladby.

Rorate (coeli desuper – rosu dejte nebesa shůry) jsou počáteční slova introitu ranní mše v adventu k počtě Panny Marie, podle nichž dostal název celý mešní formulář. Lorenc zhudebnil liturgický text rorátů čtyřikrát; dvakrát pro smíšený sbor s doprovodem varhan psaným ve formě generálbasu a dvakrát pro soprán a bas, též s generálbasovým doprovodem.

Graduale a Offertorium [a Aria] na Jitřní Boží narození patří svým charakterem spíše do oblasti pastorel. Graduale s českým textem *Ježíši náš Spasiteli, milostný Vykupiteli, od Otce Synu jediný, Bože před věky zplazený* je napsáno jako strofická píseň pro soprán, dvoje housle, trubku a varhany. Autor textu není uveden. Jednoduchá melodie prozrazuje, že Lorenc psal skladbu pro školní děti, které ji zpívaly v kostele při mši svaté. Offertorium je zkomponováno pro soprán, alt a sólový bas, dvoje housle, trubku a varhany. Oproti kantabilní melodice paralelních tercií v sopránu a altu, zpodobňující zpěv andělů (*Gloria in excelsis Deo*), přináší sólový bas ráznější téma vytvořené z akordického rozkladu, vyzývající pastýře, aby si pospíšili na cestu k Betlému – *Surgite fratres cito*. Závěrečná Aria je napsána pro sólový bas, dvoje housle, trubku, zvonek a varhany. Zhudebňuje text *Angelus ad pastores dixit: Anuntio vobis gaudium magnum quia Salvator natus est vobis hodie* (Anděl řekl pastýřům: Oznamuji vám radostnou zvěst, že se vám dnes narodil Spasitel.). Trubka zde hraje různě stylizované akordické rozklady napodobující vytrubování pastýřů a dvanáct úderů na zvonek symbolizuje odbíjení hodin o půlnoci.

Antiphonen und Versiceln zur Lichtmess weihe für Vier Singstimmen. Tato Lorencova chrámová skladba je určena k liturgii svátku Uvedení Páně do chrámu, který se slaví 2. února. Na začátku bohoslužby (po požehnání svící) probíhá slavnostní průvod s rozžatými svícemi za zpěvu antifony *Lumen ad revelationem* (Světlo k osvětlení pohanů), která se opakuje po zapívání jednotlivých veršů.

Cantus pro Coena Domini a Quatuor Vocibus cum Organo. Autor napsal v záhlaví každého partu sboru i varhanního doprovodu poznámku „na Zelený čtvrtek při slavnostním přijímání“, z čehož vyplývá, že skladba je učena pro communio mešního propria o Zeleném čtvrtku. Jako text pro svou skladbu použil čtyři sloky známého latinského hymnu *Adoro te devote*, který napsal svatý Tomáš Akvinský. Hlavním nositelem klidné melodie klasicistního charakteru je v této sborové skladbě soprán, varhanní doprovod je psán ve formě generálbasu.

Cantus pro Parasceve a quatuor vocibus. Tato vokální skladba pro čtyřhlasý sbor a capella zhudebňuje tzv. impropéria („výčitky“). Jedná se o sérii antifon a responsorií, které jsou zpívány při liturgii Velkého pátku během obřadu uctívání kříže.

Hymnus Ave Maris Stella (Zdrávas, hvězdo mořská). Lorenc zde zhudebnil text středověkého hymnu k Panně Marii. Tato homofonní, drobná skladba je napsána pro smíšený sbor s varhanním doprovodem.

Requiem. Lorenc napsal dvě requiem, která se liší svým hlasovým obsazením, ale také zhudebněním různých částí propria pro mše za zemřelé. *Requiem d moll* Lorenc komponoval pro soprán, alt, bas a varhany. Navazoval do určité míry na charakter renesančních skladeb, zejména utvářením vokálních hlasů. Druhé Lorencovo *Requiem f moll* je zkomponováno pro dva soprány (označené canto primo a secundo), tenor (ad lib.) a bas s doprovodem varhan a vychází více z klasicistních hudebních vzorů.

Te Deum. Je Lorencovým zhudebněním latinského slavnostního hymnu, jehož autorem je svatý Ambrož, biskup v Miláně, žijící ve 4. století. Na titulní straně skladby je Lorencem napsáno: „*pro čtvero hlasů složil Fr. Mírovít Lorenc, hudbu pro dvoje housle s violou, 2 trouby, bubny, pozoun a varhany uvedl Ján Leopold Kunert.*“ Z toho vyplývá, že František Lorenc spolupracoval i s kroměřížským věžným a skladatelem Janem Leopoldem Kunertem (1784–1865),^{34/} který měl za povinnost účinkovat (se svými tovaryši a uční) na kůru kostela Nanebevzetí Panny Marie. Podle rukopisu dochované partitury Lorenc napsal sborový part do dvou osnov a Kunert k němu připsal orchestrální party. F. M. Lorenc napsal *Te Deum* ve třídílné formě s tempovým rozvržením: rychlé tempo, pomalé tempo a opět rychlé tempo a s prostřídáním sudého taktu v krajních dílech taktem lichým ve středním dílu. Možná mu bylo v tomto ohledu vzorem šest *Te Deum* J. L. Kunerta se shodnými tempovými i metrickými proporcemi. Krajní díly Lorencova *Te Deum* jsou tematicky příbuzné, obsahují jásavé, slavnostní téma sboru, podpořené plným zvukem celého orchestru. Střední díl skladby má klidný zpěvný charakter hudby, jemnější dynamiku a instrumentální doprovod sboru je převážně zúžen na smyčcové nástroje s varhanami.

Kromě těchto skladeb F. M. Lorenc napsal *Píseň o blahoslaveném Janu Sarkandrovi* na text Antonína Konstantína Vitáka (1835–1906) ku příležitosti oslav beatifikace Jana Sarkandera roku 1860. Vyšla tiskem v Olo-

34/ Jan Leopold Kunert se narodil v Německé Huzové, hudebního vzdělání nabyl patrně u věžního mistra Franze Josefa Schiebela (1754–1811) v Litovli. Roku 1804 odešel do Vídně a seznámil se zde se skladatelem Františkem Vincencem Kramářem, u něhož studoval hudební teorii. V roce 1806 hrál Kunert na housle v Josefovském divadle (Josephstädter Theater). Brzy však odešel z Vídně k bratru Josefovi, věžnímu mistru, do Olomouce. Již roku 1808 nastoupil na místo věžního mistra ve Vyškově. V roce 1811 vykonal zkoušku na uvolněné místo věžního mistra v Kroměříži. V této funkci působil do roku 1861. Kunertova skladatelská tvorba je poměrně rozsáhlá – čítá kolem 1000 skladeb. Instrumentální hudba obsahuje čtyřvětě *symfonie* a deset *jednovětých symfonií*. Největší počet skladeb napsal Kunert pro žestové nástroje – 601 *dueto pro trubky*, 100 *kvartetů pro tři trubky a basovou křídlovku*. Kunertova hudba vokálně instrumentální zahrnuje skladby chrámové, kterých se dochovalo kolem sto osmdesátí. Z větších kompozic jsou zastoupeny čtyři *mše*, dvě *requiem*, šest *Te Deum* a jedno *Stabat Mater*. Kunertovy chrámové skladby byly v 19. století u chrámových hudebníků značně oblíbené, zejména *Pange lingua*, *offertoria* a *graduale*. Srovnej PINKAVA, Jaroslav: *Jan Leopold Kunert*. Kroměříž 1987.

Graduale a Offertori.

na Svaté Panny Boží Narození

tři zpěvy, dvoje housle, trubky
zvonek a Varhany.

Byly byly jak neni - r. r. a les neni

Fr. Mr. Lorenc

moucí nákladem Františka Slavíka (1803–1867). V rámci olomoucké beatifikační slavnosti, ve dnech 22. – 25. září 1860, se údajně prodalo 20 000 výtisků této písně.^{35/}

Písňová tvorba pro mládež patřila k další tvůrčí oblasti, které se F. M. Lorenc věnoval. Podílel se počtem třiceti písní ve *Sbírce písní pro dospělou mládež* (Olomouc 1856), kterou sestavil olomoucký kněz Klemens František Černoch (1807–1875).^{36/} Jako předseda spolku Katolischer Gesellenverein (Katolický spolek tovaryšů) do sbírky zařadil písně pojící se s náboženskými tématy, křesťanskými ctnostmi a jednotlivými řemesly. Zpěvník měl mj. sloužit při kulturních nebo zábavních spolkových činnostech Gesellenvereinu jako součást katolické výchovy mladých řemeslníků. Lorencova melodika zhudebněných textů je pod vlivem kostelních a poutních písní, světských lidových a kramářských písní i městského folkloru.

F. M. Lorenc žil v době velkých politických a společenských změn, které ve svých důsledcích ovlivňovaly i jeho činnost. Patřil k českým vlastencům usilujícím o obrodu českého kulturního života. Lorencovo dochované skladatelské dílo není rozsáhlé, můžeme však předpokládat, že vytvořil větší počet hudebních skladeb, například pro své žáky ve škole. V této oblasti patrně neprošel žádným důkladným systematickým hudebně teoretickým a kompozičním vzděláním. Přesto jeho skladby mají velmi dobrou hudební úroveň. Svou pedagogickou práci i činností regenschoriho podporoval F. M. Lorenc rozvoj hudebního vzdělání a ovlivňoval vztah tehdejších obyvatel k hudbě. Jeho tvorba nám přibližuje a současně dokresluje hudební život města Kroměříže v 19. století.

35/ STŘÍŽOVÁ, Jitka: *František Mirovít Lorenc*. Kroměříž. Muzeum Kroměřížska, 1990, s. 12.

36/ Klemens František Černoch byl vikář při metropolitním chrámu v Olomouci a konzistořní rada, archivář metropolitní kapituly v Olomouci, kurátor sirotčince.

Zdeněk Fišer

Spolek vojenských vysloužilců v Horní Moštěnici

Podnětem k sepsání předkládaného článku bylo zachycení malé medaile, ražené k 30. výročí založení spolku vojenských vysloužilců v Horní Moštěnici. Medaile byla zájemcům nabídnuta^{1/} na aukci České numismatické společnosti, pobočka Brno, dne 20. června 2020. Jedná se o hliníkovou medaili s ouškem o průměru 29 mm. Popis medaile:

Avers: V horní polovině v opise PAMÁTKA VOJ. VYSLOUŽILCŮ, v dolní polovině *30LETÉ ZALOŽENÍ SPOLKU*. Na ploše šestiřádkový text: Z / HORNÍ / MOŠTĚNICE / A / OKOLÍ / 1912.

Revers: V popředí sedící lev, v pozadí atributy vojenství – sokl s kloboukem, za ním dvě zkřížené dělové hlavně a čtyři nahoru trčící kopí. V dolní oddělené úseči jméno výrobce: STEHLÍK – ŠMAHEL K. VINOHRADY.

Popsaná medaile^{2/} je tak patrně jediným dobovým hmotným dokladem o existenci zmíněného spolku. Nedochoval se ani spolkový prapor či součástky stejnokroje jeho členů. Také písemná agenda spolku je velmi torzovitá. Dosud se nepodařilo nalézt ani stanovы spolku, které ze zákona musel mít, stejně jako knihu zápisů z jeho zasedání nebo písemnou agendu, kterou nepochybně vytvářel svými aktivitami. Dokonce o něm chybí i obsáhlejší zmínka v jinak pečlivě vedené starší kronice obce. Využít můžeme jen několik listů, zaslaných v prvních letech výborem spolku na Okresní hejtmánství v Přerově. U vlastní agendy spolku je pravděpodobné, že zůstala u některého z funkcionářů spolku a tak, byť s malou pravděpodobností, můžeme doufat, že se jednoho dne přece jen objeví. Nenašel se také žádný autor, který by spolku věnoval větší pozornost, jak se můžeme přesvědčit v bibliografii literatury okresu Přerov z roku 1993,^{3/} ale i nahlédnutím do knihy M. Špalkové z roku 2006, zpracovávající dějiny obce.^{4/} Ale ani na stránkách Sborníku Státního okresního archivu v Přerově za jeho třicetiletou historii dosud žádný autor neotiskl

---

1/ Měla katalogové číslo 1888, zachovalost byla 1/1.

2/ Není uvedena v publikaci BEDNAŘÍK, Vojtěch: *Medaile, plakety a odznaky okresu Přerov*. Přerov 2002. Autor ale uvádí podobný typ medaile z Velkých Prosenic z roku 1909, raženou rovněž k 30. výročí tamního spolku vojenských vysloužilců (s. 64) a další medaili také k 30. výročí trvání spolku, z Troubek z roku 1914 (s. 65). Posledně uvedený spolek vydal medaili již v květnu 1892 při příležitosti svěcení praporu.

3/ PUMPRLA, Václav: *Bibliografie okresu Přerov*. Brno 1993, s. 240–242.

4/ ŠPALKOVÁ, Marie: *Horní Moštěnice. Kapitoly z dějin obce*. Horní Moštěnice 2006.

❶ Medaile ražená k 30. výročí založení Vojensko-veteránského spolku v Horní Moštěnici (1882–1912), avers a revers. Archiv autora

příspěvek, který by se věnoval historii některého ze spolků vojenských vysloužilců (či veteránů), jichž bylo na Přerovsku skutečně hodně. Přes uvedená negativa se pokusím alespoň rámcově existenci spolku připomenout.

***

Spolkovou činnost^{5/} můžeme v habsburské monarchii spojit především s obdobím po roce 1848, kdy došlo ke změně dobového paradigma. Jedním z jeho projevů byl i zákon z 26. listopadu 1852, který v rámci státu položil právní základ k povolování a činnosti spolků vůbec. Období 50. let 19. století ovšem zřizování spolků nepřálo, protože vládní elita se pokusila demokratizaci poměrů co nejvíce omezit (tzv. Bachův neoabsolutismus). Spolková činnost se proto nemohla plně rozvinout a byla omezena zejména na hospodářské spolky, které vznikaly jako pobočky Moravsko-slezské hospodářské společnosti.^{6/} Omezující politika ovšem nepřetržovala ani jedno desetiletí, když v souvislosti s ekonomickými problémy a válečnými neúspěchy musely síly brzdící liberalizaci společnosti (v čele s císařem Františkem Josefem I.) ustoupit do pozadí a podstatně

5/ Dále vycházím z článku JANÁK, Jan: Spolky v českých zemích do roku 1951. In: XXII. Mikulovské sympozium – Politické strany a spolky na jižní Moravě. Brno 1993, s. 59–92; KLADIWA Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914 II. díl, 1. svazek: Muži z radnice*. Ostrava 2008, s. 87–104.

6/ VERBÍK, Antonín: *Organizační vývoj Moravské hospodářské společnosti (1770 až 1896)*. Vědecké práce Zemědělského muzea 10, 1971, s. 5–22; též: *Počátky zemědělských spolků na Moravě*. Časopis Matice moravské 89, 1980, s. 226–252

uvolnit dosavadní politické, společenské a ekonomické poměry.^{7/} Výrazem těchto změn byl tzv. Říjnový diplom z 20. října 1860 a následná Únorová ústava z 20. února 1861. Uvolnění poměrů umožnilo i četnější zakládání spolků, jichž bylo v roce 1867 jen na Moravě evidováno 537. V uvedeném roce byl také modernizován spolkový zákon z roku 1852, a to zákonem z 15. listopadu 1867, tedy z roku, kdy se habsburská monarchie přeměnila na soustátí Rakousko-Uhersko. Možnosti dobrovolně se sdružovat ve spolcích různého typu a naplňovat tak osobní zájmy svých členů využilo množství osob, takže následně můžeme oprávněně hovořit o explozi spolkové činnosti. Jejím výsledkem byla skutečnost, že v roce 1910 bylo jen na Moravě evidováno 10 939 spolků nejrozličnějšího charakteru – zpěvácké, konzumní, záloženské, spořitelní, vzdělávací, umělecké, hospodářské, tělocvičné, okrašlovací, pohřební, hasičské, dělnické, turistické, včelařské atd., v neposlední řadě pak i spolky vojenských vysloužilců, tj. osob, které prošly vojenskou službou v kterékoli části monarchie. Ty patřily ke spolkům nejčetnějším. Např. v roce 1880 jich bylo na Moravě napočteno 205 a o desetiletí později 303.^{8/} Ovšem tvrzení Jaromíra Indry,^{9/} totiž že tento druh spolků byl od 70. let 19. století nejpočetnější a nejmasovější organizací na území Čech, Moravy a Slezska, je mylné, protože je zdaleka předstihovaly spolky hasičské a také spolky spořitelní a záloženské. I tak ovšem veteránské spolky byly velmi četné, přičemž byly zároveň ryze mužskou záležitostí. Rovněž jejich působení bylo omezené – spojovaly nostalgickou vzpomínku na léta vojenské služby (zvláště na italská tažení a prusko-rakouskou válku v roce 1866) s pěstováním loajality k habsburskému domu, dále se zabývaly praktickými záležitostmi, jako byla pomoc nemocným nebo chudým členům, či vypravení jejich pohřbů, které měly zvláště slavnostní ráz. Spolky se také prezentovaly při císařských narozeninách a jubileích, nebo při různých akcích v místě působení a jeho okolí.

Obyvatelé obce Horní Moštěnice, ležící na dohled města Přerova, se se spolkovou činností seznamovali počátkem 60. let 19. století, kdy se několik tamních pokročilejších obyvatel stalo členy Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické.^{10/} Někteří z těchto členů možná zúročili nabyté zkušenosti v roce 1868, kdy dne 23. února byl v Moštěnici založen čtenářský spolek nazvaný Pokrok, který měl 23 jen českých členů.^{11/} Bohužel, jaká byla jeho další činnost, nevíme; chybí patřičné písemnosti.^{12/} V roce

7/ K tématu všeobecně URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982.

8/ UVÁDÍ JANÁK, J.: *Spolky v českých zemích*, tabulka s. 144.

9/ INDRA, Jaromír: *Spolky c. k. vojenských vysloužilců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2010, kap. Stručná historie vzniku (s. 5).

10/ K ní více FIŠER, Zdeněk: *Hospodářská jednota záhlinicko-kvasická (1861–1912)*. Chropyně 1997. V roce 1864 jejími členy bylo 15 osob z Horní Moštěnice.

11/ Viz RADIMSKÝ, Jiří: *Nejstarší katastr moravský z r. 1869*. Brněnský archivní věstník 1, 1959, s. 17–35, záznam na s. 19 pod čís. 86.

12/ Spolek ale jistě po léta pracoval, byť s různou mírou intenzity, jak můžeme soudit z jeho žádosti napsané 30. 12. 1884 a podepsané jednatelem Fr. Hanákem a zaslané na Okresní hejtmánství v Přerově, totiž že chce 5. 1. 1885 o šesté hodině večerní v místnostech

❶ Razítko Vojensko-veteránského spolku v Horní Moštěnici, pořízené patrně v roce 1886. SOKA Přerov

1883 byla v místě založena Rolnická záložna.^{13/} Poté v květnu 1885 obecní výbor uvažoval o založení sboru dobrovolných hasičů,^{14/} ten ale byl posléze založen až v roce 1891.^{15/} Do první světové války přibyla^{16/} v obci ještě místní pobočka Ústřední Matice školské (od 1897), katolický spolek sv. Terezie (od 1903), spolek Omladina (od 1908), Živnostenský spolek (1909), místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu (snad 1906, jistě 1911) a dokonce v roce 1913 byla v místě založena Dělnická tělovýchovná jednota, zatímco Sokol, případně Orel (u něj jedna ze zpráv hovoří o tom, že spolek byl založen ještě před válkou v roce 1912) na svůj vznik čekaly až do počátků nově vzniklé Československé republiky. Co do počtu spolků obec náležela k průměru.

K výše uvedeným spolkům ale musíme ještě připočíst ten, který je předmětem našeho zájmu, tj. Spolek vojenských vysloužilců. Jeho počátky spadají do roku 1882, i když nevíme, zda se o něm v obci nejednalo o nějaký ten měsíc či rok dříve. Z přípisu na Okresní hejtmánství v Pře-

---

spolkových uspořádat valnou hromadu, na které by se složily účty za rok 1884, přijali noví členové a jednalo se o tom, které časopisy se objednají na rok 1885, a konečně, že při ní dojde k volbě nových funkcionářů spolku. Stručně o spolku ŠPALKOVÁ, M.: *Horní Moštěnice. Kapitoly z dějin obce*. Horní Moštěnice 2006, s. 166. Táž v pokračování kapitol (II. díl, s. 43) cituje z knihy zápisů čtenářského spolku od roku 1898.

13/ WENZL, František: *Dějiny založen a ostatního družstevního podnikání na Moravě do roku 1885*. Praha 1937, s. 394.

14/ ZA Opava – SOKA Přerov (dále jen SOKA Přerov), Archiv obce Horní Moštěnice, inv. č. 23, kniha zápisů ze schůzí obecního výboru, vedená od 29. 5. 1884 do 8. 8. 1905, zápis ze schůze konané 16. 5. 1885.

15/ KRŠKA, Titus: *Hasičská kronika*. Holešov 1898, s. 43; ŠPALKOVÁ, M.: *Horní Moštěnice* (2006), s. 167.

16/ Jak uvádí KOLEKTIV: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Ostrava 1978, s. 60.

rově od výboru uvedeného spolku, datovaného dnem 23. června 1882, se dozvídáme, že Spolek vojensko-veteránský byl v Horní Moštěnici založen dne 21. června 1882, když již předtím c. k. místodržitelství v Brně schválilo dne 10. června uvedeného roku stanovy spolku. Zároveň jsou uvedeni činovníci spolku: předseda Jan Hrubý, náměstek František Zavadil, pokladník Silvestr Hlaváč a praporečník František Janda, všichni rolníci v Horní Moštěnici. Jednatelům pak byl zvolen tamní kooperátor Rudolf Hrdlička.^{17/}

Rozšiřující údaje nám poskytuje další přípis na Okresní hejtmanství v Přerově,^{18/} tentokrát z 26. října 1882 od představenstva obce Horní Moštěnice. V něm podepsaný starosta Florián Plaček sděluje, že veteránský spolek v obci má 53 členů, že spolkové jmění obnáší 70 zlatých a je uloženo v záložně, že ze strany obce se dosud spolku neudělila žádná podpora a konečně že „*mravní a občanské zachování jednotlivých členů veteránského spolku jest počestné a neúhonné*“. Jen o den později přípis okresní hejtmanství vrátilo zpět s tímto doložením: „*Vrací se představenstvu obce v Moštěnici s tím nařízením zpět, aby jmenovitý výkaz členů tamního veteránského spolku k zprávě této přiložila a spis tento hned sem opět navrátili.*“ Stalo se a my tak víme, kdo konkrétně členem spolku byl.^{19/} Z Moštěnice to bylo 41 osob,^{20/} z nedalekých Lověšic 11 osob^{21/} a z Přerova jeden člen.^{22/} Profesně se jednalo o 19 rolníků, 12 domkařů, devět podruhů a zbytek tvořili různí řemeslníci – dva kovářští mistři, dva obuvníci, po jednom sedlář, kolář a jeden obuvnický pomocník. Dále se za členy spolku přihlásil šafář, kaplan, úředník, obchodník, strojník a konečně komorník u jeho excelence Fürstenberga, jak je v dokumentu doslova uvedeno.

Již dříve (7. 9. 1882) obecní výbor souhlasil s tím, aby spolek odbyval své schůze v obecním domě^{23/} a následně vyšel spolku vstříc ještě v tom, že souhlasil s nákupem a zaplacením 12 obrazů do spolkové místnosti. Jak uvádí zápis, „*této prosbě se vyhovuje a povolilo se z obecní pokladnice*

17/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, nezpracováno, sign. N 148/1882.

18/ Dále uváděné dokumenty (přípisy) pocházejí z dosud nezpracovaného fondu Okresní úřad v Přerově, agenda za jednotlivé roky. Za jejich vyhledání děkuji PhDr. J. Lapáčkovi, řediteli SOKA Přerov.

19/ SOKA Přerov, fond Okresní hejtmanství Přerov, presidiálky, k. čís. 2, č. spisu 111/1882.

20/ Byli to: František Bartoník, Fabián Běhálek, Anton Běhal, Jan Běhalík, Bartan Jan, Bartoník Jan, František Coufal, Josef Dohnal, Petr Dohnal, Jan Hurubý, Jan Hrubý (jiný), František Hrubý, František Horáček, František Hlaváč, Silvestr Hlaváč, Rudolf Hrdlička, Jan Kirchner, František Mísera, Josef Nesvačil, Jan Nezhyba, František Neradil, Josef Obadálek, František Obadálek, Josef Opustil, František Otáhal, František Perutka, Jan Pospíšil, Anton Prášek, Anton Prokeš, Jan Pěky, Florián Řezníček, František Koukal, Štefan Roubal, Josef Sahánek, Benjamin Slováček, Fabián Stojan, Jan Stojan, Florián Topolánek, František Zavadil, Franta Kubík, František Švrdlik.

21/ Byli to: Vincenc Chytrý, Josef Hladil, František Janda, František Janda (jiný), František Kužela, Florián Kužela, Jan Kužela, Václav Kužela, Tomáš Kužela, František Vilímek, František Šišák.

22/ Byl to sedlář František Němeček.

23/ SOKA Přerov, Archiv obce Horní Moštěnice, inv. č. 22, kniha zápisů ze schůzí obecního výboru, vedená v období 1874–1884, protokol ze 7. 9. 1882.

Seznam členů vojensko-veteránského spolku

Horní Moštěnice

číslo	jméno	stav	bydliště
1	Bartoniš Frant.	domovník	Moštěnice Horní
2	Bechalík František	rolník	do
3	Bechalík Anton	n-	n-
4	Bechalík Petr	služák	n-
5	Benda Jan	rolník	n-
6	Bartoniš Jan	služák	n-
7	Čechalík Frant.	područník	n-
8	Čechalík Josef	služák	n-
9	Čechalík Petr	šofér	n-
10	Čechalík Jan	rolník	n-
11	Čechalík Jan	n-	n-
12	Čechalík František	n-	n-
13	Čechalík Frant.	područník	n-
14	Čechalík Frant.	rolník	n-
15	Čechalík Frant.	n-	n-
16	Čechalík Frant.	kaplan	n-
17	Čechalík Frant.	služák	Moštěnice
18	Čechalík Frant.	obuvník	n-
19	Čechalík Frant.	rolník	n-
20	Čechalík Frant.	rolník	n-
21	Čechalík Frant.	n-	n-
22	Čechalík Frant.	područník	n-
23	Čechalík Jan	rolník	n-
24	Čechalík Frant.	služák	n-
25	Čechalík Frant.	obuvník	n-

Seznam členů Vojensko-veteránského spolku v Horní Moštěnici, pořizeny v říjnu 1882.
SOKA Přerov

7 zlatých“.^{24/} Tato vstřícnost byla jistě dána i tím, že předseda spolku rolník Jan Hrubý^{25/} byl zároveň obecním radním. Jan Hrubý byl v místě jistě vážený muž, úspěšný rolník a dobrý organizátor, který byl po smrti starosty Františka Hanáka^{26/} v únoru 1894 dokonce zvolen jeho nástupcem. Měl rovněž podnikatelského ducha, když se zřejmě nebál zakoupit akcie pivovaru v Přerově (zal. 1871–1872), a od konce roku 1891 nejméně do roku 1900 zasedal v jeho správní radě,^{27/} která se měla, resp. musela za účelem řízení podniku scházet každý týden. Ostatně, již v souvislosti s jeho významným podílem na založení hasičského sboru, jehož byl druhým předsedou, bylo konstatováno, že to „*jest muž vynikající a požívající úplně vážnosti v obci*“.^{28/}

Jestliže právním podkladem každého veteránského spolku byly schválené stanovy, jeho symbolem byl spolkový prapor. Ten si chtěl pořídit a také si jej pořídit i spolek v Horní Moštěnici. Všeobecně na něm nesměli být vyobrazení příslušníci panovnické rodiny^{29/} nebo oboustranné zobrazení císařského orla.^{30/} Mohly na něm být znaky obce, v níž spolek působil, znak země Moravy, obrazy svatých (např. Cyrila a Metoděje, sv. Jiří, sv. Václav apod.), nebo i různá hesla. Na jeho pořízení byly zapotřebí také finance – prapor byl většinou zhotoven z hedvábné látky, motivy na něm pak byly namalovány, nebo se zhotovovaly vyšíváním. Mohl tak stát i několik set zlatých. Ty byly často získávány od různých dárců, ať už movitějších spoluobčanů, majitele velkostatku, nebo protektora spolku.

Jak tomu byla s praporem veteránského spolku, přesně nevíme. Co se týče vzhledu, údajně na jedné straně byl namalovány obraz P. Marie, na druhé straně snad vyšitý znak Fürstenbergů.^{31/}

Získání a svěcení praporu bylo vždy spojeno s velkou oslavou.^{32/} Tak tomu bylo i v Horní Moštěnici. Vedení spolku dne 25. července 1883 požádalo Okresní hejtmanství v Přerově, aby dne 15. srpna mu byla povole-

24/ Tamtéž, protokol z 21. 9. 1882.

25/ Jan Hrubý se narodil 11. 8. 1848 v Lověšicích, katolík, české národnosti, povoláním rolník, spolumajitel pŕllánu č. 97 v Horní Moštěnici. Manželka Antonie, nar. 13. 12 1850. Spolu měli děti Adolfa (nar. 20. 5. 1873), Arnošta (7. 12. 1876) a Františka (nar. 8. 11. 1881). Údaje pocházejí ze sčítacího operátu z roku 1880. Ve sčítacím operátu z roku 1900 je již jako vlastník gruntu č. 97 uveden nejstarší syn Adolf Hrubý, ženatý s Boženou, nar. 23. 2. v Rokytnici. V době sčítání již měli tři děti.

26/ O něm podrobně FIŠER, Zdeněk: Stréček Francek. K osudům Františka Hanáka, starosty Horní Moštěnice. In: *Sborník SOkA Přerov* 28/2020, s. 53–76.

27/ Viz ANONYM: *První moravský pivovar akciový se sladovnou v Přerově 1872–1897*. Přerov 1897, příloha. Z Horní Moštěnice nebyl Hrubý sám – již od roku 1872 zasedal ve správní radě František Kužela.

28/ KRŠKA, Titus: *Hasičská kronika*. Holešov 1898, s. 43.

29/ Nařízení ministerstva vnitra z 16. 10. 1881 čís. 15 499.

30/ Nařízení ministerstva vnitra z 8. 11. 1883 čís. 14 411.

31/ Jak uvádí ŠPALKOVÁ, M.: *Horní Moštěnice. Kapitoly z dějin obce*. Horní Moštěnice 2006, s. 167. Ta své údaje čerpala z *Pamětní knihy Horní Moštěnice II.* za léta 1945–1953 (s. 97 až 98), kde je i uvedeno, že prý prapor býval v zámecké kapli a po jejím zrušení byl přenesen do kostela.

32/ K tomu např. ČALKOVSKÝ, Jiří: *Prapor spolku vojenských vysloužilců obce podolské*. In: *Sborník Muzeum Brněnska*. Brno 2015, s. 65–84.

na slavnost svěcení spolkového praporu, „*zhotoveného dle nákresu*“ a hejtmanstvím již schváleného. Na programu slavnosti mělo být:

- „1. *V předvečer dne 14. srpna obvyklé čepobití.*
2. *Dne 5. srpna ráno uvítání hostí.*
3. *Zúčastnění při slavných službách Božích v chrámu moštěnickém.*
4. *Obřad svěcení praporu na návsi u sochy sv. Floriána s přiměřenou řečí od duchovního konanou.*
5. *Po odpoledních službách Božích hudební koncert v zahradě hostince u Bílé růže.*
6. *Taneční zábava v témže hostinci.“*

Okresní hejtmanství v Přerově nepochybně uvedenou slavnost povolilo, jak svědčí četné žádosti různých spolků o souhlas s účastí. Tak o něj žádal 12. srpna 1883 Dobrovolný hasičský tělocvičný spolek v Přerově a téhož dne i Spolek vojenských vysloužilců z nedalekých Přestavlky.^{33/} Dne 13. srpna žádal o souhlas s účastí jiný z přerovských spolků, a to Dělnický vzdělávací spolek Svornost.^{34/} Slavnosti se chtěl zúčastnit i Vojensko-veteránský spolek města Přerova, jak uvádí jeho žádost z téhož dne. Stejný den podobnou žádost podal Veteránský spolek z Kostelce u Holešova, podepsaný předsedou Bernardem Zanáškou a jednatelem Antonínem Homolíkem. Pouhý den před konáním vlastní slavnosti svou žádost na Okresní hejtmanství zaslal další přerovský spolek, a to pěvecký spolek Přerub; podepsaná byla jednatelem dr. Janem Kahovcem, s dovětkem, že „*při svěcení zapěje po případě sbor Otče náš, při odpoledním koncertě Čtverylku od Bubely, Svoji k svému od Bendla a Proč bychom se netěšili od Smetany*“.

Je pravděpodobné, že spolků účastnících se uvedené slavnosti bylo ještě více. Bohužel, popis uvedené slavnosti např. v dobovém tisku chybí. Ale jistě to byla akce, na kterou obyvatelé Horní Moštěnic dlouho vzpomínali.^{35/}

Účast na podobných slavnostech jiných spolků tvořila jeden z hlavních bodů činnosti moštěnických veteránů. Tak již 16. září 1883 zasílá jeho vedení žádost na Okresní hejtmanství, totiž že se jeho členové chtějí zúčastnit svěcení praporu vojensko-veteránského spolku v Dřevohosticích. O pár měsíců později, 24. května 1884, předseda Jan Hrubý zase na příslušnou instituci psal, že hned následujícího dne chtějí vyrazit do Vlkoše,

33/ Jeho členové měli z Přestavlky vyjít v sedm hodin ráno, odejít ze slavnosti měli kolem sedmé hodiny večer, jak psal předseda spolku Jan Běhal.

34/ Žádost podepsal Ignác Wavroš, předseda.

35/ Prapor se patrně nedochoval. Neuvádí jej publikace JANÁKOVÁ, Marie – JANÁK, Dušan: *Soupis vlajek, praporů a stuh z let 1848–1981 uložených v muzeích Severomoravského kraje*. Ostrava 1988. Dle uvedené publikace jsou v depozitářích Muzea Komenského v Přerově uloženy prapory spolků z Kojetína (z r. 1878) a dva prapory spolku v Přerově (z let 1885–1890). Jejich popis na s. 72–73 výše citované publikace, č. 164, 168 a 169. Kojetínský prapor má na aversu vyšitého rakouského orla, na reverzu malovaný oválný obraz sv. Cyrila a Metoděje. Oba přerovské prapory mají stejný motiv – na aversu malovanou moravskou orlici, nahoře s nápisem VOJENSKÝ VETERÁNSKÝ SPOLEK V MĚSTĚ PŘEROVĚ A OKOLÍ. Na reverzuje namalován rakouský orel s nápisem AŤ ŽIJE CÍSAŘ A KRÁL NÁŠ.

*Slavní c.k. okresní hejtmanskí
v Přerově.*

Ke nařízení slavn. c.k. okresního hejtmanskí ze dne 17. června 1882 č. 3315 označují nížeapsaní, že dne 21. června 1882 v Hl. Moštěnici spolek vojensko-veteránský na základě stanov od vysokého c.k. mor. místodržitelství dne 10. června b.r. potvrzených se zřídil. Představenstvo tohoto spolku jest následující:

Předseda: Jan Hrubý rolník v Moštěnici

Nájměstek: František Zavadil rolník v Moštěnici

Pokladník: Fr. Veselý Hlaváč rolník v Moštěnici

Pednatel: Rudolf Hrochlička kooperátor v Moštěnici

Praporečník: František Panda rolník v Moštěnici.

V Hl. Moštěnici dne 23. června 1882.

*Jan Hrubý
předseda
Frant. Zavadil
místopředseda*

- ❶ Přípis Vojensko-veteránského spolku v Horní Moštěnici na Okresní hejtmanství v Přerově ve věci zřízení spolku. SOkA Přerov

aby byli přítomni zřízení tamního spolku vojenských vysloužilců, nebo že 2. června 1884 chtějí být přítomni slavnosti svěcení praporu v Přestavkách, kam chtějí zamířit s vlastním praporem a hudbou.^{36/}

Kromě toho spolek patrně každý rok v den svého založení (15. 8.) uspořádal pro své členy i další obyvatele Moštěnice výlet s koncertem na zahradě některého z místních hostinců.^{37/} Povinností spolků, obsaženou ve stanovách, bylo každý rok uspořádat valnou hromadu, na níž by byla schválena účetní zpráva za rok předchozí; každý třetí rok při ní mělo být

36/ Žádal Jan Hrubý, předseda spolku, dne 24. 5. 1884.

37/ Viz žádost z 10. 8. 1884, zasláná na Okresní hejtmanství v Přerově.

- ❶ Protektor spolku hrabě Karel ze Žerotína. Převzato z publikace Vyskočil, A.: Slovník představitelů politické správy na Moravě v letech 1850–1918. Praha 2011, s. 69

zvoleno nové předsednictvo spolku.^{38/} Z jedné z takových žádostí víme, že v lednu 1885 byl na další tříleté funkční období zvolen předsedou spolku opět Jan Hrubý.

Veteránské spolky mívaly také svého protektora, většinou příslušníka vyšší šlechty,^{39/} občas i z řad panovnického rodu.^{40/} Výjimkou nebyl ani moštěnický spolek, jehož „vyvoleným“ se stal JUDr. Karel Emanuel hrabě ze Zierotina (Žerotína, 1850–1934).^{41/} Tento vystudovaný právník od roku 1875 vstoupil do státních služeb a v oblasti politické správy působil postupně v Brně, Vyškově (1876–1877) a konečně v Přerově, kde setrval poměrně dlouho jako okresní komisař v letech 1877–1885. Od roku 1884 do roku 1900 byl poslancem Moravského zemského sněmu v Brně, v roce 1900 byl dokonce jmenován moravským místodržitelem; ve funkci působil do roku 1906. Od roku 1912 se pak stal doživotním členem Panské sněmovny říšské rady ve Vídni.

Protektorství spolku zřejmě jeho vedení vyřizovalo v průběhu roku 1883. Posléze dne 27. prosince 1883 odchází z Moštěnice na Okresní hejtmanství žádost veteránského spolku, podepsaná předsedou spolku Janem Hrubým a místopředsedou Františkem Zavadilem, totiž že spolek hodlá dne 1. ledna 1884 předat protektorovi spolku čestný diplom. Uvedeno je také, že členové veteránského spolku by z Moštěnice vyšli kolem druhé hodiny odpoledne, do Přerova by dorazili kolem třetí hodiny. Na to by se diplom předal panu hraběti v jeho bytě (a další druhý diplom byl určen pro okresního hejtmana)^{42/} a následně by se zahrálo několik hudebních čísel. Poté by členové spolku odešli domů.

Že diplom byl předán, dokládá jeho uložení v pozůstalosti dotyčného.^{43/} Ostatně nebyl jediný, protože hrabě Žerotín byl protektorem nebo

38/ Viz žádost na okresní hejtmanství z 10. 1. 1885; valná hromada se měla konat 25. 1. 1885.

39/ Např. spolek v Tvarožné měl za protektora hraběte Egberta Belcrediho (od 1876) a po jeho smrti v roce 1894 tuto čestnou funkci převzal od května 1895 jeho synovec JUDr. Ludvík hrabě Belcredi. Oba byli příslušníci vysoké moravské šlechty, oba se významně politicky angažovali a byli členy jak Moravského zemského sněmu v Brně, tak říšské rady ve Vídni. Podobně o nich MALÍŘ, Jiří: *Biografický slovník poslanců Moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno 2012, s. 82–89. K protektorství spolku v Tvarožné pak podrobně, ČALKOVSKÝ, Jiří: *Prapor spolku vojenských vysloužilců obce podolské*. In: *Sborník Muzeum Brněnska*. Brno 2015, s. 68.

40/ To byl ovšem značně zdoluhavý proces, ne vždy s pozitivním výsledkem. Např. vedení vojensko-veteránského spolku v Zášové se dne 14. 8. 1890 obrátilo s takovou žádostí přímo na arcivévodu Františka Ferdinanda d' Este. Ta ovšem byla obratem zamítnuta, protože vedení spolku obešlo jak Okresní hejtmanství ve Vsetíně, tak moravské místodržitelství v Brně. Viz FIŠER, Zdeněk: *Od revoluce k válce: Zášová v letech 1848–1914*. In: *Zášová v proměnách časů*. Zášová 2020, s. 103.

41/ Podrobně o něm heslo in *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada, sešit 10 (22). Ostrava 2007, s. 196–197; MALÍŘ, Jiří: *Biografický slovník poslanců Moravského zemského sněmu*, s. 817–818; VYSKOČIL, Aleš: *Slovník představitelů politické správy na Moravě v letech 1850–1918*. Praha 2011, s. 327–328, vyobrazení s. 369.

42/ Byl jím Eduard Tumseng (1820–1891), který byl ve funkci od roku 1879 téměř až do smrti. Viz žádost na okresní hejtmanství z 10. 1. 1885; valná hromada se měla konat 25. 1. 1885.

43/ Viz ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů Bludov.

- ❖ Diplom věnovaný vedením Vojensko-veteránského spolku v Horní Moštěnici protektoru spolku hraběti Karlu ze Žerotína. ZA Opava, pracoviště Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotinů Bludov

čestným členem více podobných spolků, např. v Šumperku (1872), Přerově (1879, 1881), Tištině (1883), Buchlově (1889), Jihlavě (1900), Brně (1902, 1903), Brně-Husovicích (1900), Brně – Králově Poli (1900) a Brně-Obranech (1902).^{44/}

***

Článek seznámil víceméně jen s počátky Spolku vojenských vysloužilců v Horní Moštěnici. Doklady o jeho činnosti po roce 1884, resp. v dalším čtvrtstoletí schází. Mlčení pramenů přerušuje až zachycení medaile k 30. výročí vzniku spolku v roce 1912. Spolek tedy existoval a působil po tři desetiletí a měl zřejmě i určité finanční rezervy, aby mohl dát vyrazit ke svému jubileu medaili popsanou v úvodu.

Vojensko-veteránských spolků bylo na Přerovsku^{45/} ostatně více. Badatel J. Indra uvádí tyto:^{46/} Citov, Drahotuše, Dřevohostice, Horní Moštěni-

44/ Uvádí *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, s. 176.

45/ Mínen někdejší okres Přerov.

46/ INDRA, J.: *Spolky c. k. vojenských vysloužilců*, kde seznam spolků od s. 56 a dále.

ce, Hranice na Moravě, Kojetín, Lipník nad Bečvou, Lobodice, Lověšice, Potštát, Přerov, Předmostí u Přerova (dnes Přerov), Přestavlký, Tovačov, Troubky, Velké Prosenice (dnes Prosenice) a Veselíčko.

Některé z nich si také daly vyrazit při podobných příležitostech medaile,^{47/} jako Hranice (dokonce dvě k svěcení praporu roku 1871 a 1880),^{48/} Lipová (1901 k svěcení praporu), Potštát (1894 k založení spolku), v Přerově (bez letopočtu),^{49/} Tovačově (1883 k svěcení praporu). Sběratel V. Bednařík pak uvádí a vyobrazuje ještě medaile z Prosenic (dobově Velkých Prosenic, 1909 k 30. výročí založení spolku) a Troubkách (1914 také k 30. výročí založení spolku).

Valná většina veteránských spolků zanikla během první světové války. Nejinak tomu bylo i v případě spolku v Horní Moštěnici, který byl rozpuštěn v roce 1915.^{50/}

Spolky vojenských vysloužilců (vojensko-veteránské spolky, veteránské spolky) představují v dějinách spolkové činnosti samostatnou a specifickou kapitolu.^{51/} Sloužily k uspokojení potřeb určité části obyvatelstva, tedy mužům, kteří prošli vojenskou službou. Tato část jejich životů je spojovala určitým étosem, souvisejícím i s (rakouským) vlastenectvím a věrností císařskému rodu. Někdy se v jejich činnosti odrážely i národní prvky. To vše se projevovalo ve způsobu jejich veřejné prezentace na různých slavnostech, ať už vyvolaných vlastní činností nebo kolegiálním podílem na slavnostech a oslavách vyvolaných jinými spolky a událostmi. Zároveň podporovaly své členy v nemoci a chudobě a vyprovázely je na poslední cestě, což dávalo takovým pohřbům zvláště slavnostní ráz, přitažlivý i pro místní obyvatelstvo. V regionu Přerovska byla těmto spolkům a festivům dosud věnována malá pozornost, což je nepochybně výzvou pro regionální badatele.^{52/}

47/ Tamtéž, s. 36 a dále.

48/ Jednalo se o český a německý veteránský spolek. Jsou k nim dochovány i tištěné stanovy z let 1877 a 1895.

49/ Kde byly dva veteránské spolky, jak dokládají tištěné české *Stanovy vojenského veteránského spolku města Přerova a okolí, pod protektorátem pana hraběte Antonína Magnise*, z let 1878 a 1911, a dále německé *Statuten des Militär-Veteranen-Vereines der Stadt und des polit. Bezirkes Prerau unter dem Protektorate des Herrn Alfred Skene sen.* z roku 1888. Český spolek byl založen na konci roku 1873, německý o rok později.

50/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, Einreichsprotokoll 1915.

51/ J. Indra ve své již citované práci uvádí celkem 1520 obcí, kde takové spolky existovaly, a 725 kusů jimi vydaných medailí, odznaků a dekorací. Viz INDRA, J.: *Spolky c. k. vojenských vysloužilců*, s. 31.

52/ Inspirací by jim mohly být velmi pěkně zpracované dějiny spolku v Podolí (u Brna). Viz MRÁZEK, Stanislav: *Spolek vojenských vysloužilců obce podolské. Sborník Muzeum Brněnska*. Brno 2013, s. 40–58.

Slavne ho: Král. okresní hejtmans-
tví

Spolek voj. veteránský v Horní Moštěnici a okolí
námí dne 15. srpna 1885, den to založení spolku,
oslavili a sice

Ráno účastenství spolku s přáplem a hudba
velkých službách Božích, též při odpolední ch
službách Božích.

Odpoledne po 5ti hodině vy let do zahrady hostin-
ce u bílé rúče" večer o 8 hodinách rábovan
sotm samém hostinci: vstupné do zahrady 20,
do zábavy pan 50%, dama 40%.

Spolek vojensko-veteránský v Horní Moštěnici
a okolí klade za tou přičínou tu nejponíre-
nější prosbu:

Slavne ús: Král. okresní hejtmans-
tví ráčím oslavení dne 15. srpna 1885
výše jmenovaným spříkobem spolku
vojensko-veteránskému v Horní Moštěnici
milostivě povolití.

V Horní Moštěnici dne 10. srpna 1885

Jan Hrubý
A. z. předseda.

- ④ Žádost vedení Vojensko-veteránského spolku v Horní Moštěnici ze srpna 1885 na Okresní hejtmanství v Přerově o povolení výletu ke dni založení spolku. SOKA Přerov

Jiří Lapáček

Neznámý přerovský rodák Rudolf Weigl – objevitel vakcíny proti skvrnitému tyfu

K světově proslulým přerovským rodákům, o nichž z různých důvodů přerovská veřejnost neví, patří Rudolf Weigl, profesor biologie na univerzitě ve Lvově, objevitel vakcíny proti skvrnitému tyfu. V literatuře je správně uvedeno místo jeho narození, ale další okolnosti jeho, třebaže krátkého, pobytu v Přerově jsou velmi stručné a někdy i matoucí.^{1/}

Rudolf Stefan Johann Weigl se narodil 2. září 1883 v rodině Friedricha Weigla, podnikatele v Přerově, a Elsy, dcery Ferdinanda Krösla, v domě čp. 726 v Přerově. Kmotrem mu byl otcův bratr Hugo Weigl, strojník v Paříži, a jeho manželka Eugenie.^{2/}

Rodina Weiglových přišla do Přerova z Prostějova. Tam na Brněnském předměstí v domě č. 5 se 7. ledna 1821 narodil Johann Weigl, Rudolfův dědeček, který se vyučil kovářem.^{3/} Johannu Weiglovi se ženou Reginou se postupně narodili ve městě v domě čp. 20, který koupili na začátku roku 1852, děti Hugo Antonius (28. července 1853), Friedrich Johann (3. srpna 1854), Johann Sebastian (17. srpna 1855), Konrad (18. listopadu 1859).^{4/}

***

Měli bychom si na tomto místě přiblížit politické a národnostní poměry a hospodářskou situaci v Prostějově v 60. – 80. letech 19. století. I když by se zdálo, že budeme mít dostatek podkladů z literatury, opak je pravdou. Obnovení ústavnosti počátkem 60. let po vydání Říjnového diplomu (1860) a Únorové ústavy (1861) přispělo k oživení veřejného a politického života, ale zároveň znamenalo nárůst nacionalismu v podobě zápasu českého většinového a německého menšinového živlu. Ten měl své vyjádření ve volbách obecních, do zemského a říšského sněmu. Německý liberalismus viděl moc němectví v ústavě říše, která byla 26. února 1861

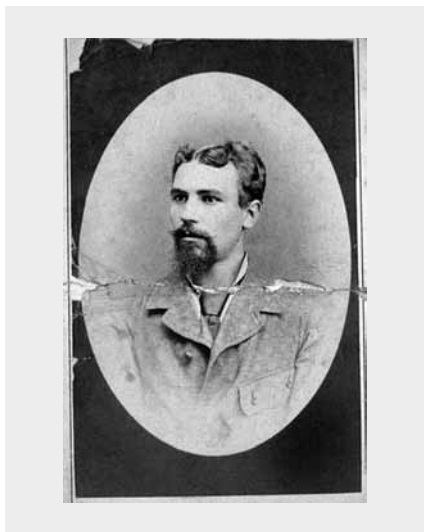

1/ ALLEN, Arthur: *The Fantastic Laboratory of Dr. Weigl*. New York 2014, s. 19–20; URBANEK, Mariusz: *Rudolf Weigl. Zachránce tisíců životů*. Praha 2022, s. 11–12.

2/ Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, N_inv_c_7199_sig_Pr_I_11_1879_-1883_Prerov_0386.

3/ MZA Brno, matrika č. 9507.

4/ SOKA Prostějov, Okresní soud Prostějov, neinventarizováno, pozemková kniha. MZA Brno, sbírka matrik, Prostějov – u sv. Kříže, č. 9512, fol. 283; č. 9513, fol. 1; č. 9513, fol. 43; č. 9513, fol. 288.

➊ Friedrich Weigl. Zdroj: Leszek Mila

➋ Elsa Weigl. Zdroj: Leszek Mila

za ministra ryt. Antonína Schmerlinga oktrojována patenty o radě říšské, o státní radě a vnucenými zemskými rády, a proto hájil „únorovku“ a jeho stoupenci se zvali ústavověrnými, ústaváky. Většina prostějovského měšťanstva byla slovanského původu, Němců rodem byla jen hrstka. V soukromí, v rodinách se mluvilo mnoho po „prostějovsku“ – česky s četnými německými výrazy, obraty a zkomoleninami, ale navenek před úřady, v obchodním styku převládala němčina. Část českého obyvatelstva také viděla v ústavě stabilizující prvek a přijala ji za svou. U židů, kteří většinou byli stoupenci ústavověrného liberalismu, němčina měla odvěké privilegium. Protivnou stranou byli tzv. národovci, prosazující zájmy české strany, jejichž baštou byla v Prostějově Občanská záložna a půjčovna.^{5/}

V roce 1869 žilo v Prostějově 15 787 obyvatel, v Olomouci 15 229 a s připočítáním předměstí dosáhl počet obyvatel 19 464.^{6/} Téměř po celé 19. století bylo nejvýznamnějším výrobním oborem v Prostějově tkalcovství, nejprve na bázi cechovní, po vydání živnostenského řádu v roce 1859 došlo k uvolnění. Dalším odvětvím na tkalcovství navazujícím bylo šití oděvů. Třetí nosný průmysl byl potravinářský, což se zdálo samozřejmostí v úrodné Hané. K tomu také přispěla výroba zemědělských strojů, jejíž počátky je třeba hledat na konci 70. let a jsou spojeny s osobou Františka Wichterleho.^{7/}

5/ MAREK, Pavel: *K dějinám Prostějova v letech 1848–1870*. Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově, 1991, č. 2, s. 1–21; PŘÍKRYL, Ondřej: *Z těžkých dob Prostějova*. I. díl. Prostějov 1929, s. 65. KLENOVSKÝ Jaroslav: *Židovské město v Prostějově*. Brno-Prostějov 1997, s. 9.

6/ KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha 1965, s. 162.

7/ KÜHNDEL Jan: Prostějovský průmysl na posledních 100 let. In: *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*, 7, 1928–1929, příl. k č. 5, s. 1–3.

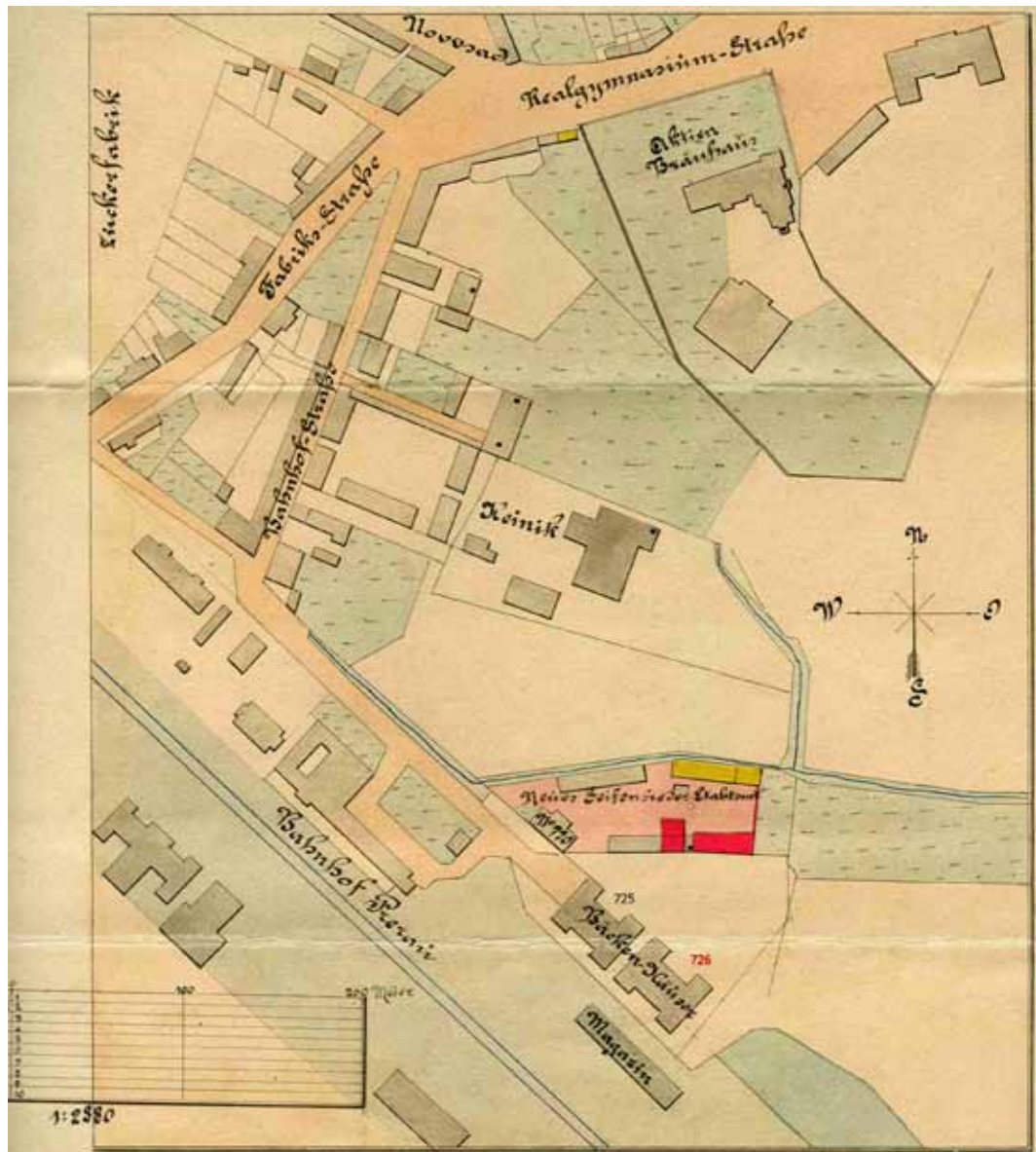
❶ První zelva Rudolf Weigl, dále Friedrich a Lilly, Přerov 1884. Z knihy Urbanek, Mariusz: Rudolf Weigl. Zachránce tisíců životů. Praha 2022

***

Dne 20. dubna 1854 vyjednával Johann Weigl s prostějovskou obecní radou pronájem kůlny u Plumlovské brány, kterou chtěl využívat k odstavení vozů. U Krajského soudu v Olomouci byla 22. července 1858 zapsána do firemního rejstříku firma Weigel Johann Wagenfabrik Prossnitz.^{8/}

Lékař, spisovatel a během první světové války i starosta města Prostějova Ondřej Příkryl literárně zpracoval dějin města Prostějova v druhé polovině 19. století. Autor uvedl osobu Jana Weigla na několika místech, a to

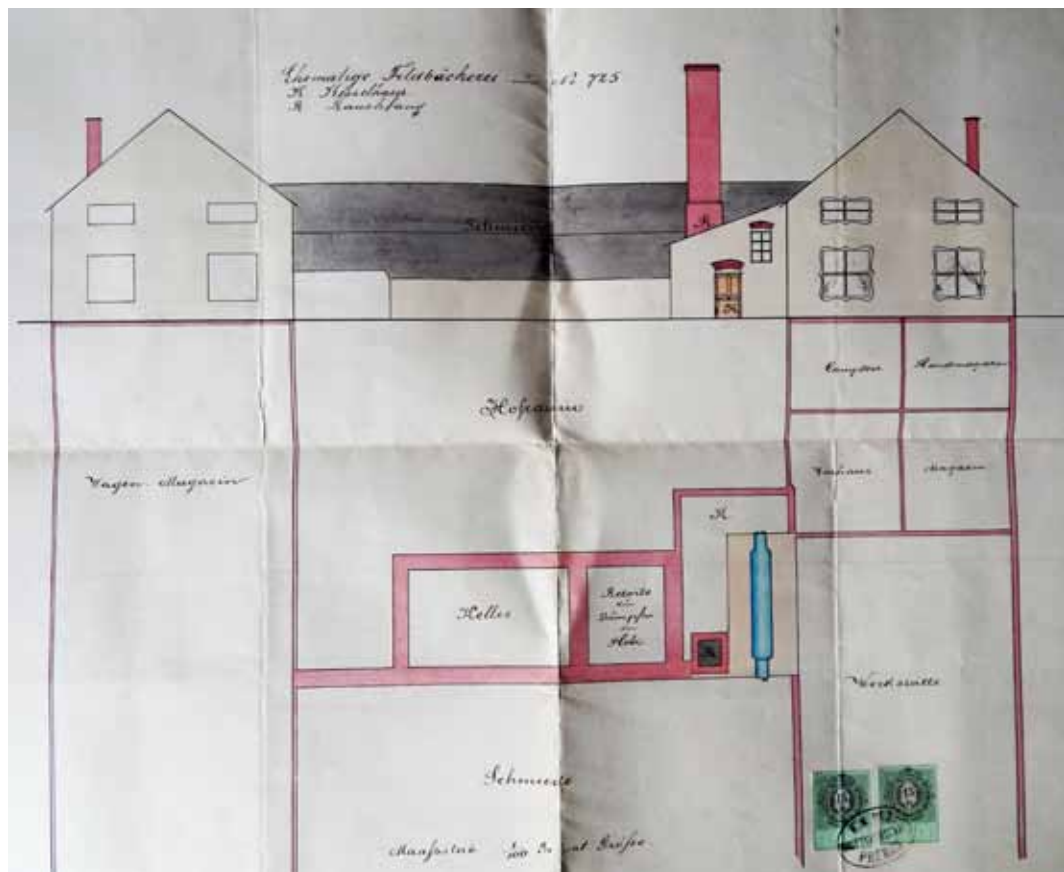
8/ SOkA Prostějov, fond Archiv města Prostějov, inv. č. 1924, kart. č. 53. ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc, kniha č. 4.

❶ Plán části Přerova před nádražím, 1880. SOKA Přerov

jako ústavověrného Němce vyjednávajícího podporu u prostějovských židů. Johannn Weigl byl dle Příkrylových slov nejčilejším německým agitátorem, zejména u menších židů, protože dokonale ovládal maušlování (po židovsku mluvit, brebentit) a soupeřil v něm i s židovským podnikatelem Efraimem Wesselem. Weiglova kovárna a současně „kočárna“ stála na rohu Plumlovské a Knihařské ulice (Kravařova 9). U kovárny stál opěrný kůl ke kování ráfů přímo na ulici.^{9/}

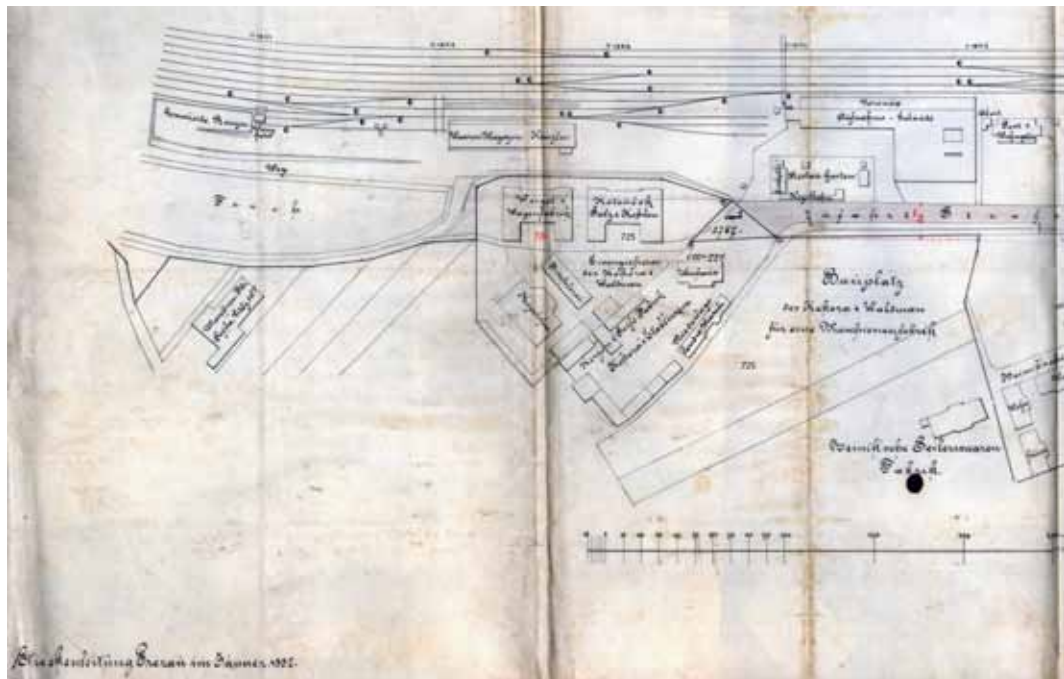
9/ PŘIKRYL, Ondřej: *Z těžkých dob Prostějova*. I. díl. Prostějov 1929, s. 36.

❶ Plán instalace parního stroje v domě čp. 725, 1882. SOKA Přerov

V další pasáži z roku 1867 Příkryl líčil, jak hospodářský příručí z bedi-
hoštského cukrovaru Filip Galaš šel pro doplňky kovářských potřeb cuk-
rovarského dvora k Johannu Weiglvi a zhrozil se Plumlovské (Kravařo-
va) uličky, v níž byla dlažba vytlučena jak v lomu, byla do polovice jízdni
dráhy zastavena kárami, bryčkami a kočáry a vzduch v ní byl otravován
dýmem a zápachem z laku, který se tam s fermeží vařil u hradební zdi
Městské uličky (Zámečnická). Protože nenašel mistra v dílně, šel za ním
do předbrání, kde ho objevil opřeného o roh brány. Weigl se s posměškem
na rtech díval do Střelecké ulice (Blahoslavova) a čekal, jak si tam kovář-
konkurent pomůže s úpravou vozových ráfů, protože neměl u své kovář-
ny opěrný kůl. Ale jak se říkalo, „posměšek zapadl za koženou zástěru“,
tovaryš totiž za opěrný kůl použil akát, rostoucí při protější zdi, a hravě
ráf ohýbal. Galaš oslovil Weigla, sdělil mu účel své návštěvy a odváděl ho
zpět k jeho dílně. Při tom poukázal na nezvyklý nepořádek na ulici a pro-
nesl mínění, že policejní správa zakročí.

„Proti mně?“, pohrdlivě se usmál Weigl. „Policejní komisař a radní Adam
Waimann jest rád, že mne má! Jsem nejčilejším agitátorem strany ústavověr-
né, hlavně u té části židů, kteří táhnou s Wesselem a neradi se míchají do poli-

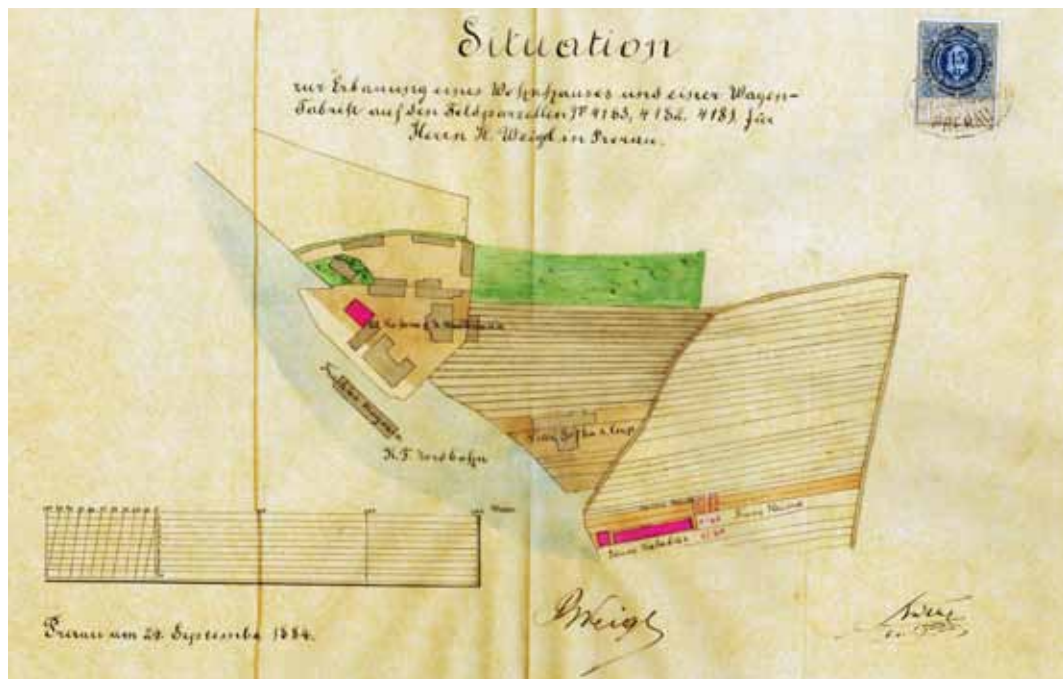

➊ Přerovské nádraží a prostor před ním, 1882. SOkA Přerov

tické kaše. Prospívá mně u nich znalost maušlování. Na to, nač vy jste poukázal, stěžoval si již v listopadu 1864 místní časopis „Bote aus der Hanna“ – národovci mu říkají „bote Hané!“ – a, jak vidíte, do dneška jest ulice jakoby mým dvorkem, mojí dílnou. Z ulice uhnu, až se průlomem hradeb dostanu k valům a tím získám větší prostoru pro svůj závod, který se chystám rozšířiti a doplniti.“^{10/}

Ondřej Příkryl pak dal postavu Jana Weigla do souvislosti s bořením hradeb a zavážením plochy mezi hradbami a valem, kde bylo bývalé židovské pohřebiště, na němž židé pochovávali až do roku 1803. Chtěl tím postihnout úsilí Jana Weigla a dalších osob o rozšíření podnikatelských aktivit. „Za jedno zvětším kočárnictví na továrničku a za druhé se obírám myšlenkou, zřídití sklad rakví a pohřební ústav. Proto již dnes mně ve střeleckém spolku říkají „Pompfuner“. Naše pohřby vypravují se z domu smutku na hřbitov u sv. Petra. Rakev s mrtvolou vystavuje se v průjezdu domu, od rána hoří u ní voskovice a od jedné hodiny odpolední modlí se u ní městští špitální-

10/ Skutečně v novinách Bote aus der Hanna, 25. 11. 1864, vyšel dopis, podepsaný „Nachbar“ (Soused), tohoto znění: „Ve městě před domem továrníka pana Johanna Weigla jsou na ulici vozy nastaveny tak, že je bráněno průjezdu, a choďci obvykle musí jít prostředkem, kde je nahromaděno bláto a nepořádek. Stejným způsobem by se mělo policejní vedení věnovat tomu, že uprostřed této úzké ulice se vaří fermež, což je samo o sobě požární nebezpečné a zápach je zdraví škodlivý. Autor chce působit tím způsobem, aby došlo k odstranění tohoto nepořádku a takový zlořád byl zamezen.“

❶ Situace před výstavbou nové Weiglovy továrny, 1884, SOkA Přerov

ci – 2 muži a 6 žen. U bohatších rodin se modlívali i celý den a dostávají také stravu. Obrádky kněžské, kostelních zpěvů a adstantů trvají až ¾ hodiny. Svíčky dostávají také přítomní členové obecního zastupitelstva. V pohřebním průvodu chodí všichni špitálníci se svými černými pláště a červenými límci a rakev nosí mladenci. Obvyčejný pohřeb stojí 14 zl., bohatý až 120 zl. Mládenců v městě ubývá – tak jako panen! – výprava pohřbů rok od roku se znesnadňuje, a proto pomyslím na odvoz umrělých v pohřebním vozu. Máte již sepsán poslední vůli? Nikoliv. Tedy ji sepište a nezapomeňte mně v ní odkázat vypravení pohřbu v takovém vozu“, zaagitoval si Weigl a měl se k tomu, aby domluvil bedihošťskou objednávku.“^{11/}

Na světové výstavě ve Vídni v roce 1873 získala Weiglůva firma medaili za pokrok.^{12/} Během následujícího roku instaloval Johann Weigl ve svém domě č. 20 v Plumlovské ulici parní stroj o výkonu čtyř koní od firmy Lepochell z Paříže a požádal Okresní hejtmanský v Prostějově o povolení k užívání. Okresní hejtmanský se dotázalo městské rady, která odepsala, že podle technického experta Winzenze Kühna je parní stroj spolu s kotlem umístěn v přízemí jednopatrového obytného domu, což je v rozporu

11/ PŘIKRYL, Ondřej: Z těžkých dob Prostějova. I. díl. Prostějov 1929, s. 36, 39–41. Ve schůzi městské rady 6. srpna 1869 dostali Jan Weigl a František Zbořil povolení, odkoupit a zbořit hradbou i val při svých domech v ulici Kniharské. Příkryl s. 92.

12/ Deutsches Volksblatt für Mähren 27. 9. 1873.

s platnými pravidly. Také odvod spalin byl veden přes prostory, kde se pracovalo se dřevem. Z požárně policejních ohledů neměl být provoz povolen. Následně postavil Weigl samostatnou budovu pro parní stroj, ale i ta musela být upravena.

Podnikatelský záměr se v tomto případě ale nevydařil. Podáním ze dne 28. května 1875 bylo zahájeno konkurzní řízení na veškerý majetek továrníka-výrobce kočárů Jana Weigla, o rok později k 21. listopadu byl konkurz zrušen a na začátku roku 1877 byla firma vymazána z obchodního rejstříku. Dne 15. března téhož roku vypukl ve firmě požár.^{13/}

V té době byli do podnikání zapojeni již i Weiglovi synové. Bohužel 20. dubna 1877 byl také na jmění Friedricha Weigla, prostějovského zhotovitele kočárů, vyhlášen Krajským soudem v Olomouci konkurz. Věřitelé měli do 4. května téhož roku doručit Okresnímu soudu v Prostějově své nároky, 30. června se zde konalo likvidační řízení.^{14/}

***

Je pravděpodobné, že to vše vedlo rodinu k změně podnikatelského prostředí. Hugo Weigl, nejstarší z dětí Johanna a Regíny Weiglových, požádal 8. července 1877 Okresní hejtmanství v Přerově o udělení živnostenského listu k výkonu kolářského a sedlářského řemesla, jak je provozoval již v Prostějově. Ten mu byl následujícího dne vystaven. Živnost byla provozována v domě čp. 725, který spolu s vedle stojícím čp. 726 byly původně vojenské polní pekárny z roku 1866, stojící u přerovského nádraží.^{15/} Ladislav Hudeček je popisoval takto: „*Tam, kde jsou obytné domy továrny Kokorovy, byly dvě neomítnuté přízemní budovy, vojenské bývalé pekárny, změněné v solné mlýny, v nichž se sál drtila v kamenných korytech stoupami, poháněnými dobyt看em. Nájemcem byl nějaký Škrotský, velmi humorný pán.*“^{16/}

Hugo Weigl si objekt na delší dobu propachtoval od majitelů, jimiž byli tehdy profesor František Oščádal a Josef Doležel. Dne 10. července 1877 oznámil okresnímu hejtmanství, že má v úmyslu zřídit v Přerově v tzv.

13/ Wiener Zeitung 3. 6. 1875, s. 949; Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung, 22. 6. 1875; Die Neue Zeit 3. 1. 1877 a 28. 2. 1877. A té separatistické chuti u židů! Vždyť při požáru domu agitátora Weigla-Pompfunebra a při konkursu jeho závodu Wessel a hausírník Tersch projevovali uspokojení a vzpomínali: „Náhrobky židovské, ve Zwingeru nalezené, házel do stoky! Prst Jehovy!“ PŘIKRYL, Ondřej: *Z těžkých dob Prostějova*. IV. díl. Prostějov 1930, s. 31. Viz též s. 65, 126, III. díl, Prostějov 1930, s. 133. Johann Weigl žil dle sčítání v roce 1890 v Prostějově v č. 16. Jako hlavní povolání bylo uvedeno výroba kočárů, jako vedlejší pohřební ústav, kde byl obchodvedoucím. SOKA Prostějov, sčítací operáty; Zemřel 20. 2. 1898 u rodiny v Přerově v čp. 1021. ZA Opava, pob. Olomouc, matrika Z_inv_c_9926_sig_Pr_I_42_1897-1909_Prerov_033; SOKA Přerov, fond Okresní soud Přerov, sign. A 132/1998.

14/ Wiener Zeitung, 25. 4. 1877, s. 859.

15/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, sign. G 4/1877.

16/ HUDEČEK, Ladislav: Jak bylo v Přerově před padesáti lety. In: *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*, 16, 1937/1938, s. 11–12. Posloupnost majitelů čp. 725 a 726 viz SOKA Přerov, fond Archiv města Přerov, pozemková kniha, fol. 508 r – 511 a.

pekárnách dílnu k výrobě kočárových dílů. Za tím účelem chtěl vybavit dílnu horizontálním parním strojem o výkonu čtyř koní, jehož parní kotel získal certifikaci. Následně byla 20. července 1877 provedena komisionální prohlídka polní pekárny. Koncem měsíce souhlasilo ředitelství c. k. Severní dráhy císaře Ferdinanda se zřízením továrny na kočáry Huga Weigla. Po provedených úpravách získal Hugo Weigl 4. srpna 1877 povolení k provozu. O čtyři roky později nahradil původní parní stroj novým o výkonu 15 koní s větším parním kotlem.^{17/}

Již v roce 1879 při neexistenci nemocniční podpůrné pokladny zajišťoval pro své dělníky zdravotní péči v Prostějově u Milosrdných bratří. Z roku 1881 pak pocházejí statuta pokladny k podpoře nemocných dělníků.^{18/}

Dne 22. června 1881 se v domě čp. 725 narodil Jan Weigl, který byl synem Johanna Weigla, dalšího ze čtyř bratrů Weiglových, dne 30. srpna 1881 se tu narodila Friedrichu Weiglovi dcera Elsa, 4. září 1882 syn Bedřich Jan Ferdinand v čp. 726.^{19/}

Co ale víme o Friedrichu Weiglovi v té době? Byl střední postavy, štíhlý, měl protáhlý obličej, zdravou barvu tváře, světlé vlasy a obočí, oči černé, špičatý nos, přiměřená ústa, zuby v dobrém stavu, černé vousy a oválnou bradu. Mluvil německy, česky, francouzsky, chodil v městském módním oblečení.^{20/}

Jeho život od prodělaného firemního úpadku do narození dcery prošel různými peripetemiemi. V roce 1878 začal být vyšetřován pro zločin podvodu Krajským soudem v Olomouci. Ten se mimo jiné obrátil v únoru 1879 na Okresní soud v Přerově, aby doručil obviněnému výpovědi prostějovských (v textu chybně uvedeno „přerovských“) svědků Josefa Vogla, kováře, Josefa Ruleho, zámečnicka, Hermanna Wolкера, Leopolda Mikše, koláře. Ti uvedli, že od listopadu 1876 do dubna 1877 odebral na jméno Huga Weigla založený obchod, který ale vedl Friedrich Weigl, velké množství zboží v hodnotě přesahující 20 000 zl., ale při provedené inventuře a po provedeném šetření chybělo zboží nejméně v ceně 10 000 zl., které mohlo být zatajeno.

Během soudního přelíčení u Krajského soudu v Olomouci ve dnech 26.–30. května 1879 vypověděl Friedrich Weigl, že převzal od svého nemocného otce obchod a zároveň obdržel od svých příbuzných kolem 3 500 zl., v čemž byl také obnos 2 000 zl., které dostal od své tety Marie Kožichové. Tento obnos nebyl darem, ale bezúročnou půjčkou a teprve později byl darován. Kromě toho měl svých 2 000 zl., které si ušetřil, takže obchod začal s obnosem 5 500 zl.

17/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, sign. G 46/1877.

18/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, sign. G 41/1879.

19/ ZA Opava, pobočka Olomouc, matrika N_inv_c_7199_sig_Pr_I_11_1879-1883_Přerov_264; N_inv_c_7199_sig_Pr_I_11_1879-1883_Přerov_323. Matrika byla vedena česky, proto i jména byla počestěná, i když v rodině se užívalo německých tvarů – Johann, Friedrich.

20/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, sign. J 4/1880.

Svůj úpadek připsal té skutečnosti, že mnoho věřitelů jeho nemocného otce, hned poté co převzal obchod, jej vyzvalo k tomu, aby akceptoval jejich směnky, přičemž udávali, že se jim jedná jen o respiro – lhůtu pro tolerování následků prodlení, při splatnosti sami směnku zruší a on bude bez závazků. Protože se to ale nestalo, musel směnky zaplatit sám, přičemž hned na začátku podnikání přišel o velké sumy, a to mu tehdy bylo 19 let.

Co se týče důvodů, za jakých začal využívat falešnou firmu Weigl et Comp., udal, že na začátku se podepisoval svým pravým jménem. Protože ale všechny dopisy a zásilky chodily do rukou konkurzního správce jeho chorého otce Johanna Weigla, a on se proto musel opakovaně prokazovat, že patří jemu, začal používat jinou firmu, a sice Weigl et Comp. Hledal společníka, ale když viděl, že jeho bratr Johann pilně pracuje, přijal jej jako společníka. Zmocnil také bratra k podpisování veškeré korespondence jeho jménem. Tovární osvědčení neměl, ale obchod byl společensky větší podnik.

Ohledně ztrát, které utrpěl při podnikání, opakoval svou výpověď v přípravném řízení. Co se týče speciálně ztrát, které utrpěl u firmy Guerlich ve Vratislavi, rozšířil svou výpověď v tom, že jeho otec dlužil firmě obnos 1 100 zl. Poté co převzal firmu, přišel k němu Guerlich a navrhl mu, že nepotřebuje peníze, ale že od něj odebere zboží za 2 200 zl. Z toho si strhne dluh a zbytek, 1 100 zl, pošle obžalovanému do Prostějova. Obžalovaný zboží zaslal, od Guerliche ale nic nedostal, protože Guerlich šel do konkurzu. Z toho důvodu zaplatil otcí 1 100 zl. a zbytek oželel.

Ohledně obnosu 100 liber st., či 2 500 franků, zasláního pařížskou firmou Boysivien Frères, vypověděl, že firma od něj přijala akcept – potvrzení, na jehož základě byla transakce převedena do Londýna, odkud mělo být obžalovanému zasláno požadované zboží. Obžalovaný vstoupil proto v obchodní kontakt s londýnskou firmou Bischoffsheim et Comp, která na základě kauce 10 % úvěrované částky a za provizi souhlasila s přijetím směnky, kterou zaslal do Londýna. Firma Bischoffsheim et Comp poslala směnku do Paříže a firma Boysivien frères poslala obžalovanému zboží. Za to, že firma Bischoffsheim et Comp později z Londýna zmizela, nemohl. Seznámil se s ní prostřednictvím firmy Conte Panlos et Comp z Cařihradu. Korespondenci s ní ukázal soudu, který ji nechal přeložit penzionovanému prezidentu Krajského soudu Emanuelu Poleschenskému v Prostějově, přísežnému překladateli z francouzštiny.

Obžalovaný také udal, že nechal zboží firmy C. F. Gademan ze Schweinfurthu dovézt přes Vídeň, protože transportní náklady byly nižší než přes Prahu. Část zboží nechal poslat bratru Hugovi do Přerova, vymlouval se ale, že bratr to zboží odkoupil.

Následně byl vyslechnut Johann Weigl, který zopakoval výpověď v přípravném řízení. Dále udal, že škody způsobené ohněm, který vypukl 15. března 1877, dosáhly výše 5 000 zl., oproti původní výpovědi, kdy udával částku 2 000 zl.

Reklama na Weiglovy kočáry. SOKA Přerov

budil zdání věrohodnosti u věřitelů, od nichž odebíral peníze nebo zboží. Svého bratra Johanna představoval jako společníka firmy, i když to nebyla pravda. V době, kdy již mu muselo být jasné, že nemůže dostát svým závazkům, objednával zboží, za něž vystavoval bezcenná potvrzení, nebo směnku, která byla splatná až po vyhlášení konkurzu na jeho firmu. Pod záminkou, že jeho firma je příliš renomovaná na to, aby získávala zboží na dobírku, vyvolal u věřitelů dojem, že není třeba přijmout okamžitou platbu. Porota jej uznala vinným sedmi hlasy proti pěti hlasům. Dále mu bylo kladeno za vinu, že nemohl prokázat smysluplné využití zboží, které získal v posledních šesti měsících před vyhlášením konkurzu. Toto zboží dále prodával za skutečnou cenu. Porota jej jednomyslně uznala vinným. Tím způsobil svým věřitelům škody větší než 25 zl., ale menší než 300 zl. Naproti tomu byl osvobozen ze zločinu podvodu ve smyslu paragrafů 197 a 201 tr. zákoníku podle paragrafu 334. Johann Weigl byl devíti hlasy proti třem zbaven obvinění.

Friedrich Weigl byl ve smyslu obžaloby uznán vinným zločinem podvodu podle §§ 197, 199 f, 201 d, 203 trestního zákoníku a odsouzen k šesti měsícům vězení a náhradě soudních výloh. Soukromníci byli se svými žádostmi o náhradu odkázáni na civilní soud.

🕒 Reklama na Weiglovy kočáry. SOkA Přerov

Friedrich Weigl požádal poté soud, aby si mohl trest odsedět v Přerově, načež se krajský soud otázel, zda to poměry v Přerově dovolují. Vrchní zemský soud toto povolil 16. září 1879. Friedrichův otec požádal o milost pro syna, který nastoupil trest 9. října 1879 a ve vězení měl pobýt do 9. dubna 1880. Byl však propuštěn o tři dni dříve, totiž 6. dubna 1880. Krajský soud ale nařídil, aby si odseděl celou dobu. Když jej ale Okresní soud v Přerově 16. dubna 1880 obeslal, aby se dne 18. dubna 1880 o 9. hodině dopoledne dostavil do úřední světnice č. 9, Jan Hanzlík, vězeňský dozorce, podal zprávu, že Friedrich Weigl před několika dny odcestoval do Čech a odtud do Uher a podle údajů svého bratra Huga se vrátí za tři nebo čtyři týdny. Proto dokončil svůj trest teprve ve dnech 7. až 10. května 1880.

Na dotaz Okresního hejtmanství v Přerově odpověděla městská rada v Prostějově 10. dubna 1880, že Friedrich Weigl junior, pokud je radě známo, nemá v Prostějově žádný majetek, ale mohl by mít podíl na firmě

Přestože v letech 1851–1869 vznikaly v Přerově první továrny a rozšiřovala se řemeslná výroba, růst obyvatelstva byl pomalejší. Tady se nepříznivě projevila epidemie cholery v roce 1866 a zvláště zhoubný požár v roce 1868. Dvacetiletí 1870–1890 bylo naproti tomu opět obdobím velkého početního růstu obyvatelstva. Jednak se zvýšil přirozený přírůstek obyvatelstva a jednak nové pracovní příležitosti v rozšiřujících se továrnách, v řemeslném výrobě i živnostenském podnikání přivedly do Přerova další lidi, kteří si tu již zakládali trvalé domovy. Vzrůstal počet dělnictva, zvláště nekvalifikovaného, zvyšovala se výroba a také řemesla i živnosti zaznamenaly podstatný vzrůst.

Počet obyv.	zvýšení proti	stav v %	min. stavu
1844	4 208	–	–
1851	5 938	1 730	141
1869	7 000	1 062	166
1880	10 687	3 687	254 ^{22/}

Po stránce národnostní nám poměry v Přerově názorně ilustruje situace kolem roku 1848. Městské prostředí bylo zvláštním způsobem rozdvojené. Vývěsní štíty živností byly vesměs německé, při českém pozdravu se dostalo odpovědi „Kutn morn! šelmikumen“. Na druhé straně v roce 1846 se ustavil čtenářský spolek, který postupem doby získal až 40 členů, vesměs z řemeslnických vrstev. Odebírali Pražské noviny, Včelu, Květy, Pražského posla a Kocourkov, jednotliví členové půjčovali i vlastní noviny a časopisy, jako byl Poutník, Blahozvěst a Časopis musejní. Vidíme tu některé podobnosti s Prostějovem, ale další vývoj byl rozdílný.^{23/}

Složitým vývojem prošlo také židovské obyvatelstvo v Přerově, které však nikdy nebylo tak kapitálově silné jako v Prostějově. Rok 1848 přinesl uvolnění i židům, znamenal totiž svobodu stěhování, uzavírání sňatků, nabývání nemovitostí a výkonu povolání. Tehdy se začali židé stěhovat z židovské obce, kterou na ploše asi 1 ha tvořilo 25 domů na západní straně dnešního Žerotínova náměstí s okraji ulic Komenského, Wilsonova a Pod Valy. To bylo důvodem k tomu, že v únoru 1877 došlo k oddělení správy náboženských záležitostí od správy politické obce a k ustanovení židovské náboženské obce. Počet židů v Přerově rostl až do 90. let a poté začal klesat: 1857 – 406 osob, 1869 – 484, 1880 – 622, 1890 – 621, 1900 – 522.^{24/}

Na základě voleb v roce 1861 se starostou města stal František Kramář, pod jehož vedením v národním duchu byl v letech 1861–1866 nastartován rozvoj města. Přerov od té doby byl trvale městem s česky mluvící většinou, která vedla správu města. Odolal i na začátku 70. let 19. století,

22/ KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha 1965, s. 115–117, 160–164, 261–263.

23/ FIŠER, Zdeněk: Mladá léta Jana Kozánka. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov 1996, s. 81–123.

24/ MARADA, Miroslav: Z dějin přerovské židovské obce. In: *Briess, Ignaz: Vzpomínky na přerovské ghetto*. Přerov 2000, s. 9–18.

❶ Firemní papír, 1887. SOkA Písek

kdy se v řadě okolních měst i na nátlak úředních míst správy ujala německá menšina či spolu s ní tzv. ústavověrná strana. V Přerově přes opakování voleb došlo k prosazení strany národní, která držela otěže do přelomu 80. a 90. let 19. století, kdy se politické poměry ve městě začaly vyhrocovat. Zatímco v 60. a 70. letech spory či boje probíhaly mezi stranou národní (hájící zájmy českého živlu) a stranou v opozici (zvanou tu ústavověrnou, tu stranou Moravců, kde se prosazovaly provládní a prorakouské zájmy), začaly se v 80. letech objevovat i na úrovni Přerova směry korespondující s celkovým vývojem sporů mezi staročechy a mladočechy v českých zemích, byť i v zárodečné formě. Již od začátku 80. let se v obecní politice projevovala opozice, vycházející hlavně z řemeslnicko-živnostenské besedy, vytvářející rozpor mezi jednou částí měšťanstva a vlasteneckou inteligencí. Prvým výraznějším střetnutím mezi staročechy a stoupenci nového politického směru se staly obecní volby v roce 1889, kde se mladočeským kandidátům podařilo soustředit ve 2. sboru 21 hlasů.^{25/}

Po stránce hospodářské byl Přerov na začátku 19. století nevýznamným městem, kde si určitou úroveň udržovalo pouze soukenictví. S rozvojem soukenických továren ve 30.–40. letech 19. století ale došlo i zde k úpadku. Hospodářství Přerova povznesla až výstavba železnice Vídeň–Krakov. Dne 17. října 1841 byla dráha v Přerově slavně svěcena brněnským biskupem Antonínem hrabětem Schaafgotschem. Význam nádraží byl dán tím, že se jednalo o přestupní a přípojovou stanici dvou důležitých tratí.

Po určité době se prospěch železniční dopravy projevil na materiálním blahobytu občanů, jimž se značně zvětšily příjmy, a to jak majitelům domů, kteří je se ziskem užitečně pronajímali, tak řemeslníkům i obchod-

25/ LAPÁČEK, Jiří: Starostové města Přerova 1850–1939. In: *Přerov. Povídání o městě*. Přerov 2000, s. 31–37.

níkům, pro jejichž zboží byl snadnější odbyt než dříve. Projevovalo se to i na vyšší úrovni trhů, které se ve městě konaly. Snadná doprava přilákala do města podnikatele. První byla surovarna a škrobárna založená Hugem Fiedlerem z pruského Slezska roku 1843. Roku 1852 se usadil v Přerově Vincenc Heinik, kotlář rodem z rakouského Slezska, a založil zde továrnu na kovové zboží.

Roku 1859 odkoupil Alfred Skene s bratrem Augustem od Antonína hraběte Magnise, dřívějšího majitele přerovského panství, parcelu u nádraží na levém břehu Bečvy zvanou Petržalka a postavěli zde cukrovar. V roce 1867 byl celý podnik rozšířen výstavbou druhého cukrovaru směrem východním od stávajících budov.

Podstatný, vedle jiných průmyslových odvětví, byl především rozvoj strojírenství. V roce 1867 postoupily rolnické jednoty olomoucká a záhlínicko-kvasická polovinu své budovy (bývalé Fiedlerovy továrny na Malé Dlážce, kterou odkoupily za 11 000 zl. od tehdejšího vlastníka, vídeňského obchodníka, který ji získal roku 1864 v dražbě), ve které byla umístěna rolnická škola, Václavu Nohejlovi, výrobci hospodářských strojů, za tím účelem, aby se žákům rolnické školy dostalo vhodné příležitosti k poznání hospodářských strojů. Václav Nohejl tam založil rozsáhlou strojnickou dílnu, kterou později rozšířil o kupolovou slévárnu na železo.^{26/} Dílnu převzala v roce 1876 firma J. Doležel a spol. a Václav Nohejl založil v bývalých erárních pekárnách čp. 725 a 726 u přerovského nádraží novou strojnickou dílnu. Jelikož Nohejl nemohl odolat při primitivním zařízení své dílny novější konkurenci, převzala později jeho dílnu tříčlenná společnost, rozšířila ji na továrnu a slévárnu a pod firmou „První přerovská strojnická továrna se slévárnou“, později Ed. Kokora a spol. pokračovala ve výrobě hospodářských strojů. Mezi tím založili podnikatelé Krátký a Kočí také strojnické dílny a strojírenský průmysl v Přerově dosáhl velmi hojného rozšíření.

Doba největší prosperity přerovského průmyslu zemědělských strojů trvala mezi lety 1870–1880. Bylo to v době, kdy mimo velkostatky, které odebíraly stroje od anglických firem, rolníci začali používat hospodářské stroje domácích výrobců, proto se dařilo továrnám poměrně velmi dobře. Suroviny, tj. především surové železo, odebíraly zdejší továrny z tuzemska. Rozvoji podnikání bránila neexistence peněžního ústavu, který by poskytoval lacinější úvěr než dosud (6–5 %), čímž by se aspoň částečně zmenšila ztráta plynoucí z toho, že továrny byly nuceny prodávat stroje na splátky táhnoucí se jeden až tři roky.^{27/}

26/ BAYER, František: *Přerovsko. Město i hejtmanství*. Přerov 1893, s. 40–46. LAPÁČEK, Jiří: *Historie a současnost podnikání na Přerovsku a Hranicku*. Žehušice 2009, s. 126–131. K největším firmám zabývajícím se výrobou strojů patřily Heinick-Konšelík, Kokora-Waldmann, Vítěz, Sofka et Comp., Krátký, Kočí, Vitoušek-Calábek, zaměstnáno v nich bylo 600–700 dělníků. Jejich výrobky nacházely odbyt nejen na Moravě, ale i v Čechách, Uhrách, Slezsku, Haliči a již také v Rusku.

27/ BAYER, František: *Přerovsko. Město i hejtmanství*. Přerov 1893, s. 46–49. LAPÁČEK, Jiří: *Historie a současnost podnikání na Přerovsku a Hranicku*. Žehušice 2009, s. 131–140.

Nevíme, kdy, kde a za jakých okolností poznal Friedrich Weigl svou budoucí ženu, Elisabetu Viktorii Annu Kröslovou, narozenou ve Strážnici 5. září 1855, rodičům Ferdinandu Kröslovi, účetnímu na strážnickém panství hraběte Magnise, a jeho manželce Elisabetě, rozené Prchalové. Svatba se konala v Olomouci, kde byl otec nevěsty na odpočinku, v kostele u sv. Václava dne 15. května 1880, se svědky Antonem Wolfem, měšťanem z Prostějova, a Ferdinandem Slezákem, měšťanem v Hranicích. Jen pro pořádek dodáváme, že ohlášky byly vykonány 2., 6. a 9. května 1880.^{28/}

Friedrich Weigl obdržel roku 1881 patent na svůj vynález heveru, nazvaného „malý obr“.^{29/} Zapojil se do fungování rodinného podniku. Poté co Hugo Weigl složil živnost, požádal 15. ledna 1883 o udělení živnostenského listu na výrobu kočárů a kočárových součástí Johann Weigl a okresní hejtmanství mu jej 12. února vystavilo. V té době byla v provozu kovářská výheň a parní stroj a podnik byl komisionálně uznán provozuschopným v září 1881. Zatímco do roku 1884 vystupoval Friedrich spolu se svým bratrem Johannem jako zástupce firmy, to se mělo změnit v roce následujícím.^{30/}

Na základě žádosti Huga Weigla bylo okresním hejtmanstvím povoleno 3. listopadu 1884 vystavět na novém pozemku na parc. č. 4183–4182 a 418/1 jižně od stávajících objektů novou továrnu. V letech 1884–1885 byly postaveny dílny i s pilou a obytným domem čp. 1021. Hugo Weigl požádal o kolaudaci provedené stavby v pátek 20. listopadu 1885. Podáním z 24. listopadu 1885 požádali Johann Weigl a Elsa Weiglová o udělení popisného čísla domu spojeného s továrnou. Povolení k obývání bylo uděleno 25. listopadu 1885.^{31/}

K zásadní změně došlo 14. dubna 1885, kdy byla do obchodního rejstříku zapsána firma J. (ohann) et E. (lsa) Weigls, Wagenfabrik in Prerau, veřejná obchodní společnost, jako předmět podnikání uvedena výroba vozů a vozových dílů (součástí). Friedrich Weigl, manžel Elsy Weiglové, byl zapsán jako prokurista. Můžeme předpokládat, že volba Elsy Weiglové jako druhého společníka byla zapříčiněna tím, že její manžel Friedrich Weigl neměl čistý trestní rejstřík, pokud v tom nebyly jiné, např. zdravotní pří-

28/ MZA Brno, matrika č. 5775, fol. 52; ZA Opava, pobočka Olomouc, O_I-O_inv_c_5576_sig_O_II_6_1840-1882_Olomouc_092.

29/ Mährisches Tagblatt, 2. 8. 1881: „Privilegien. Das k. k. Handelsministerium und das königl. Ung. Ministerium für Ackerbau, Industrie und Handel haben dem Frédéric Weigl, Wagenfabrikant in Prerau auf die Erfindung eines Wagenhebers, genannt Kleiner Riese (little gan) unterm 28. Juni 1881 ein ausschliessendes Privilegium für die Dauer eines Jahres ertheilt.“

30/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad, živnostenský rejstřík, záznam č. 39 (zrušeno v roce 1941, viz čj. 11332/3-V1.41); tamtéž, sign. G 4/1877.

31/ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, sign. H 41/1884. V roce 1887 byly domy čp. 725 a 726 novým majitelem Eduardem Kokorou přestavěny a dostaly čp. 953. Viz SOKA Přerov, fond Archiv města Přerov, pozemková kniha, fol. 508 r – 511 a. Při výstavbě autobusového nádraží v letech 1967–1969 byl objekt zbořen.

činy.^{32/} O Friedrichu Weiglvi se totiž dovidáme ze záznamů Okresního soudu v Přerově, že byl 4. září 1885 přijat do ústavu choromyslných a dne 6. října téhož roku odtud propuštěn.^{33/}

Friedrich Weigl zemřel 12. května 1887 v čp. 1019. Podle knihy Mariusze Urbanka, když přišly do módy bicykly a každý moderní mládenec chtěl mít vozidlo s velkým kolem vpředu a malým vzadu, je Weiglvi začali vyrábět v olomoucké továrně. Podle rodinné tradice spadl Friedrich Weigl z bicyklu při testování nového modelu. Toto vyprávění měl potvrdit Henryk Mösing, nejprve student a následně patnáct let jeden z nejbližších spolupracovníků Rudolfa Weigla, který se o tom mohl dozvědět přímo od něj.^{34/}

Podle zjištění archivářů SOKA Olomouc nelze potvrdit existenci továrničky na výrobu jízdních kol rodiny Weiglvy v Olomouci. Je pravdou, že zrovna roku 1886 došlo k založení klubu cyklistů v Přerově i v Olomouci, ale v místních novinách nebyla nalezena žádná inzerce odkazující na Weiglvy. Také nebyla nalezena v archivních pramenech a dobovém tisku žádná zmínka o neštěstí spojeném s jízdou na kole kromě jedné nehody zaznamenané v olomouckých novinách *Mährisches Tagblatt*.^{35/}

V úmrtní matrice je zaznamenáno, že Friedrich Weigl zemřel 12. května 1887 na ochrnutí mozku. Podle parte se tak stalo ve čtvrtek v 9 hodin po dlouhém a těžkém utrpení. Pohřeb se konal v neděli 15. května v 15 hodin. Rekviem za zemřelého bylo slouženo 16. května v sedm hodin ve farním kostele.^{36/}

V dědickém řízení bylo konstatováno, že po Friedrichu Weiglvi nezůstal žádný známý majetek.^{37/}

Ještě dle sčítání k 31. srpnu 1890 bydlela Elsa Weiglová se svými dětmi v domě čp. 1021. Znamená to, že děti, pokud neměly soukromé vyučová-

32/ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc, sign. A III 13, inv. č. 2205, kart. č. 125 (firemní spis).

33/ SOKA Přerov, fond Okresní soud Přerov, Rejstřík k civilním věcem 1883–1887, VII 85/328, čj. 8395, 93748395/1885 ... N 2377 von 4. 9. eröffnet über die Aufnahme des Fritz Weigl in die Irrenanstalt; 9374/1885 ... N 9679 von 6. 10. eröffnet wegen Entlassung des Fritz Weigl aus der Irrenanstalt.

34/ URBANEK, Mariusz: *Rudolf Weigl: Zachránce tisíců životů*. Praha 2018, s. 11–12. Odvolával se na vzpomínky Henryka Mosinga: „Weigl nie był Polakiem z pochodzenia. Jego ojciec był kierownikiem czy właścicielem fabryki powozów w Olomuńcu, Czecho-Austriakiem z pochodzenia. Fabryka ta zaczęła wypuszczać pierwsze rowery, gdzie przednie koło było wysokie, a tylne małe i właśnie przy próbie z takim rowerem uległ śmiertelnemu wypadkowi, pozostawiając żonę i troje dzieci.“ viz <https://www.lwow.com.pl/weigl/mosing.html>.

35/ *Mährisches Tagblatt*, 4. 9. 1886: „Ein verunglückter Byciclist. Wie man uns mittheilt, erlitt vorgestern ein Sternberger Byciclist dortselbst in der Olmützer Gasse, einen argen Unfall. Er war in rascher Fahrt begriffen und wollte einem ihm begegnenden alten Weibe ausweichen. Dieses wollte zu gleicher Zeit nach derselben Richtung ausweichen und stieß gerade desshalbv mit dem Radfahrer zusammen, dessen Reitrad sich so unglücklich in die Kleider verwickelt, dass er zu Boden fiel und eine bedeutende Verletzung am Kopf erlitt. Er musste sofort ins Spital gebracht werden.“

36/ ZA Opava, pobočka Olomouc, Z_inv_c_7218_sig_Pr_I_30_1880_-1896_Prerov_0193; SOKA Přerov, fond Farní úřad Přerov, inv. č. 52.

37/ SOKA Přerov, fond Okresní soud Přerov, IV 122/1887.

ní, navštěvovaly některou přerovskou školu. Bohužel archivní prameny, které by to dokládaly, se nedochovaly. Dříve ale Elsa Weiglová vystoupila z rodinné společnosti, což se stalo disoluční smlouvou ze dne 8. srpna 1890. Podle ní si Elsa Weiglová zajistila svůj podíl zástavním právem na budovách továrny a obytném domě čp. 1021 v Přerově ve prospěch svých dětí Lili, Friedricha a Rudolfa. Po roce 1890 se odstěhovala nejdříve do Vídně, podruhé se provdala za Poláka Józefa Trojnara, s nímž se odstěhovala do Haliče, v roce 1895 pobývala v Jaroslavi.^{38/}

Opatrovníkem jejich dětí se stal Anton Wolf, měšťan v Prostějově. Vybrala si ho v přesvědčení, že jako příbuzný jejího dřívějšího společníka Johanna Weigla bude na něj mít větší vliv a dokáže uhájit zájmy dětí. Opak byl pravdou, jak vysvítá z její stížnosti z 24. ledna 1895, se kterou se obrátila na okresního soudce v Přerově, který byl představeným úřadu, u kterého se vedly poručenské záležitosti jejich dětí. Poručník se nepostaral, aby dětem případně podíly z výnosu pohřebního ústavu, které byly zaznamenány v odkazu sestry Friedricha Weigla Marie, zemřelé v roce 1892. Stejným způsobem se zachoval i v případě dědictví manželovy tety Kožichové z roku 1894, jež obsahovaly mimo jiné výherní losy, které byly uloženy u peněžního ústavu. „Protože nyní mám jasné důkazy o nespravedlnosti rodiny Weiglovy vůči mým dětem, poručník je sedmdesátiletý stařec, který všechny tyto věci zanedbal snad ze stařecké slabosti, cítím povinnost obrátit se sama na Vaše blahorodi s žádostí, co měl poručník učinit v případě těchto dědických záležitostí, a jestliže se potvrdí můj předpoklad, že se pro mé děti v té věci nic neučinilo, abyste jmenoval poručníkem mého švagra Josefa Svobodu, městského stavitele v Praze, aby byly, kdybych zemřela, v dobrých a mně známých rukou... Jen nutkovou prosbu a varování na Vás mám – pokud chcete spravedlivě soudit – tak si nenechte nic namluvit od mého švagra Weigla, neboť jeho informace nebyly pro mé děti nikdy ku prospěchu. Nikdo neumí lépe než on pod laskavou maskou činit zlo. Mé chudé děti vyšly s prázdnýma rukama z obchodu, který založil jejich otec a obětoval mu své zdraví a život, působením zlovolných prostředků.“

Dne 10. srpna 1895 byl u okresního soudu pro Nové Město a Vyšehrad v Praze jmenován Josef Svoboda z Prahy čp. 804/II poručníkem nezletilých Alžběty, Bedřicha a Rudolfa Weiglových. To se ukázalo jako správný krok, od té doby je poručenský spis plný vyjednávání o náležitostech podílů z dědictví patřících dětem Elsy Weiglové. Johann Weigl byl povinen platit neplnoletým Friedrichovi a Rudolfovi určitou roční rentu. Koncem roku 1901 jejich poručník usiloval o zvýšení ze 1400 korun na jejich vzdělání, neboť, jak uváděl, začali studovat 7. a 8. ročník na gymnáziu ve Stryji a museli mít soukromé hodiny, protože dříve studovali na gymnáziu v Praze (?), kde mluvili německy, tudíž polštinu neovládali. Elsa Weiglová v záležitosti svých dětí pobývala i v Přerově, např. 20. září 1901.

38/ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc, sign. A III 13, inv. č. 2205, kart. č. 125 (firemní spis). Srovnej SOKA Přerov, fond Okresní soud Přerov, IV 122/1887.

IV 122/87
28

Ihr Hochwohlgeboren!

Da Mama unwohl ist, beauftragte sie mich mit der
Abendung der gewünschten Contractes und bin ich so frei,
meine und meines ^{Bruders} Bitte, um die Ausfolgung unseres klei-
nen Kapitals, Pajungen von Mama und unserem Vor-
munde, anzuschließen. Mama befürchtet, dass Onkel Weigl
vielleicht mit Ihr Wohlgeboren davon sprach und gegen
die Ausfolgung des Geldes ist, sollte dem so sein, so bitten
wir sehr, auf Onkels Reden nicht zu hören, da Onkel
war und ist bis jetzt stets ungerecht und unfreundlich
gegen Mama und erschwert ihr überall das Leben.
Wir sind heute zwanzig Jahre alt und können mit
Verständnis darüber urtheilen, da wir von Kindheit
an, das schwere Leben unserer Mutter mitmachten
und wissen Deshalb besser, was uns nothwendig
ist, als Onkel, der sich nach unseres Vaters Tode
nie - und mit nichts um uns kümmerte. Von dem
ganzen Erbe unseres Vaters ließ uns Onkel eine kleine
Rente, die von nichts wegen nicht einmal uns gehört,
dem es war, nach unseres Vaters Willen, Mamas Eigen-
thum, was Sie geachteter Herr Landragerichterath aus
dem Contracte ersuchen werden. Mama lag jedoch an

--- ERKLÄRUNG: ---

Gefertigten HUGO WEIGL, KONRAD WEIGL, RUDOLF WEIGL, FRIEDRICH WEIGL und ELSA WEIGL verehelichte JAREMA, als Erben der Verlassenschaft nach MARIE KOSCHICH in PROSSNITZ, erklären sich hienit einverstanden, dass alle in der obigen Verlassenschaft bei dem K.K. DEPOSITENAMTE in PRERAU deponierten und gezogenen Lose, sowie alle fälligen Coupons, auf unsere Rechnung und Gefahr zu Händen des Herrn JOHANN WEIGL in PRERAU ausgefolgt werden.

Prerau, den 15. Oktober 1902.

Hugo Weigl

Paris - Colombes.

Konrad Weigl

Kien, III. Kreis, 8.

Rudolf Weigl

44. Straße am St. Michael.

Dr. Josef Weigl

Elsa Weigl verehelichte Jarema

Dne 28. října 1901 napsal mladý Friedrich Weigl okresnímu soudu jménem své nemocné matky ve věci vydání jim náležejícího kapitálu. Strachoval se, že jejich strýc Johann Weigl v té věci již s okresním soudcem mluvil a vyslovil se proti. Uvedl, že strýc „*byl a stále je nespravedlivý a nepřátelský vůči mamince a ztěžuje jí všude život. My jsem dnes již dvacet let staří a můžeme to rozumem posoudit, protože jsme od dětství spoluprožívali těžký život matky, a víme proto lépe, co je pro nás důležité, než strýc, který se po smrti našeho otce o nás vůbec nestaral. Z celého dědictví našeho otce nám strýc dával malou rentu, která nám ale právně nenáleží, neboť to bylo podle otcovy vůle mamincino vlastnictví... Maminka však na tom ustanovení netrvala, protože je u ní samozřejmostí, že použila každý peníz našeho otce pro nás. Ale strýc nemá o té rentě tak mluvit, že náleží prostě jen na naši výchovu, neboť maminka se musela kvůli tomuto malému obnosu vzdát všech nároků na polovinu továrny. Pro sebe si neponechala nic než 2000 zl., z nichž uhradila otcovi dluhy z časů, kdy ještě žil, advokáty a platila v těžkých začátcích vídeňského života, dříve, než pro nás vytvořila živobytí. Že ze sedmi set zlatých nemohla živit čtyři osoby a ještě nás nechat vystudovat, to je přece samozřejmé. Maminka obětovala tedy také tyto peníze pro nás a není od strýce pěkné, že on přes všechno, co jí slíbil, mamince škodí, kde jen může. Slíbil totiž, že, až budeme větší, udělá více pro naše vzdělání, ale neudělal nikdy nic, ač jsme jej o to několikrát prosili. I nyní, kdy maminka naši sestře, protože se vdává do urozené rodiny, musela dát větší výbavu, která stojí více, než sestra má, a já mám před maturitou a musím být od hlavy k patě vybaven na vysokou školu v tomto roce, nám nechce strýc vypomoci. Protože jsme zjistili, že žádný člověk kromě našich rodičů nemá o nás opravdový zájem, a strýc mamince jen všude klade do cesty překážky, i když vidí, že ona svůj život obětovala naší výchově a blahu, tak jsme prosili maminku, aby vyzvedla náš malý kapitál na potřeby moje a mého bratra.*

Ve dvaceti čtyřech letech nebudu uvažovat jinak než nyní ve dvaceti, neboť tak často smutný život maminky nás naučil velmi brzo přemýšlet. Proto doufám, že Vaše blahorodí mi uvěří, když Vás ujistím, že nám těch pár stovek zlatých nikdy v našem životě nebude více potřebných než právě teď, kdy náš otčím není s to zvládnout zvyšující se náklady těchto let. Prosíme proto ještě jednou o vyplacení peněz, které teď nutně potřebujeme, které ale později, až otec bude v Krakově, docela dobře oželíme, protože se rodiče budou nacházet opět ve spořádaných poměrech a budou se dále o nás starat...“

Dne 19. prosince 1901 byla dcera Elsa Weiglová zplnoletněna, aby se mohla provdat za soudního auskultanta Bronislava Jaremu z Jasla. Poslední záznamy v poručenských záležitostech jsou z roku 1908, kdy zřejmě i Rudolf Weigl navštívil Přerov.^{39/}

39/ SOkA Přerov, fond Okresní soud Přerov, IV 122/1887.

V Jasle začal v roce 1896 Rudolf navštěvovat gymnázium, odkud se rodina stěhovala do Tarnopoli, Stryje a nakonec do Lvova. Zde Weigl navštěvoval polské školy a stal se dle vlastních slov polským vlastencem. Po ukončení studia přírodních věd na Lvovské univerzitě tu získal rovněž doktorát, habilitoval se a následně byl jmenován řádným profesorem. Od začátku 1. světové války se zabýval výzkumem skvrnitého tyfu, jeho původce a bacilonosiče a následně získáváním účinné vakcíny.

I když výsledky bádání byly takového významu, že dávaly jejich původci šance na získání Nobelovy cenu, vlivem válečných událostí a politických skutečností (díky dvouznačnému chování polské vlády v roce 1948) se tak nestalo. Přesto byl Rudolf Weigl oceněn řadou vyznamenání, včetně řádu sv. Řehoře Velikého od papeže Pia XI., Leopoldova řádu od belgického krále, řádu Polonia Restituta. Byl zvolen členem mnoha zahraničních akademií a stal se čestným členem řady učených společností. V jeho práci bylo po několika dalších desetiletí pokračováno, v současné době však již jde o historickou skutečnost. V roce 2003 Yad Vashem rozhodl o udělení titulu Spravedlivý mezi národy Rudolfu Weiglovi za pomoc, kterou poskytl Židům během 2. světové války.^{40/}

Ačkoliv Rudolf Weigl po odchodu rodiny měl kontakty s Přerovem jen zprostředkované a ze své vůle se stal Polákem a v Polsku také zemřel, měli bychom vědět, že patří k významným osobnostem, které spatřily světlo světa v Přerově.

40/ Viz poznámka č. 1. Dále SZYBALSKY, Waclaw: *Maintenance of human-fed live lice in the laboratory and production of Weigl's exanthematous typhus vaccine*. 1998.

Miroslav Marada

Čtyři etapy v životě rabína Josefa Levi Schreibera

S židovskou obcí v Lipníku nad Bečvou, která patřila až do poloviny 19. století k nejlidnatějším na Moravě, je spjato, buď místem narození nebo působištěm, množství pozoruhodných osobností, které zanechaly stopy nejen v Lipníku, ale i v dalších místech na Moravě, a někteří jednotlivci i v zemích značně vzdálených. V tomto příspěvku se pokusíme upřesnit a doplnit dosud velmi skromné množství poznatků o životě rabína Josefa Levi Schreibera.

O Josefu či Joselovi Levim, který přijal v roce 1788 stálé příjmení Schreiber, přináší ze současných prací několik řádků jen biografický slovník rabínů emancipačního období editorů Brockeho a Carlebacha.^{1/} V jiných dílech, na která se zde odkazuje, nalezneme jen několik slovních zmínek. To platí i pro jinak velmi přínosnou publikaci posledního lipnického rabína dr. Feiwela Hillela, věnovanou rabínům a významným rodinám tamní židovské obce v 17. a 18. století.^{2/} Hillel zmínil Schreibera jako vynikajícího učence a hodlal o něm podat podrobnější informace ve druhém dílu své práce. Je politováníhodné, že mu smrt v realizaci tohoto úmyslu zabránila, neboť jako znalec genealogie lipnické židovské obce měl zřejmě k dispozici pro nás již nedostupné zdroje informací. Zde uveřejněné poznatky jsou založeny převážně na studiu pramenů patrimoniálních registratur.

V soupisu židovských familiantů z roku 1781, nacházejícím se v archivním fondu Velkostatek Lipník nad Bečvou,^{3/} se uvádí, že Josef Levi^{4/} se narodil v roce 1743 v Uhrách a tam se též od mládí zdržoval. Jméno místa jeho narození ani pobytu není zmíněno, avšak je velmi pravděpodobné, že se jednalo o některou obec v blízkosti hranic s Moravou, čemuž by nasvědčovala i skutečnost, že několik jeho dospělých potomků později na území dnešního západního Slovenska našlo domov. Nevíme rovněž, na které ješivě získal vzdělání, nezbytné pro výkon rabínské funkce.

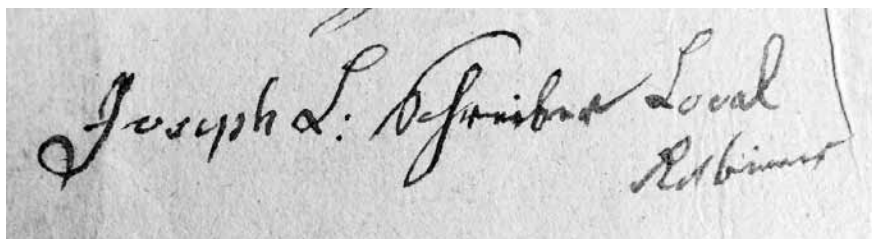

1/ BROCKE, M. – CARLEBACH, J. (eds.): *Biographisches Handbuch der Rabbiner*. Teil 1: Die Rabbiner der Emanzipationszeit in den deutschen, böhmischen und großpolnischen Ländern 1781–1871, Band 2: Kaempf – Zuckermann. K. G. Saur, München 2004, s. 795–796.

2/ HILLEL, F.: *Die Rabbiner und die verdienstvollen Familien der leipniker Gemeinde im 17., 18. und 19. Jahrhundert*. I. Teil: Das 17. und 18. Jahrhundert. Verlag Dr. R. Färber, Mähr. Ostrau 1928, s. 139, 140.

3/ Zemský archiv v Opavě – pob. Olomouc (dále jen ZA Opava), Vs Lipník, karton 70.

4/ V archivních pramenech se jméno vyskytuje v různých tvarech, nejčastěji Löwy nebo Löwi.

Podpis Josefa L. Schreibera

Do Lipníka Josef Levi přišel v roce 1764, získal zde familiantské místo, oženil se a vykonával povolání učitele (Schulmeister) na obecní náboženské škole. Získání rodinného místa židem z jiné obce a dokonce z jiné země nebylo vzhledem k omezením plynoucím z familiantského zákona všední událostí a lipnická obec patrně měla na jeho přijetí zvláštní zájem. Domicilant nebyl mimořádně majetný, pramen uvádí, že disponoval obnosem 100 zl., avšak díky věnu své ženy ve výši 400 zl. mohl zakoupit od Wolfa Joachima Löbla horní podlaží domu č. 57 za sumu 300 zl. a zajistit tak rodině vlastní bydlení.^{5/} O jeho ženě víme pouze, že se jmenovala Veronika a že zemřela někdy ve 2. polovině 70. let. V roce 1779 totiž Josef Levi požádal vrchnostenský úřad o konsens k uzavření nového manželství a počátkem roku 1780 bylo jeho žádosti vyhověno. Jeho druhou manželkou se stala teprve sedmnáctiletá Golda, dcera Jakoba Enocha,^{6/} pozdějším příjmením Becka z Lipníka.

Jakob Beck získal vzdělání jak v náboženských, tak i v sekulárních záležitostech a zastával v obci, stejně jako již jeho otec, funkci dajana, tj. přisedícího rabínského soudu (Rabbinatsassessor, Jurist).^{7/} Proslul jako autor hebrejsky psané příručky pro šochety Zivchej šlamim,^{8/} dokončené asi v roce 1789, obsahující formou otázek a odpovědí pravidla provádění rituální porážky a následného ověření nezávadnosti poražených zvířat. Dílo, vytištěné prvně v Brně roku 1795, bylo opakovaně vydáno a sloužilo svému účelu po mnoho desítek let. Sám autor se prvního vydání nedožil, k tisku je připravil jeho zeť Josef Levi,^{9/} který do něj napsal rovněž krátké dobrozdání, následující po aprobacích od zemského rabína Mordechaje Beneta a lipnického rabína Benjamina Wolfa Egera.

5/ ZA v Opavě – pob. Olomouc, Vs Lipník, gruntovní knihy židovské obce, sign. 14590, 14591.

6/ ZA v Opavě – pob. Olomouc, Vs Lipník, karton 65.

7/ Hillel, cit. dílo, s. 134–135.

8/ Zivchej šlamim. Kolem hilchot šchitot u-vdikot. Název díla je propůjčen z knihy Přísloví, kap. 7, verš 14 (Oběti pokojné...). Hillel přisuzuje autorství synovi J. Becka Mosesovi.

9/ BRUNNER, M.: Geschichte der Juden in Brünn. In: Gold, H. (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Jüdischer Buch- und Kunstverlag Brünn, 1929, s. 154.

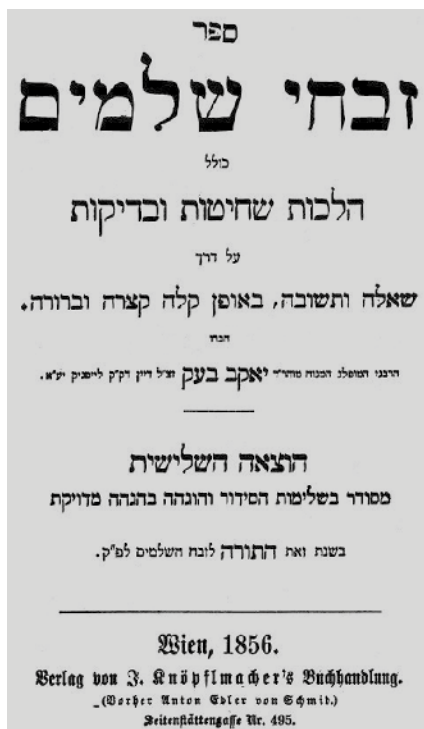

❶ Pečeť Josefa L. Schreibera

Soupis lipnických židovských kontribuentů z roku 1782 již Josefa Leviho zaznamenává jako rabína v Brně.^{10/} Tento údaj ovšem vyžaduje upřesnění. Židé byli z Brna jakožto královského města vypovězeni v roce 1454 a ve vnitřním městě se směli volně, vyjma omezeného počtu židovských průmyslníků, usazovat až po roce 1848. Židovským obchodníkům však bylo s různými překážkami a omezeními již v 17. století povoleno navštěvovat brněnské výroční trhy a jelikož se ve městě směli zdržovat jen ve vyhrazenou denní dobu, nacházeli ubytování hlavně na brněnském předměstí Křenová (Kröna), ležícím před hradbami v blízkosti tzv. Židovské brány, v zájezdním hostinci Nový svět a v jeho nejbližším okolí. Postupně se tak na Křenové vytvořila stálá neoficiální, avšak tolerovaná židovská komunita,^{11/} čítající na konci 18. století již kolem sta osob, kte-

10/ Viz pozn. 3.

11/ Úředně schválený kultovní spolek, který se později (1859) změnil v náboženskou obec, byl v Brně ustaven až v roce 1853 (viz Brunner, cit. dílo, s. 158).

Ⓢ Titulní list díla *Zivchej šlamim*
(vyd. z roku 1856)

rá měla k dispozici vývažovnu košer stravy a soukromou modlitebnu.^{12/} Z důvodu praktikování kultu a rozhodování případných sporů i jiných záležitostí podle židovského náboženského práva tak vyvstala potřeba trvalé přítomnosti rabína^{13/} a prvním mužem v této funkci se stal po více jak třisetletém přerušení Josef Levi z Lipníka.

Ten působil jako náboženský představený brněnské předměstské komunity až do roku 1795, kdy započala poslední a nejdelší etapa jeho profesní a životní dráhy. V roce 1794 totiž zemřel rabín židovské obce v Lomnici u Tišnova,^{14/} Löwy Brachmann,^{15/} a na uvolněné místo úspěšně kandidoval právě Josef L. Schreiber. Lomnická obec byla se svými 56 systemizovanými rodinnými místy oproti Lipníku přibližně čtvrtinová a nový rabín jí sloužil plných třicet let, až do svých posledních dnů. S možností

12/ VYSKOČIL, A. – SVITÁK, Z.: *Křenová. Příběh brněnské ulice*. Brno 2018, s. 47n.

13/ V německých pramenech je pro soukromého rabína, neordinovaného pro danou židovskou obec, užíván termín Stiftrabbiner, čeština odpovídající krátký ekvivalent nemá.

14/ Moravský zemský archiv v Brně (MZA Brno), Vs Lomnice, karton 72.

15/ Hugo Gold v kapitole Geschichte der Juden in Lomnitz (Gold, cit. dílo, s. 310) zmiňuje s odkazem na sdělení dolnokounického rabína dr. Heinricha Flesche na místě lomnického rabína k roku 1791 Judu Löba b. Salmana ha-Leviho, jedná se nejspíše o jednu a tu též osobu.

návratu do Lipníka, kam jako familiant stále příslušel a kam také odváděl daně, evidentně již nepočítal, neboť počátkem roku 1800 prodal svůj domovní podíl svému švagrovi Enochu Beckovi za sumu 500 zl.^{16/} V Lomnici obýval s rodinou dům č. 30. Závěr jeho života byl poznamenán vysokým věkem, těžce na něj dolehla smrt manželky^{17/} v roce 1822 a jen tři měsíce před vlastním skonem pochoval i syna Wilhelma (Wolfa). Zemřel na svou dobu ve velmi úctyhodném věku 82 let 3. července 1825.

Nejbohatším pramenem, umožňujícím v jisté míře nahlédnout do osobního a rodinného života Josefa Levi Schreibera, je paradoxně až jeho pozůstalostní spis, dochovaný v lomnickém patrimoniálním archivu.^{18/} O jeho hmotných poměrech vypovídá nejlépe podrobný inventář zanechaného majetku, dle kterého rozhodně nepatřil mezi boháče, nežil však ani v tíživé chudobě. Jeho domácnost byla vcelku dobře vybavena náčiním i nábytkem, ovšem převážně staršími věcmi nízké odhadní ceny, což je pochopitelné vzhledem k jeho věku, a totéž platí o vesměs obnošené garderobě. Jeho nejcennějším hmotným statkem byla knihovna, čítající 236 svazků, obsahující výhradně díla potřebná pro výkon rabínské funkce i osobní pobožnost, tzn. výtisky Starého zákona, talmudu a talmudské literatury, sbírky kázání a modlitební knihy, která byla oceněna částkou 225 zl. 30 kr., z celkové výše aktiv 358 zl. a 15 kr. Peníze v hotovosti ani jiná finanční aktiva pozůstalost neobsahuje. Pasiva byla vyčíslena na 148 zl. 24 kr. a podstatnou část z nich činily nedoplatky familiantské taxy a dominikální a domestikální daně vůči vrchnostenskému úřadu v Lipníku.

Z pozůstalostního spisu také můžeme čerpat informace o žijících potomcích, vzešlých z obou rabínových manželství a o místech jejich pobytu. Ze synů to byl ze druhého manželství prvorozený Levi, který se jako jediný mužský potomek vrátil do Lipníka. Ucházel se sice v Lomnici o rabínské místo po svém otci, avšak z jedenácti kandidátů byl vybrán Juda Schmiedl z Ivančic.^{19/} Jako další synové jsou uvedeni Heinrich, žijící v Makově,^{20/} a Jakob a Ignaz, zdržující se v té době v Přerově. Nejstarší dcerou byla Johanna, provdaná Plessová do Nového Města nad Váhom, kam ji následovala i sestra Karolina, provdaná Zobelová. Dcera Elisabeth (Libuscha), provdaná Tauberová, žila v Lipníku a v Lomnici zůstávala dosud jen neprovdaná dcera Rosalia, která po smrti matky pečovala o otcovu domácnost.

16/ ZA v Opavě – pob. Olomouc, Vs Lipník, gruntovní kniha židovské obce, sign. 14593.

17/ V úmrtní matrice židovské obce v Lomnici (Národní archiv v Praze, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 1077) je jeho manželka zapsána jménem Eleonora, Schreiber ji ve své závěti jmenuje jako Katharinu.

18/ MZA Brno, fond Vs Lomnice, inv. č. 209.

19/ MZA Brno, Vs Lomnice, karton 76.

20/ Jedná se pravděpodobněji o jihomaďarské město Makó (něm. Makowa), kde žila početná židovská komunita, než o kysuckou obec Makov (okr. Čadca, Slovensko) při hranicích s Českou republikou.

Trpkou zkoušku pak svému otci rabínovi připravila dcera Judith z prvního manželství (narozena asi 1770), která ve věku 19 let konvertovala k římskokatolickému náboženství. Byla slavnostně pokřtěna 29. listopadu 1789 v brněnském kostele sv. Máří Magdalény Johannem Nepomukem ryt. z Dankesreitherů, tehdejším kanovníkem brněnské dómské kapituly a pozdějším biskupem svatohyppolitské diecéze v Dolních Rakousích, za kmotra jí byl sám Karel hrabě ze Salmu a za kmotřenku hraběnka Marie Alžběta z Ditrichštejna, jejíž křestní jména (Maria Elisabeth) konvertitka přijala. Změna vyznání však Juditě, provdané Streerové,^{21/} mnoho štěstí ani bohatství nepřinesla. Židovská rodina se jí zřekla, ačkoliv nějaký kontakt patrně existoval, neboť o úmrtí otce byla zpravena velmi rychle. Tehdy ale již byla ovdovělá, živila se jako obuvnice a žila se čtyřmi dětmi ve velké bídě.^{22/}

Vypořádání pozůstalosti proběhlo v souladu s poslední vůlí Josefa Levi Schreibera, sepsanou 8. března 1825. Univerzální dědičkou byla stanovena s ohledem na několikaletou péči o otce nejmladší dcera Rosalia, movitý majetek měl být prodán v dražbě a z výtěžku vyplaceno po 50 zl. vídeňské měny synům Ignatzi a Levimu a ostatním dcerám. Otec pamatoval i částkou 30 zl. víd. měny na zavrženou Juditu, třebaže si nebyl jist, zda je naživu. Synové Heinrich a Jakob vystudovali ve Vídni lékařství a byli srozuměni s tím, že jejich studium stálo otce největší výdaje, a proto obdrží každý na památku po jednom stříbrném jídelním příboru. Dražba proběhla již 23. července 1825 a prodalo se všechno, s výnosem 417 zl. 7 kr., z něhož byli uspokojeny nároky dědiců i věřitelů.

Rabín Josef Levi Schreiber po sobě nezanechal žádné věhlasné literární dílo, ani nestál v popředí dění židovské moravské komunity své doby. Byl, jako mnozí další rabíni, řadovým služebníkem svého lidu, a proto je o jeho životě tak málo známo. Jeho syn Levi se stal pokračovatelem lipnické větve rodu, která přetrvala až do 20. století a v níž lze objevit další zajímavé osobnosti.

21/ Správný tvar příjmení není zaručen, v dokumentech se vyskytují i jiné, patrně zkomožené formy.

22/ Opis křestního listu i další údaje o Juditě Schreiberové jsou obsaženy v pozůstalostním spisu J. L. Schreibera.

Hynek Řihák

Příchod vládních komisařů do protektorátního Přerova

Německá okupační správa se pokoušela systematicky ovládnout rozhodování nejen nejvyšších politických pozic v Protektorátu Čechy a Morava, ale i v jednotlivých městech. To se týkalo i Přerova. V Přerově postupem doby došlo k jmenování dvou německých vládních komisařů, kteří měli město řídit. Tento příspěvek se zabývá příchodem vládních komisařů do Přerova a pozadím, které tento příchod doprovázelo.

Už ze dne 5. února 1940 pochází přípis z úřadu Říšského protektora v Čechách a na Moravě směřující na skupinu moravských úřadů oberlandrátů, který sděluje, že v Přerově se má co nevidět obsadit místo starosty města a že město mělo k roku 1910 celkem 20 300 obyvatel, z čehož mělo být 1 517 Němců a 18 600 Čechů. Přípis obsahoval otázku, zda zde nenastává otázka ohledně rozpuštění městské rady a dosazení správní komise s českým předsedou, německým zástupcem a několika německými členy. Mimochodem ručně dopsané poznámky na přípisu uvádí k roku 1930 v Přerově 22 280 obyvatel a z toho již jen 714 Němců.^{1/}

Na tento dotaz reagoval zprávou samotný oberlandrát v Olomouci Marius Molsen (Přerov tehdy spadal po úřad oberlandráta v Olomouci). Zpráva nejprve uvádí, že o novém obsazení místa starosty není oberlandrátu nic známo. Původně měla být sice provedena doplňující volba starosty a dvou zástupců, ale na příkaz Molsena ze dne 28. června 1939 od ní bylo upuštěno. O záležitosti starosty se staral druhý místostarosta Jan Moulik. A dle sdělení okresního hejtmána měl být zvolen starostou Jan Machovec, profesor státního reálného gymnázia v Přerově. Podle oznámení vedoucího místní skupiny NSDAP měl být ovšem Machovec radikálním Čechem a není jako starosta doporučitelný. Rovněž vzhledem k národnostnímu složení nebylo možné dosadit německého starostu, stejně jako německé členy do komise. Molsen uvažoval o dosazení čtyř německých členů do zastupitelstva a jednoho německého radního a byl kvůli tomu ve spojení s krajským vedením NSDAP.^{2/} Jan Machovec se později jako

---

1/ Moravský zemský archiv (dále jen MZA), B251, inv. č. 294, sign. 2129, I2 a-1465 ze dne 5. 2. 1940.

2/ Tamtéž, Kom V/2-20, ze dne 2. 4. 1940.

člen Revolučního místního národního výboru účastnil povstání v Přerově 1. května 1945 a byl Němci o den později zastřelen.^{3/}

Jiná zpráva ze dne 16. dubna 1940 rovnou informuje úřad Říšského protektora o tom, že informace o obsazení místa starosty v Přerově se zakládá na omylu, protože se sice v červnu 1939 měla konat volba starosty a jeho zástupců, ale na zásah úřadu oberlandrátu byla tato volba znemožněna. Pro místo starosty nebyla ve městě v danou dobu žádná vhodná (německá) osoba. Olomoucký oberlandrát Molsen dle pisatele této zprávy neshledával zatím nutnost tento stav změnit.^{4/}

Dne 4. července 1940 poslal samotný olomoucký oberlandrát Marius Molsen (ten byl oberlandrátem v Olomouci od 16. března 1939 do 12. června 1942) velmi podrobnou zprávu o Přerově a vedení města na úřad Říšského protektora v Praze a Brně. Město bylo v té době již více než 15 měsíců bez starosty. Avšak od Molsenovy zprávy z 2. dubna 1940 se situace vyhrotila a zástupce starosty Jan Moulík měl být donucen rezignovat na vedení města. Místo něho měl město zastupovat jen druhý mistostarosta Karel Nachtigall, vrchní poštovní ředitel. A zatímco v dubnu Molsen neshledával nutnost tento stav změnit, nyní již volal po tom, že je ve městě nutný nový řád. Považoval také za nutné objasnit ve své zprávě společenské a politické poměry ve městě. Toto objasnění je samozřejmě poněkud tendenční. Molsen považoval (mylně) město za středomoravské maloměsto bez dějinné tradice a (správně) tvrdil, že město vděčí za svůj rozvoj průmyslovému rozmachu ve 2. polovině 19. století. Většinou se zde usadili dle něj cizí podnikatelé provozující malé a středně velké firmy strojírenské, dřevařské, textilní atd., zatímco hanácký potravinářský průmysl měl být soustředěn především do Olomouce. Na tomto rozvoji se podíleli také němečtí podnikatelé, kteří se po roce 1918 částečně vlivem polohy a částečně prý vlivem bojkotů svého podnikání vzdali. Na konci 20. let 20. století byl v dražbě prodán závod posledního německého podnikatele Georga Weigla. Přerov byl dle Molsena jedním z míst, kde byla založena Národní jednota a počítal se ke shromažďovacím místům intelektuálního, nesnášenlivého češství pražského ražení, k čemuž měli přispět odjinud přistěhovavší se čeští malopodnikatelé. Vše bylo posíleno skrze čtyři tisíce úředníků, zaměstnanců a dělníků Českomoravských drah a jejich rodinných příslušníků. Vlivem známého ducha Československých státních drah byl Přerov současně marxistickým a šovinistickým centrem, které vlivem své dopravní polohy působilo daleko. I němečtí železničáři byli dle Molsena vesměs marxisté a podporovali Československou sociálně demokratickou stranu, která na své kandidátce měla i jednoho Němce. Z této strany pocházel starosta města již od roku 1918. Poté, co krátce po vzniku protektorátu složil tehdejší starosta (František Lan-

3/ KOPEČEK, Pavel: *Cílem byla svoboda: Odbojové hnutí na Přerovsku, Kojetínsku, Hranicku a Lipnicku v letech 1939–1945*. Praha: Nakladatelství EPOCH 2015, s. 256. Viz také LAPÁČEK, J.: Příspěvek k poznání přerovského povstání. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov* 23, 2015, s. 78–121.

4/ MZA, B251, inv. č. 294, sign. 2129, I 2134, Bürgermeister in Prerau, ze dne 16.IV.1940.

📍 Hans Petzny. SOkA Přerov

čík) svoji funkci, Molsen zamezil tomu, aby byl starostou města zvolen gymnaziální profesor Jan Machovec, protože mělo jít dle něj o zavlého šovinistu. Moulík měl být nucen odejít kvůli problémům s obnovením německé školy. Ta byla zrušena v roce 1938 a měla být znovu obnovena, ale návrh na její obnovení byl městskou radou zamítnut, protože část přihlášených rodičů měla být Čechy. Údajný český teror, který prý bránil otevřenému přiznání se k německví a používání německé řeči byl bdělým Molsenem překažen. Škola byla obnovena a měla v době sepsání zprávy dvě třídy a 52 žáků. Ve městě bylo také mimo jiné zjištěno, že ženy čes-

❶ Představitelé politických stran během Přerovského povstání 1. 5. 1945 na Dolním náměstí, zleva Jan Machovec, Jan Moulík, Josef Fimbinger. SOKA Přerov

kých pracovníků, kteří odešli pracovat do staré Říše, přicházely zkrátka, co se týká bydlení. A členové gestapa a Sicherheitsdienst (SD) také zjistili rozsáhlé styky mezi různými oficiálně rozpuštěnými organizacemi. Dle Molsena byl stav německé národní skupiny v Přerově koncem roku 1939 málo potěšitelný. Nicméně příchodem jednoho treuhändera, kterému krajský vedoucí svěřil vedení místní stranické skupiny, do Přerova z Prahy, se situace zlepšila a utichly i spory mezi Němci, byla získána použitelná pracovní síla, obzvláště skrze zaměstnance pod vedením německého nuceného správce v Středomoravských elektrárnách (od konce roku 1941 Východomoravské elektrárny, ve kterých byl samotný Molsen členem správní rady) a díky Optikotechně Brněnské zbrojovky.^{5/}

5/ Tamtéž, Kom IV-1-10, Gemeindeleiter der Stadt Prerau, ze dne 4.VII.1940. K Mariusovi Molsenovi viz KOKOŠKOVÁ, Zd. aj.: *Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé*. Praha: Scriptorium 2019, str. 113–114.

Dle Molsena by jmenování německého zástupce situaci ve městě sotva změnilo. Česká jednotná fronta zde byla prý dosti silná. Samotný Molsen navíc navštívil městské zastupitelstvo a měl zde v přítomnosti okresního hejtmána projev k úředníkům a zaměstnancům, přičemž zástupce starosty Jan Moulík reagoval na tento projev odpovědí v češtině, v kteréžto řeči si dovolil pokračovat i přesto, že mu bylo naznačeno, že Molsen nerozumí ani slovo. Molsen pak přiměl okresního hejtmána k tomu, aby tento přiměl Moulíka složit svou funkci a zároveň předložil Molsenovi návrhy, kdo by mohl funkci vykonávat. Hejtmán navrhl druhého zástupce starosty, vrchního poštovního ředitele Karla Nachtigalla za starostu a obchodníka Františka Skopala jakožto jeho zástupce. Molsen si však obě navržené osoby nechal skrze SD prověřit. Nachtigall byl dle šetření zpátky se držící člověk, spíše ustrašeného charakteru, zatímco Skopal byl zase nacionalistickým aktivistou. Stav byl dle Molsena nadále již neúnosný a Molsen požadoval, aby úřad Říšského protektora jmenoval pro město Přerov vládního komisaře. Vedle rozložení české fronty a přitáhnutí spolupracovníků se měl vládní komisař ve městě v neposlední řadě zabývat otázkami sociálními stran pracujících. Sám Molsen doporučoval za vládního komisaře jistého Laumanna, vůči kterému však byly vzneseny nějaké výhrady. Molsen upozorňoval, že navržená osoba musí ovládat češtinu.^{6/}

Mimochodem městská rada rozhodla o neotevření německé obecné školy kvůli tomu, že k tomu nebyly žádné zákonné důvody. Rada města zjistila, že ve městě v průměru za poslední tři roky bylo méně jak 40 dětí německé národnosti povinných školou. Děti bylo ve skutečnosti jen 17 a z nich jen 14 bydlelo v Přerově. Zajímavé je, že některé děti měly čistě česká příjmení (Rulišek, Horáček, Vašíček) a i křestní jména, otcové sedmi dětí byli české národnosti a vystupovali doposud jako Češi a ve společnosti používali českou řeč a četli české knihy a časopisy. Některé z uvedených dětí chodily do české školy. Jeden hoch nadto cvičil v Sokole a druhý dříve navštěvoval menšinovou školu v Mikulovicích ve Slezsku.^{7/} To aspoň tvrdí zpráva městské rady.

Zpět však k uvedenému Laumannovi. Šlo o Ferdinanda Laumanna, člena NSDAP, ročník 1890, narozeného ve Vernířovicích (Wermsdorfu). Ten byl vyučen obchodníkem a byl toho času vedoucím oddělení v podniku Milo v Olomouci. Vesměs pracoval jako úředník v různých obchodních a potravinářských firmách, jednu dobu měl i sám obchod s potravinami. V roce 1936 byl z politických důvodů zatčen a později odsouzen na čtyři roky soudem v Brně s pústem každého čtvrt roku a dostal i pokutu 1 000 korun. Po 31 měsících bylo jeho vězení přerušeno okupací. Nicméně Laumann neměl až dosud zkušenosti s působením ve správě a bylo by nutné ho zapracovat.^{8/} A nebyl zřejmě i kvůli tomu pro místo vládního komisaře v Přerově vybrán.

6/ MZA, B251, inv. č. 294, sign. 2129, Tamtéž.

7/ Tamtéž, Auszug von dler Stadtratssitzung ze dne 3. 6. 1939. Zasedání městské rady se konalo 1. 6. 1939.

8/ Tamtéž, Sch/S, Ernennung eines kommissarischen Regierungskommissars in Prerau ze dne 1. 7. 1940.

Molsen si nechal vypracovat zprávy SD o některých členech zastupitelstva, jak již bylo výše zmíněno. Dle zprávy SS-Obersturmführera Fendlera ze dne 17. května 1940 byl František Skopal až doposud velmi aktivní člen Sokola v Přerově a byl dlouhý čas vyšším funkcionářem v tomto spolku. Jeho postoje pak měly být vyloženy protiněmecké, avšak Skopal se je snažil neukazovat, protože byl hlavním organizátorem českého ilegálního odporu v Přerově: „*Již koncem roku 1939 vzniklo podezření, že Skopal je vedoucím v české ilegální organizaci, která se v ústním podání jmenuje „Maffie“, obzvláště jako poskytovatel peněz.* 28. 10. 1939 (*bývalý český národní svátek*) *měl Skopal vyhlásit, že jeho a jiné firmy oslaví den jako svátek. Začátkem roku 1940 se vyjevil potvrzení toho, že Skopal nejen vytvořil spojení s cizinou, ale také byl skutečně činný v jedné české ilegální organizaci jako spojka pro různé skupiny.*“^{9/} František Skopal byl obchodník s uhlím a sokolský funkcionář. Již 27. května 1940 byl na schůzi přerovské městské rady zatčen a roku 1943 byl popraven ve Vratislavi.^{10/} V archivním fondu je také zpráva SS-Obersturmführera Fendlera o Karlu Nachtigalloví. Ten byl členem strany Národní sjednocení a na tomto základě byl odpůrcem Benešova systému, ale jen co se týká vnitřní politiky. Jeho nastavení bylo v souladu s cíli této strany vyloženo nepřátelské k německu. Nachtigall byl mimo jiné označen za zástupce typické české buržoazie a jevil se jako takový být nezpůsobilým toho, aby dbal o zájmy spodních vrstev obyvatelstva stran sociálního zřetele. Sloužil i jako štít pro německu nepřátelské elementy v přerovském městském zastupitelstvu.^{11/}

Po urgencích úřadů z Brna vydal úřad Říšského protektora přípis, kterým vyzval zemské úřady v Brně k neprodlenému vydání nařízení k rozpuštění městského zastupitelstva v Přerově a jmenování bývalého okresního hejtmana v Zábřehu Karla Kafky (vyskytuje se též ve tvaru Kavka) von Sittaheim za vládního komisaře.^{12/} Zemský úřad v Brně rozpustil přerovské městské zastupitelstvo dne 11. září 1940 a jmenoval Karla Kafku von Sittaheim vládním komisařem. Ten zahájil své úřadování dne 23. září 1940.^{13/}

Jan Moulík na tohoto vládního komisaře po letech vzpomínal jako na člověka, který si rád od druhých půjčoval a rád zůstal dlužen, rád popíjel a s oblibou se pohyboval v dámské společnosti a zalíbení našel i ve své sekretářce S., přičemž tato jeho pozornost nezůstala pro ni bez následků. Následně pak, „*protože přerovští Němci se přesvědčili, že život, jaký vedl Kafka von Sittaheim, by nakonec mohl uvést v nevážnost celý německý režim ve městě, snažili se jej odstranit. To se jim také podařilo a první německý*

9/ Tamtéž, Sicherheitsdienst R F SS, 921/40, Skopal Franz, ze dne 17. 5. 1940.

10/ KOPEČEK, Pavel: *Cílem byla svoboda: Odbojové hnutí na Přerovsku, Kojetínsku, Hranicku a Lipnicku v letech 1939–1945*. Praha: Nakladatelství EPOCH 2015, str. 52–53 a 68–70.

11/ MZA, B251, inv. č. 294, sign. 2129, Sicherheitsdienst R F SS, B4, W/Mi. Nachtigall Karl, ze dne 2. 7. 1940.

12/ Tamtéž, Regierungskommissar für die Stadt Prerau, ze dne 30. 8. 1940.

13/ DRECHSLER, AL. – FIŠMISTROVÁ, V. – LAPÁČEK, J.: *Dějiny města Přerova v datech*. Přerov: Město Přerov 2006, s. 135.

vládní komisař opustil Přerov neslavně a tiše ke konci roku 1940. Odcestoval do Brna.^{14/}

Že na těchto tvrzeních mohlo něco být, potvrzují archivní materiály, konkrétně zpráva z 11. října 1940, která uvádí, že Kafka von Sittaheim musel být v říjnu 1917 přeložen ze služebních důvodů ze Zábřehu do Míkulova kvůli tomu, že v Zábřehu udržoval mimomanželský poměr s jistou Emmou Rotterovou, a tato skutečnost se dostala na veřejnost. Nicméně pisatel této zprávy zároveň uvedl, že tento letitý poklesek nemá vliv na jeho politickou spolehlivost a nemůže být důvodem pro odvolání z místa vládního komisaře, tím méně že výkon jeho funkce měl být jen ještě po dobu dvou až tří měsíců. Téhož názoru byl olomoucký oberlandrát Molsen.^{15/} Je tedy dost nepravděpodobné, že by Kafka von Sittaheim byl odstraněn kvůli nějakým prohřeškům. Ostatně odešel k zemským úřadům v Brně, kde byl od 1. ledna 1941 přidělen jako úředník.^{16/}

Kafka von Sittaheim měl dostávat od města náhradu výdajů ve výši 6 000 říšských marek ročně, ale Molsen se domníval, že vzhledem k velikosti a významu města by to mělo být (včetně vyrovnávacího příplatku) celkem 7 200 říšských marek.^{17/}

Druhým (a posledním) německým vládním komisařem města Přerova byl JUDr. Hans Petzny, advokát a bývalý starosta Uničova. Petzny se ujal místa vládního komisaře pro město Přerov dne 7. ledna 1941, a to za účasti olomouckého oberlandráta Molsena, který poděkoval i odcházejícímu komisaři Kafkovi von Sittaheimovi.^{18/} Z archivních materiálů se dovídáme, že doktor Hans Petzny se ucházel o místo okresního hejtmana v Litovli. Mělo jít údajně o politicky spolehlivého a použitelného člověka, který přicházel v úvahu jako vládní komisař v Prostějově anebo v Přerově. Jeho využití jakožto okresního hejtmana se zdálo pisateli citované zprávy jako málo účelné. Dle jiné zprávy ze dne 7. září 1940 se s Petznym také zřejmě počítalo na místo vládního komisaře v Hodoníně, což pisateli přišlo nesrozumitelné, protože z telefonátu, který vedl s olomouckým úřadem oberlandráta, měl za to, že s Petznym se počítá již jako s vládním komisařem pro Přerov.^{19/} O Petznym, jakožto vládním komisaři v Přerově, se tedy uvažovala již v době, kdy byl do tohoto úřadu jmenován Kafka von Sittaheim. To by opět mohlo potvrzovat to, že angažmá Kafka von Sittaheima mělo být v Přerově jen dočasné.

14/ MOULÍK, J.: Němečtí vládní komisaři – „representanti“ českého Přerova. In: *Před 15 lety na Přerovsku*. Ročenka Okresního vlastivědného muzea J. Á. Komenského v Přerově. Přerov: Okresní vlastivědné muzeum J. Á. Komenského a Osvětová beseda 1960, s. 36–37.

15/ MZA, B251, inv. č. 294, sign. 2129, Bezirkshauptmann a. D. Kafka Edler von Sittaheim ze dne 11. 10. 1940 a přepis od Olomouckého úřadu oberlandráta ze dne 22. 10. 1940.

16/ Tamtéž, Regierungskommissar für die Stadt Prerau, ze dne 21. 12. 1940.

17/ Tamtéž, Aufwandsentschädigung für Regierungskommissar, ze dne 8. 11. 1940.

18/ DRECHSLER, Al. – FIŠMISTROVÁ, V. – LAPÁČEK, J.: *Dějiny města Přerova v datech*. Přerov: Město Přerov 2006, s. 135; Brünner Tagblatt vom 8. 1. 1941.

19/ Tamtéž, I2129, ze dne 23. 8. 1940 a I2121, ze dne 7. 9. 1940.

⬢ Svatba příslušníka německé armády na přerovském zámku. SOKA Přerov

Samotný Petzny se narodil 8. ledna 1893 v Moravském Krumlově. Byl rozvedený a měl jednu dceru Elisabeth, narozenou roku 1920. Bydlel v Přerově v ulici Českých bratří 1 a byl jmenován vládním komisařem v Přerově 27. prosince 1940, a to s účinností od 1. ledna 1941. I Petzny

měl dostávat ročně celkem 7 200 říšských marek, to jest 600 říšských marek za měsíc.^{20/} Molsen k tomu však uvedl, že „vedení města Přerova klade na vládního komisaře všelijaké požadavky. Město Přerov je důležitějším dopravním uzlem a disponuje velkými průmyslovými provozy. K tomu přistupují ještě obzvláště ve městě Přerově panující národnostní protiklady, které těžkosti vedení mimořádně zvětšují... Prosím proto o zvýšení náhrady oproti vyplácené náhradě o 100–200 říšských marek měsíčně, aby byl společný příjem vládního komisaře Přerova zvýšen na 700 říšských marek měsíčně.“^{21/} To by pak bylo 8 400 říšských marek ročně. Jak dopal tento požadavek se ovšem z archivního materiálu již nedovíme.

Z uvedeného je patrné, že okupační správa poměrně pečlivě sledovala dění v Přerově a byla s ním dobře obeznámena. Stejně tak věděla o odbojových aktivitách některých členů městské rady. Důvodem pro jmenování vládního komisaře v Přerově byla snaha řídit město ve shodě s potřebami německé okupační moci. Názory českých obyvatel Přerova a jejich zástupců nebyly brány v potaz. Je také patrné, že vládní komisař Kafka von Sittaheim byl jmenován do funkce vládního komisaře jen dočasně a prakticky již v době, kdy přebíral tuto funkci, se jednalo o jmenování Hanse Petznyho vládním komisařem pro Přerov.

20/ Tamtéž, Abschrift für Dienststelle Mähren.

21/ Tamtéž, Kom I-10-101. Ausgleichzulage für die deutschen Gemeindeleiter, ze dne 16. 5. 1941.

František Všeticka

Realita slova

V dubnu 1928 se stal ing. Antonín Grebeníček profesorem na Vyšší hospodářské škole v Klášterním Hradisku v Olomouci. Jeho manželka spolu s dcerkou Růženu dleli tehdy v šumavské Sušici (Schüttenhofen), kde se budoucí literární teoretička narodila. V době otcova příchodu na Hradisko měla něco přes dva roky (narodila se 1. listopadu 1925). Antonín Grebeníček působil na hospodářské škole do ledna 1933, kdy se on spolu s rodinou přestěhovali do Přerova. Růžena Grebeníčková zde navštěvovala místní gymnázium, na němž maturovala roku 1944. V letech 1945–1949 studovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy francouzštinu, filozofii a srovnávací literatury. Po několika zaměstnaneckých peripetiích se roku 1952 stala vědeckou pracovnící Slovanského ústavu.

V době svých vysokoškolských studií byla Grebeníčková horlivou straničkou. Velmi kriticky o ní ve svých memoárech Záblesky života pojednává básnířka a přerovská rodačka Jiřina Hauková. V kapitole o svatbě Jiřího Koláře takto líčí jeho podivné chování: „*Chtěla jsem se dovědět, co se s ním děje. Trochu jsem to tušila. Jednak prověrka na fakultě. Vyhodili ho. Šla jsem za Grebeníčkovou (byla to moje kolegyně na gymnázium v Přerově, o něco mladší než já) a slíbila mi, že to napraví. Grossman šel za ní na semináři, ale říkala mu totéž, co u prověrky. Už jsem se přesvědčila několikrát, že jak lidé zblbnou a propadnou fanatismu, je s nimi konec a nedá se s nimi mluvit ani argumentovat. Kývnou hlavou a říkají si dál své.*“ Jiřina Hauková je ve svém vyjadřování ještě taktní, daleko nemilosrdnější ve svých Pamětech vzpomíná na činnost Grebeníčkové Václav Černý, další oběť poučnorových čistek. Komunistické oblužení netrvalo u Grebeníčkové dlouho, v poměrně krátké době se stává přední literární teoretičkou se zaměřením na českou, ruskou, německou a francouzskou literaturu.

V moravském prostředí, přesněji přerovském, žila plných dvanáct let (1933–1945), její zaměření na moravika jsou však mizivá. Paradoxně se k nim přiblížila přes Karla Hynka Máchu, kdy se obeznámila s pracemi Oldřicha Králíka. Olomoucký badatel, působící na Filozofické fakultě Univerzity Palackého, svými detailními studiemi, zdaleka nejen máchovskými, totiž narušoval zafixované představy o tomto předním romantikovi. V řadě prací se vracel k Máchovým textům, jež četl a interpretoval jinak než dosavadní máchovské bádání. K spolupracovníctví obou došlo roku 1967, kdy spoluredigovali sborník Realita slova Máchova. Králík do něj přispěl studií K. H. Mácha a Rukopisy, Grebeníčková prací Popis čtyř cest v Marince.

O Králíkových názorech a postojích Grebeníčková nejednoukrát pojednávala, neobsáhleji v stati Oldřich Králík a znovu: Mácha demystifikovaný (původně v Tvaru roku 1993, dnes v jejích souborných Máchovských studiích). Jednoznačný a ucelený názor o Oldřichu Králíkovi vyjádřila Grebeníčková o tři roky později, napsala: „*Králík, odborník věci znalý, který ovládá techniku, jak nakládat s pomůckami, porušuje nicméně konvence v literárněvědném provozu dodržované. Pouští se právě do těch končin, kam se nikdo druhý neodváží, a jistotu, s níž ostatní našlapují, aniž si to připouští, po vratkém povrchu, vyměňuje za objevování problémů: kolegové je předtím neviděli a nyní je pro změnu vidět nechtějí. – Podobné objevy se tak snadno neodpouští. Králík je odsouzen zůstat sám a postupovat na vlastní pěst. V tom je však v době kooperací také jeho síla. Vrhá-li se do literárních výzkumů jako do dobrodružství a je-li k podobným výpravám nadán fantazií, není to libovůle nebo svévole, nedostatečné dbání fakt, co vnáší do jeho výkladů napínavost: dokáže postřehnout, čeho si ostatní, zajatí ve vyježděných kolejích a splácející daň miněni té chvíli obecně přijatému, vůbec nepovšimli.*“

Tento obsáhlý citát pochází z recenze nazvané Opelíkův výbor z Oldřicha Králíka, otištěné roku 1996 v Literárních novinách (dnes v Máchovských studiích). Jiří Opelík je Králíkův olomoucký žák; jinak řečeno druhé moravikum tohoto příspěvku. Tím třetím je Pavel Trost, bývalý docent na Univerzitě Palackého, jemuž Růžena Grebeníčková věnovala stať Konstrukce Poláčkova románu ve světle Trostovy studie, přednesené v březnu 1992 na poláckovské konferenci v Rychnově nad Kněžnou (dnes ve svazku O literatuře výpravné).

Trostova stať o Karlu Poláčkovi pochází z roku 1937 a Grebeníčková jí vysoce oceňuje: „*Mimořádnost této práce tkví v tom, že sice vychází z lingvostylistické analýzy, aby dospěla k slohu románu, že však pojednává strukturu věty v umělecké próze jako jednotku výpravnou. (...) Trost, který se pokouší rozbořem zvláštností vyznačujících řeč Poláčkových postav dobrat se až k skladbě románového celku, vyslovuje dvakrát jinak nerozvedenou narážku na hrdinu tohoto díla, jímž je okresní město (což může být pochopeno i ve smyslu unanimismu). Zjišťuje, že stereotypie, ustrnulost tohoto ‚hrdiny‘ proniká i do samotného vyprávění, neboli, jak říká, do stylu vypravovatele.*“

Růžena Grebeníčková nejenom vyzvedává Trostův přínos, ale zároveň nastiňuje kompoziční osnovu Poláčkových románových děl vůbec, zejména jeho tetralogie o okresním městě.

Z trojice zmíněných univerzitních činitelů (u Opelíka jde o působení krátkodobé) je nejpozoruhodnější a nejtrvalejší zájem Grebeníčkové o práce Oldřicha Králíka. Je dlouhodobý a jí vysoce oceňovaný. Tento vztah má svou logiku, neboť oba literární vědci jsou navzájem spjati svou kontroverzností, oba neuznávali zaběhané kapacity, oba měli výhrady k českému strukturalismu (Grebeníčková vůči Janu Mukařovskému a Květoslavu Chvatíkovi, Králík vůči strukturalismu vůbec). Grebeníčková i Králík byli svou podstatou polemici, vzpírali se danému stavu, byla to jejich potřeba, součást jejich bytosti. Jednoznačnost v jednoznačnosti. Poněkud jiný případ je Pavel Trost, který byl již od roku 1935 členem

☛ Přerov, Macharova 22, kde bydlela R. Grebeníčková. Foto autor

Pražského lingvistického kroužku. Je svým způsobem překvapující, že jeho strukturalistický výklad Grebeníčková akceptovala. Nepochybně to bylo tím, že Trost ve svých pracích vycházel z Romana Jakobsona a N. S.

Trubeckého, tedy ze zakladatelských veličin, nikoliv z druhořadých odvozenin, vůči nimž se Grebeníčková polemicky stavěla. Její jednoznačnost byla tedy problematičtější, čímž se dosti výrazně liší od Oldřicha Králíka.

Růžena Grebeníčková zemřela 21. července 1997 ve věku 71 let. V Přerově rodina bydlela v Macharově ulici 22, čp. 2188. Předtím žili Grebeníčkoví v ulici Osmek č. 17, dům však již neexistuje, neboť lichá čísla byla v poválečné době nahrazena paneláky.

Petr Jirák

Střelba v hostinci v Oplocanech. Zapomenutá událost z roku 1952

O události, které se budeme v tomto pojednání věnovat, jsem se dozvěděl celkem náhodně. Když jsem chystal článek určený pro předchozí Sborník Státního okresního archivu Přerov^{1/}, narazil jsem ve fondu Lidový soud Kojetín také na spis týkající se „střílení do hostince v Oplocanech“. Po prohlédnutí spisu jsem dospěl k názoru, že si i tato zcela zapomenutá událost zaslouží zmínku v regionální publikaci. Jedná se totiž o záležitost, která souvisí s kolektivizací vesnice i protikomunistickými aktivitami v průběhu padesátých let 20. století.

Trestní oznámení na tři muže z Oplocan

Okresní oddělení Veřejné bezpečnosti Kojetín sepsalo 15. prosince 1952 trestní oznámení na tři muže z Oplocan. Byli jimi zednický pomocník a malozemědělec Zdeněk Slezák (narozen 11. října 1913 ve Vítkovicích), bytem Oplocany, část Arnoštov č. p. 17, samostatný zemědělec František Šádek (narozen 14. února 1915 v Troubkách), bytem Oplocany č. p. 25, pomocný montér Cyril Vybíral (narozen 25. července 1917 v Oplocanech), bytem Oplocany č. p. 10. Slezák byl obviněn kvůli pokusu o dvojnásobnou vraždu, Šádek za návodnou pomoc a nadřizování při pokusu vraždy, Vybíral za nadřizování a neoznámení trestného činu. Místem trestného činu byl hostinec v Oplocanech č. p. 82, poškozenými místní obyvatelé Jaroslav Vaculík a Marie Krchňáková a dále veřejný zájem. Všichni tři obvinění byli od 1. prosince 1952 ve vazbě Okresního soudu v Kojetíně.

Slezák se dvojnásobného pokusu vraždy dopustil tím, že 30. listopadu 1952 v 21:45 hodin ve mstivém a dobře uváženém úmyslu dvakrát vystřelil z ostře nabitě lovecké pušky do hostinské místnosti hospody Bohumila Vaculíka v Oplocanech. Střílel přes okno v době, kdy v místnosti pobývalo deset osob. Tímto způsobem se chtěl pomstít Lidové myslivecké společnosti obcí Oplocany a Ivaň za neobdržení loveckého lístku pro svou osobu. Ve zmíněném hostinci se totiž od pozdního odpoledne 30. listopadu 1952 konala společná večere myslivecké společnosti. Jednalo se o za-

---

1/ JIRÁK, Petr: *Zápotocký a Gottwald jsou dva dacani*. Vybrané projevy malého odporu proti komunistům na Kojetínsku v letech 1949–1953. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov 2022, s. 124–150.

❶ Kůlna, kde Slezák nabíjel loveckou pušku. SOkA Přerov

končení dvoudenního kolového honu na zajíce v katastru Oplocan. O pohostění přítomných se staral Jaroslav Vaculík (narozen 23. února 1906 v Oplocanech), poněvadž byl hospodářem myslivecké společnosti.

Někdo odešel po večeři pryč, avšak většina zůstala v hostinci. Těsně před střelbou v malé místnosti seděl Vaculík u stolu spolu s Augustinem Vincourem (ročník 1892), Oldřichem Minaříkem (ročník 1908), Františkem Bečicou a Cyrilem Vybíralem. U druhého stolu byli Miroslav Krchňák (ročník 1908), Jan Vybíral, Josef Křížek, Marie Krchňáková a Marie Vybíralová. Na společné večeři byl také František Šádek, jenž sice nebyl členem myslivecké společnosti, ale honu se spolu se Zdeňkem Slezákem zúčastnili jako honci. Oba se většinou bavili spolu a přecházeli z místnosti do místnosti. Slezák několikrát prošel dveřmi na dvůr a poté se brzy vrátil. Kolem deváté večerní hodiny odešel z hostince, ale Šádek dlel v nálevně až do střelby.

Když se celá společnost chystala k odchodu domů, byly oknem ze dvora vystřeleny dva projektily z brokovnice. První byl vystřelen poměrně vysoko, druhý naopak mnohem níže. První z nich zasáhl také Jaroslava Vaculíka a žárovku osvětlující místnost. Druhý projektil byl tedy vypálen do temné místnosti. Při druhém výstřelu se osazenstvo místnosti stačilo příkrčit a krýt za stolem. Ihned poté nastal mezi přítomnými pochopitelný chaos a všichni se snažili vyběhnout z místnosti do sousední nálevny.

Augustin Vincour z Ivaně vběhl do nálevny se svou loveckou puškou a vykřikl: „*To nás zde budou střilet jako dobytek?*“ Současně počal nabíjet pušku a chtěl vyběhnout na dvůr, aby pronásledoval pachatele. Při nabíjení k němu přiskočil Josef Soušek (ročník 1891) z Ivaně, jenž uchopil jeho pušku za hlaveň a zvedl ji ústím nahoru, poněvadž se obával zranění osob v místnosti. V tom k nim přiběhl František Pospíšil (ročník 1900) z Oplocan, bydlící v sousedství hostince, jenž chtěl zjistit, co se stalo. Rovněž Pospíšil držel Vincourvu pušku, poněvadž v něm mylně spatřoval pachatele střelby. Tím bylo Vincourovi zabráněno, aby vyšel na dvůr a zahájil pátrání po pachateli. Svědkem tahanice byl Cyril Vybíral, který v té době vyváděl z malé místnosti zraněného Vaculíka. Vybíral chtěl vytlačit Pospíšila do druhého rohu místnosti a ptal se ho, proč nechce pustit Vincoura. V tom skočil k Vybíralovi František Šádek, uchopil ho pod krkem a začal ho rdousit. Oba od sebe odtrhl Jan Vybíral, bratr napadeného. Cyril Vybíral vykřikl na Šádka: „*Jest to stejně též tvoje vina.*“ Šádek se proti tomu neohradil a za chvíli spolu s manželkou a synem opustil hostinec.

V trestním oznámení se také uvádí: „*Slezák střelbu provedl ze vzdálenosti 2 m od okna směrem proti skupinám osob, čímž jich vícero ohrozil nebezpečně na životě a zdraví. První vystřelenou ranou byl zasažen do pravé strany temene hlavy hospodář lovecké společnosti Jaroslav Vaculík z Oplocan a druhou ranou byla zasažena Marie Krchňáková z Oplocan do nadloktí levé ruky... Obě rány byly Slezákem střeleny z pušky ráže 32, náboji s obsahem broků čís. 10, a to z takové vzdálenosti, že mohly způsobiti smrt.*“ Postřelený Jaroslav Vaculík byl po ošetření místním lidovým zdravotníkem Karlem Drexou dopraven autem Červeného kříže do přerovské nemocnice. Krchňáková byla na rozdíl od něho jen lehce zraněna do levého nadloktí ruky. Vzhledem k tomu, že na sobě měla svetr a kabát, byl známkou po zásahu pouze červený kruh na kůži. Nemusela tedy ani vyhledat lékařskou pomoc.

Dne 29. listopadu 1952, tedy den před incidentem v hostinci, Šádek zapůjčil Slezákovi loveckou pušku, ačkoliv věděl o jeho záměrech nějakým způsobem se pomstít myslivecké společnosti. Vybíral, jenž byl ve čtyři hodiny ráno 1. prosince 1952 vyslýchán orgány Národní bezpečnosti, upozornil Slezáka na provedení prohlídky jeho domu. Zároveň jej vyzval, aby před touto prohlídkou uschoval zbraně. Ani toho dne ani později Vybíral, přestože věděl o pachateli a místě ukrytí zbraně, to bezodkladně neoznámil prokurátorovi ani vyšetřujícímu soudci.

Situace na místě činu

Trestní oznámení obsahuje také zajímavé informace o dění na místě činu těsně po střelbě. Do Kojetína případ telefonicky nahlásil okrskový zmocněnec Veřejné bezpečnosti z Tovačova. Na základě telefonického hlášení byla z Kojetína vyslána hlídka referátu II, která se do Oplocan dostavila služebním autem okolo půl dvanácté, tj. necelé dvě hodiny po střelbě. Při ohledání okolí místa činu nebyly nalezeny znatelné stopy, protože silně sněžilo. Po zjištění povětrnostní situace nebyl na místo ani dopraven služební pes. Hostinec byl při příjezdu hlídky stále otevře-

❶ Postavení Zdeňka Slezáka při prvním výstřelu. SOkA Přerov

ný, a kromě hostinského a jeho rodiny v něm bylo několik hostů včetně zraněného Jaroslava Vaculíka, který byl teprve po předběžném výsledku převezen autem do nemocnice v Přerově. V temeni hlavy mu zůstalo několik zaseknutých broků, z rány silně krvácel, což nasvědčovalo zranění krevních cév. Později mu byly při operaci vytaženy z hlavy dva broky.

Hostinská místnost pro hosty měla rozměry 4,5 × 5 metru a byla opatřena třemi dvojitými okny. Na podlaze byla kromě rozbitého elektrického světla, jež bylo zasaženo prvním projektilem vypáleným Slezákem, kaluž krve. V blízkosti stolku u dveří byly nalezeny čtyři kousky plstě pocházející z ucpávky loveckého náboje ráže 32. Na stěně bylo nalezeno celkem 86 zásahů/broků z dvou výstřelů, několik dalších broků bylo ve dveřích a zejména v dřevěném okenním rámu. Několik broků bylo nalezeno na podlaze a ve střepech skla. Na dvoře pod oknem byly nalezeny stopy nohou, které se však vzhledem k padajícímu sněhu nedaly použít pro sledování služebním psem, ani je nebylo možné sejmout.

Rychlé vyšetření případu

Už během předběžného výsledku zraněný Jaroslav Vaculík vyslovil podezření, že na střelbě měli účast Zdeněk Slezák a František Šádek, které dříve přistihl při pytláctví. Od té doby mu naznačovali, že jeho zákrok nenechají bez odvety. Také šetřením v obci bylo zjištěno, že jako pachatel

činu přicházel v úvahu Slezák, jenž měl v Oplocanech pověst násilníka. Vědělo se také o jeho i Šádkově náchylnosti k pytláctví, často byli viděni s loveckou puškou, jež byla v neoprávněném držení jednoho z nich.

Vyšetřující hlídka odsunula domovní prohlídky u Slezáka a Šádka na ranní hodiny 1. prosince 1952. Ve Slezákově bytě byly mj. nalezeny dvě vystřelené papírové nábojnice do lovecké pušky ráže 32. Z vnitřku nábojnic bylo patrné, že byly vystřeleny před krátkou dobou. Kromě toho u něho bylo na různých místech nalezeno několik nábojnic, krabice na munici, papírové zátky do brokovnice apod. V předsíni u Františka Šádka bylo nalezeno 18 ostrých nábojů do vojenské pušky, pět zásobníků pro tyto náboje, tři ostré náboje do flobertky a jeden ostrý náboj do samopalů. V šatníku bylo nalezeno jedenáct vystřelených nábojnic do lovecké pušky. Oba prohlásili, že neví, jak se to dostalo do jejich bytů. Při domovních prohlídkách nebyly nalezeny žádné zbraně, avšak podle nalezených předmětů bylo zřejmé, že Slezák nebo Šádek měli v držení střelnou zbraň, nejspíše loveckou brokovnici ráže 32 mm. Zbraň nebyla nalezena ani při domovní prohlídce u Bedřicha Procházky, dobrého Slezákova kamaráda z Oplocan.

Od Stanislavy Procházkové (ročník 1914), manželky Bedřicha Procházky, se vyšetřovatelé dozvěděli, že z popudu Cyrila Vybirala šla Slezákoví vyřídit, aby schoval především zbraně. Procházková tento vzkaz vyřídila Slezákově ženě. V důsledku varování Slezák v ranních hodinách 1. prosince 1952 odešel z domu, aby ukryl věci související s trestným činem. Pátráním bylo zjištěno, že Slezák přišel o půl šesté ráno do domu Františka Havlíka (ročník 1881) v Oplocanech-Arnoštově č. p. 30, kam s sebou přinesl pytel. Aniž by Havlíkovi něco řekl, schoval pytel za dveře a odešel. Když se Havlík dozvěděl o střelbě a spatřil ze Slezákova domu vycházet příslušníky Sboru národní bezpečnosti (SNB), nahlédl do pytle a spatřil v něm zbraně. Uschoval pytel v komoře a odešel za Slezákovou manželkou, již řekl, že její manžel k němu něco donesl, a aby si to vzala domů. Alice Slezáková (ročník 1930) to ovšem odepřela, proto si Havlík ponechal zbraně u sebe. Dne 2. prosince 1952 odnesl pytel k řičce Valové, kde ho ukryl ve křoví. Zde byly zbraně schovány do dalšího dne, kdy Havlík na vyzvání bezpečnostních orgánů oznámil místo úkrytu. V pytli byla nalezena lovecká dvouhlavňová puška ráže 32, 15 ostrých loveckých nábojů ráže 32 s náplní broků 10, šest vystřelených nábojnic do brokovnice ráže 32, starší flobertka ráže 6 mm s poškozenou pažbou a malorážka cizího původu ráže 6 mm. Několik osob dosvědčilo, že loveckou pušku viděly u Slezáka i u Šádka, kteří si zbraň půjčovali a střídavě přechovávali ve svých obydlích.

Všechny zbraně, náboje, prázdné nábojnice i nábojnicové ucpávky a broky nalezené na místě činu a při domovních prohlídkách byly za účelem technického přezkoušení odeslány Ministerstvu národní bezpečnosti (MNB) – Hlavní správě Veřejné bezpečnosti, sektor II v Praze. Na všechny osoby, které se dopustily nadržování nebo neoznámení trestného činu, mělo být později podáno zvláštní trestní oznámení. Domovní prohlídky

❖ Postavení ohrožených osob v hostinci po prvním výstřelu. SOKA Přerov

byly uskutečněny z rozhodnutí bezpečnostních orgánů, tedy bez předchozího příkazu prokurátora, poněvadž bylo nebezpečí, že pachatelé ukryjí nebo zničí věci důležité pro objasnění trestného činu.

Na základě usvědčujících důkazů byl Slezák podroben výslechu, a na konec se k činu doznal. Za účelem spáchání trestného činu si pušku 29. listopadu 1952 vypůjčil od jejího majitele Františka Šádka. Příštího dne se zúčastnil honu a po jeho konci i společné večeře. V hostinci vypil asi čtvrt litru rumu a neurčité množství piva. Okolo deváté hodiny večer odešel z hostince domů, aby si vzal pušku a tři ostré náboje. Do hostince nešel veřejnou cestou přes obec, ale polní cestou kolem mlékárny a za humny až na zahradu hostince. Otevřenými vrátky prošel na zahradu, přes kterou se dostal do kůlny, kde nabil pušku. Poté vešel na dvůr, odkud vystřelil do místnosti dvě rány. Když uslyšel křik, vzdálil se stejnou cestou na zahradu. V domnění, že ho pronásledují, chtěl znovu nabít pušku, avšak ostrý náboj mu upadl na zem, proto vyběhl na polní cestu a vrátil se domů. Cestou se zastavil u Marie Jančíkové (ročník 1927), aby u ní schoval pušku. Žena mu ovšem neotevřela, proto pušku ukryl doma v kůlně. Po večeři vyndal vystřelené nábojnice z kapsy kabátu a zasunul je do plátěného kartáčníku na zdi. V ranních hodinách chtěl po rozhovoru manželky s Procházkovou všechny zbraně a náboje vhodit do studny. Pak si to ale rozmyslel, zabalil vše do pytle, který odnesl k sousedovi Havlíko-

vi, aniž mu něco řekl. Slezák dále uvedl, že mu nebylo známo, zda výstřely někoho zranil. Měl v úmyslu společnost postrašit a vyvolat paniku, čímž by se pomstil za to, že mu nebylo umožněno stát se členem myslivecké společnosti. Dne 5. prosince 1952 byla v přítomnosti okresního prokurátora provedena rekonstrukce místa činu. Odborný kriminálně technický posudek o střelbě vypracovalo Ministerstvo národní bezpečnosti – Hlavní správa Veřejné bezpečnosti dne 3. ledna 1953.

Příčiny střelby v Oplocanech

Z obsáhlého trestního oznámení se lze dozvědět také o událostech, které předcházely střelbě v hostinci na sklonku listopadu 1952. Už jsme se zmiňovali o pytláctví Slezáka a Šádka, jež bylo zpozorováno myslivcem Jaroslavem Vaculíkem. To se stalo asi někdy v roce 1949 a případ pytláctví byl nahlášen tehdejšímu předsedovi honební společnosti Řezáčovi.

Miroslav Krchňák uvedl, že chování Slezáka i Šádka bylo v průběhu večere podezřelé. Šádek několikrát odmítl nabízené jídlo a při zpěvu v malé místnosti Krchňákovi sdělil: *„Tys mně nechal zavřít, ale já Ti zato ještě zazpívám.“* Krchňák totiž v roce 1949 z pozice předsedy základní organizace KSČ v Oplocanech svědčil jako hlavní svědek proti Šádkovi v soudním procesu, ve kterém byl Šádek odsouzen. Od té doby Šádek s Krchňákem nemluvil a při různých příležitostech dával najevo nenávist vůči jeho osobě.^{2/}

Rovněž trestní spis z procesu s Františkem Šádkem z roku 1949 nebyl v rámci skartačního řízení zničen, proto si můžeme i tuto malou kauzu přiblížit. Podle trestního oznámení velitelství stanice Národní bezpečnosti Tovačov ze dne 7. listopadu 1949 Šádek spáchal v hostinci Cyrila Šimka v Oplocanech trestný čin popuzování. Večer 27. září 1949 před více lidmi vytáhl kapesní nůž a brousek. Při broušení nože prohlásil: *„Tímto nožem se budou podřezávat komunisté!“* Vzápětí dodal: *„Z Oplocan udělám Lidice!“* Šádek byl v podnapilém stavu, ale nikoliv v takovém, aby si nebyl vědom toho, co říká. Při výslechu dne 10. října 1949 Šádek uvedl, že výroky pronesl jen v legraci. První údajně nebyl určen žádné politické straně, nýbrž všem přítomným osobám. Výrok o Lidicích platil pro ty, kdo mu jezdili přes jeho polnosti. Dne 30. prosince 1949 Lidový soud v Kojetíně odsoudil Šádka za veřejné popuzování k násilnému činu proti skupinám obyvatelstva (přečin popuzování podle paragrafu 26 odstavce 1 zákona č. 231/48 Sb.) a za rozšiřování poplašné zprávy (přečin šíření poplašné zprávy podle paragrafu 32 odstavce 2 zákona č. 231/48 Sb.). Podle paragrafu 26 odstavce 1 zmíněného zákona byl odsouzen k trestu tuhému vězení v trvání tří měsíců a podle paragrafu 47 stejného zákona k peněžitému trestu pět tisíc korun, respektive v případě nedobytnosti k dalšímu měsíci vězení. Obžalovanému byl povolen podmíněný odklad trestu na zkušební dobu tří let. Krajský soud v Olomouci jako odvolací soud

2/ Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 96, karton 44, sign. T 57/53.

rozhodl 1. března 1950 o nepodmíněném odsouzení Šádka, čímž vyhověl odvolání veřejného žalobce.^{3/}

Na konci roku 1952 Jan Kolísek (ročník 1921) z Oplocan uvedl, že na podzim 1949 spatřil u Slezáka loveckou pušku malé ráže. Kolísek dokonce viděl, jak Slezák před domem Miroslava Krchňáka (č. p. 91) vystřelil do elektrického veřejného osvětlení. Na Kolískovy námitky, aby nestřílel, Slezák odvětil: „*Jen ať vyjde. Druhou dostane do bachora.*“ Jaroslav Vaculík si vzpomněl na případ cca z roku 1949, kdy podnapilý Slezák začal tropit výtržnost na hasičském plese v Oplocanech. Vaculík a jeho bratr Leoš mu v tom sice zabránili, ale Slezák tehdy hodil po Leošovi sklenici a poté oběma bratrům veřejně vyhrožoval.

Skutečnost, že Slezák a Šádek měli střelné zbraně a z těchto střileli, prokázaly také svědecké výpovědi Bohumila Prášila, Františka Štěpánka, Bedřicha Procházky a Františka Krátkého (všichni z Oplocan). Z výpovědí svědků vyplynulo, že Slezák a Šádek měli v držení loveckou pušku, kterou si podle potřeby navzájem půjčovali.^{4/} Účelem nelegálního držení zbraně bylo nejen pytláctví, ale jak se ukázalo také střelba proti osobám. Na základě Slezákovy výpovědi byla puška označena za majetek Františka Šádka. V trestním oznámení se také uvádí: „*Páchané trestné činy delší dobu, jak Slezákem, tak i Šádkem, v obci Oplocanech nebyly obyvateli nikde oznamovány, a byly trpěny i ze stran funkcionářů, a to i lidosprávy z obavy před vykonáním na nich násilí Slezákem nebo Šádkem...*“ Proti oběma bylo několikrát zakročeno bezpečnostními orgány, avšak svědci ze strachu odepřeli výpovědi, takže se nic nevyšetřilo. Jednalo se o střelbu z pušky na Štědrý den roku 1948, nebo 1949, dále o zmíněnou střelbu v roce 1949 před Krchňákovým obydlím. V prosinci 1952 se Šádek doznal k neoprávněnému držení lovecké pušky, kterou si koupil na podzim 1945 od Evžena Dočkala z Třebek. Z bývalého bydliště si též přivezl flobertku ráže 6 mm, kterou užíval ke střelbě na vrabce či holuby, zatímco loveckou pušku si údajně pořídil kvůli odstřelu přemnožených potkanů.^{5/}

Kromě již uvedeného případu popuzování a rozšiřování poplašné zprávy v roce 1949 byl Šádek později kvůli trestnému činu pobuřování zbaven osobní svobody a musel si jeden rok odpykat v táboře nucených prací (TNP) v Jáchymově. Během příchodu na krátkou dovolenou se v roce 1951

3/ SOKA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 92, karton 27, sign. T 458/49. Okresní soud v Přerově rozhodl 20. září 1990 v neveřejném zasedání o soudní rehabilitaci Františka Šádka. Rozsudky z let 1949 a 1950 byly na základě zákona o soudní rehabilitaci č. 119/90 Sb. prohlášeny za zrušené.

4/ František Štěpánek (ročník 1918) uvedl, že v prosinci 1949 k němu nepřišel objednaný řezník zastřelit prase, proto se obrátil na Šádka, jenž prase zastřelil loveckou kulovnicí. Bedřich Procházka (ročník 1914) se zmínil o střelbě z flobertky na vrabce a holuby, které se zúčastnil spolu s kamarádem Slezákem na jeho dvoře. Cyril Vybíral se přiznal k pytláckému střílení na kačeny u říčky Valové, kterého se zúčastnil se Slezákem a Procházkou v roce 1949.

5/ Šádek dále uvedl, že jeho flobertku měl již od roku 1951 v držení Slezák. Ten však tvrdil, že první nelegálně drženou flobertku našel na poli (sic!) a druhou si v průběhu německé okupace koupil od Letfuse z Oplocan. Za protektorátu obě flobertky ráže 6 mm zazdíl, teprve v roce 1946 je vyndal ze skryše.

v Oplocanech před Annou Prášilovou (ročník 1929) a Marií Řezáčovou, s jejímž manželem Boleslavem byl internován v táboře, vyjádřil takto: „Kmotřenko, nic si z toho nedělejte. Teď jsme zavření my a za chvíli budou přelami vzhůru druzí.“

Během vyšetřování vyšlo najevo, že Šádek, soukromý zemědělec s výměrou 12 hektarů půdy, ve své nenávisti proti režimu a socializaci vesnice Slezáka promyšleně „vychoval“ a vedl jako nástroj k narušování pokojného soužití občanů v obci. Jako velký rolník měl údajně vliv, a navíc využíval narušeného charakteru Slezáka, kterého zpracovával i pomocí alkoholu. Šádek vystupoval značně sebevědomě, používal pohrůžky proti občanům a byl si jist, že proti němu v Oplocanech nikdo veřejně nevystoupí. Rovněž podle trestního oznámení nebyla Šádkova vina menší než provinění Slezáka: „Spáchání pokusu dvojnásobné vraždy a další ohrožení na životě a zdraví v hostinci Vaculíka v Oplocanech, přítomných osob z obce a okolí vyvolalo u místního obyvatelstva, jakož i u občanů sousedních obcí veliký rozruch a o případu bylo všude velmi hovořeno, jeho promyšlené a surové spáchání bylo ostře kritizováno a odsuzováno. Veřejný hlas všeobecně jako pachatele označoval Zdeňka Slezáka, vzhledem k jeho hrubé a násilnické povaze a k jeho mstivému se chování vůči ostatním občanům v případě, že s těmito přišel do nějakého sporu...byl ostře posuzován i František Šádek, který byl veřejně označován jako strůjce a návodce všeho zla v obci a v tomto trestném činu byl označován jako hlavní pachatel a to proto, že svým návodem, pomocí a vlivem přiměl Slezáka k spáchání uvedeného trestného činu...“

Posudky na Slezáka, Šádku a Vybírala

Zdeněk Slezák pocházel z dělnické rodiny a po skončení školní docházky se vyučil zedníkem. V tomto oboru pracoval nejprve u otce, kterému navíc vypomáhal v zemědělství. V roce 1952 byl zedníkem u firmy ROL, národní podnik, v Přerově, kterým byl odeslán na výstavbu elektrárny v Ostravě. Slezákova pracovní morálka byla hodnocena kladně, avšak byla narušována konzumací alkoholu. Slezák byl vznětlivé povahy, což se projevovalo především po vypití lihových nápojů, kdy vyvolával rvačky. Také byl náchylný k pytláctví, což způsoboval i Šádek, jenž mu často půjčoval pušku. Od roku 1945 byl Slezák členem KSČ, ale později byl pro černou porážku vepře ze strany vyloučen. S výrazně mladší manželkou Alicí měl dceru Alenu, která se narodila 7. července 1950 v Oplocanech.

František Šádek, jenž pocházel ze zemědělské rodiny z Troubek, od mládí pracoval v otcově patnáctihektarovém hospodářství. Kvůli nepřátelskému poměru vůči lidově demokratickému zřízení (rozuměj komunisty řízené diktatury) byl označován za vesnického boháče, což byl český ekvivalent pro ruský pojem „kulak“. Malé a střední zemědělce Šádek nabádal k nevstupování do jednotného zemědělského družstva (JZD), stal se hlavním iniciátorem proti JZD v Oplocanech. Některým malým rolníkům dokonce měl vyhrožovat, že jim v případě vstoupení do družstva ublíží na zdraví. Měl povýšeneckou povahu, byl vzpurný, rád vyvolával hádky a spory, zejména v podnapilém stavu. Stejně jako Slezák, s nímž

❖ Postavení Šádka při tahanici s Cyrilem Vybíralem. SOKA Přerov

se kamarádil již od přestěhování do Oplocan v roce 1942, holdoval nejen alkoholu, nýbrž i pytláctví. Za první republiky byl členem agrární (republikánské) strany, po roce 1945 byl nějakou dobu členem národně socialistické strany. Bez ohledu na záporný postoj ke kolektivizaci zemědělství hospodařil na svém zemědělství dobře, projevovalo se to také plněním předepsaných dodávek.

Cyril Vybíral pocházel z dělnické rodiny a sám od mládí pracoval jako pomocný dělník. V roce 1952 byl jako montér ROL, národního podniku, v Přerově zaměstnán na výstavbě elektrárny v Ostravě. Jeho pracovní morálka i pověst byly dobré, také k režimu měl kladný poměr. Po roce 1945 byl členem sociálně demokratické strany, ale po sloučení strany s KSČ se kvůli opožděnému odeslání přihlášky nestal komunistou. Do roku 1951 byl poslancem Místního národního výboru (MNV) Oplocany a určitou dobu byl dokonce soudcem z lidu, ale této funkce se musel vzdát kvůli zmíněné práci v Ostravě.

Údaje o kolektivizaci zemědělství v Oplocanech

Dne 23. prosince 1952 byl Veřejnou bezpečností v Kojetíně vyslechnut Josef Mačák (ročník 1891), příležitostný dělník bydlící v Oplocanech, jenž Šádkovi občas pomáhal během žní. Jednou v roce 1952 mu Šádek vyhrožoval, že ho v případě přihlášení do JZD zabije. Mačák to řekl Janu Ko-

lískovi, předsedovi místní organizace KSČ, avšak až v době, kdy byl Šádek zajištěn kvůli incidentu z konce listopadu 1952. Kolísek vzápětí oznámil Mačákovu informaci Veřejné bezpečnosti. V poslední březnový den roku 1953 se uskutečnil výslech Vojtěcha Šálka (ročník 1896), předsedy MNV Oplocany. Šálek potvrdil Šádkovu špatnou pověst v obci – nebyl oblíbený u těch, co u něho pracovali v době špičkových zemědělských prací, dával jim najevo svůj selský původ a zejména v opilosti projevoval nepřátelství vůči panujícímu režimu. Šálek zároveň konstatoval, že po zatčení Šádka se v Oplocanech zlepšila situace v příklonu místních k socializaci zemědělství.

Zmíněné plnění předepsaných dodávek zemědělských produktů znamenalo u Šádka v roce 1952 první výraznou trhlinu. Místo předepsaných 8 270 litrů mléka dodal „pouze“ 6 768 litrů. Nesplnění kontingentu mléka zřejmě souviselo s postupným úředním navyšováním již tak vysokých dodávek pro soukromé zemědělce s větší výměrou půdy. František Šádek byl podle výpisu z rejstříku trestů z prosince 1952 do té doby již čtyřikrát trestán. V prvním případě se jednalo o výše uvedený trest na tři měsíce odnětí svobody (a zároveň pokuta ve výši pět tisíc korun), jenž byl na konci roku 1949 vynesena za přečiny popuzování a šíření poplašné zprávy. Krajský národní výbor (KNV) Olomouc udělil Šádkovi v červenci 1950 trest jednoho roku v táboře nucených prací, KNV Karlovy Vary mu již v srpnu 1950 trest navýšil o další tři měsíce v táboře nucených prací. V posledním případě se jednalo o trest udělený Šádkovi dne 2. června 1952 ONV Kojetín – pokuta ve výši 500 korun, respektive týden odnětí svobody.^{6/}

Vzhledem k tomu, že komunisté kolektivizaci zemědělství nařídili a důsledně vyžadovali její uskutečnění, nepřekvapí nás, že při jejím provádění postupovali vůči soukromému zemědělskému sektoru bezohledně a s využitím násilných metod. Jelikož akce způsobuje zákonitě reakci, neobešel se ani vznik řady jednotných zemědělských družstev bez komplikací. Tak tomu bylo rovněž v Oplocanech, jak dokládá i zápis obecní kroniky týkající se roku 1952: „V tomto roce se i u nás začalo mluvit docela vážně o založení jednotného zemědělského družstva. Byl ustaven přípravný výbor s Karlem Lehkým v čele. Přípravný výbor si vzal za úkol získávat drobné a střední rolníky pro družstvo. I to šlo velmi těžko. Těžko, velmi těžko zasazuje družstevní myšlenka u nás kořínky.“ V záznamech k roku 1953 kroni-

6/ Také Zdeněk Slezák byl do roku 1952 několikrát soudně trestán: 27. března 1933 Krajským soudem v Olomouci k měsíci odnětí svobody, 12. prosince 1933 Okresním soudem v Kojetíně na týden odnětí svobody, 2. prosince 1938 Okresním soudem v Kojetíně na 48 hodin odnětí svobody, 25. dubna 1939 Okresním soudem v Kroměříži na 24 hodin odnětí svobody, 11. listopadu 1941 Okresním soudem v Kojetíně na osm dnů odnětí svobody, 10. prosince 1943 Okresním soudem v Kojetíně na deset dní odnětí svobody. Poslední trest byl zahrazen usnesením Lidového soudu v Kojetíně ze dne 19. února 1952. Vše viz SOKA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 96, karton 44, sign. T 57/53. Spisy Okresního soudu Kojetín ke kauzám Zdeňka Slezáka se nedochovaly, poněvadž se zřejmě jednalo o banální trestné záležitosti, čemuž i nasvědčují udělené tresty v rozmezí dvou až deseti dní.

ka zmiňuje: „Také u nás byl prováděn nábor do JZD, ale zase marně. Nebyla získána potřebná většina půdy k založení družstva.“ Zaslouží si zmínit, že v obecní kronice nejsou uvedeny vůbec žádné údaje o stělbě v místním hostinci v závěru listopadu 1952.^{7/}

Dne 25. června 1953 rada MNV Oplocany rozhodla zbavit Boleslava Řezáče, bytem Oplocany č. p. 24, označení za vesnického boháče / kulaka. Jmenovaný se projevoval jako řádný občan a jako kulak byl označen jen kvůli tomu, že byl ve vězení a v táboře nucených prací (tam byl, jak již víme, internován spolu se Šádkem). Navzdory perzekuci své osoby propagoval Řezáč po návratu do Oplocan socializaci vesnice. Rovněž se zavázal splnit dodávky na sto procent, a navíc získat tři výkonné zemědělce.^{8/} Je otázka, zda byl Řezáč skutečně takovým zastáncem socializace vesnice, nebo jestli názor „změnil“ jen na základě perzekuce vlastní osoby, případně rodiny.

Komplikace se založením JZD řešil vládnoucí režim (téměř) v každé obci, někdy se jednalo o dlouhodobou záležitost, táhnoucí se i řadu let. Mezi taková místa patřil např. též Tovačov, který se nachází v sousedství Oplocan. O událostech, jež předcházely založení JZD Tovačov, se píše v knize o socialistickém zemědělství v okrese Přerov. Stylizace textu odpovídá tomu, že kniha byla napsána ještě za vlády komunistů. Vyzdvihuje úspěchy socialistického zemědělství, zatímco velmi negativně líčí aktivity těch, kteří „stáli kolektivizaci v cestě“: „Práce agitačních dvojic, organizovaných místní organizací KSČ i MNV narážela, stejně jako další formy přesvědčování, na tvrdý odpor rolníků, podněcovaných hlavně tzv. vesnickými boháči, z nichž většina bývala činiteli agrární strany, která koncem třicátých let Tovačov ovládla. První pokusy přípravného výboru JZD v roce 1951 i 1952 skončily neúspěchem, agitátoři naráželi na zamčená vrata a dveře statků i chaloupek. První dva malozemědělci získaní pro JZD dostávali výhružné dopisy. Tyto i další protidružstevní akce bývalých agrárníků v čele s někdejšími poslanci Jakubem Hauptem vedly k tvrdým zárokům proti zámožným rolníkům.“ Jednotné zemědělské družstvo bylo v Tovačově založeno v roce 1953.^{9/}

V Oplocanech bylo v létě 1955 založeno menšinové JZD II. typu, jehož předsedou byl zvolen zemědělec Karel Lehký. V počátcích činnosti druž-

7/ SOkA Přerov, fond MNV Oplocany, inv. č. 14 (obecní kronika z let 1945–1962). O incidentu v hostinci se nezmiňuje ani školní kronika: SOkA Přerov, fond Základní škola Oplocany, inv. č. 2 (školní kronika z let 1928–1970).

8/ SOkA Přerov, fond MNV Oplocany, inv. č. 48, karton 2. Vyřizování záležitosti, tj. zbavení označení za kulaka, probíhalo na základě Řezáčovy žádosti z května 1953.

9/ 40 let zemědělství v okrese Přerov. Přerov 1989, s. 222. Tovačovský rolník Augustin Arnošt (ročník 1909) v prosinci 1949 v opilosti vynadal předsedovi MNV Tovačov přímo v jeho bytě, a navíc v přítomnosti dalších osob. K Arnoštovu výstupu došlo kvůli zvýšení dodávkového kontingentu, za který zodpovídal právě předseda MNV. Arnošt byl za hanobení ústavního činitele nepodmíněně odsouzen k pěti měsícům těžkého žaláře. Viz SOkA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 93, karton 28, sign. T 57/50., JIRÁK, Petr: *Zápotocký a Gottwald jsou dva dacani*. Vybrané projevy malého odporu proti komunistům na Kojetínsku v letech 1949–1953. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov 2022, s. 128, 139.

S i t u a č n í n á č r t e k

Kokusu vraždy spáchané Zdenkem Slezákem a spol. s Oplocan dne
30. listopadu 1952 v Oplocanech.

Bokorys stěny s okny

Vysvětlivky.

- I. Zdeněk Slezák při prvním výstřelu
- II. Zdeněk Slezák při druhém výstřelu
- III. Směr prvního výstřelu
- IV. Směr druhého výstřelu
- V. Prostřelené okno
- VI. Dopad střel prvního výstřelu
- VII. Dopad střel druhého výstřelu
- VIII. Zasažená elektr. kábelovna
1. Zraněný Jarosl. Vaculík
2. František Beřica
3. Augustin Vincour
4. Cyril Vybíral
5. Marie Vybíralová
6. Zraněná Marie Krohnáková
7. Miroslav Krohnák
8. Jan Vybíral
9. Josef Křížek
10. Oldřich Minařík

Dědovská místnost
do níž bylo střeleno.

Bokorys stěny na níž
jsou smetelné zásady

Měřítko 1:20
0 1 2 3 4 5

V Kojetíně dne 15. prosince 1952.

Vypracoval.

Radkoj. Nejzvěřelý

stvo obhospodařovalo 90 hektarů půdy a mělo 25 členů. Do roku 1960 vstoupili do družstva téměř všichni ostatní soukromí zemědělci, úplně poslední z nich vstoupil do JZD v roce 1962. Družstvo se výrazně zaměřilo na živočišnou výrobu, postavilo kravín pro sto dojnic, salaš pro jalovice nebo drůbežárny. K 1. lednu 1974 JZD Oplocany zaniklo sloučením s JZD Tovačov a Lobodice, nový ekonomický celek měl název JZD Nový život se sídlem v Tovačově.^{10/}

Soudní proces se Slezákem a Šádkem

Okresní prokuratura v Kojetíně vypracovala dne 16. března 1953 žalobu na Slezáka a Šádka. Žaloba se netýkala Cyrila Vybírala, jenž byl 22. ledna 1953 propuštěn z vazby.

Hlavní líčení Lidového soudu v Kojetíně v trestním řízení proti Slezákovi a Šádkovi proběhlo 8. dubna 1953. Předsedou senátu byl předseda soudu JUDr. Ludvík Kubala, soudci z lidu František Provaz (předseda JZD Čelčice) a Leopold Němec (strojník kojetínského lihovaru), prokurátorem JUDr. Vladimír Klang. Obviněné obhajovali JUDr. Miloslav Kochánek a JUDr. Leopold Míkulík. Hlavnímu líčení soudu byla přítomna širší veřejnost.

František Nejezchleba (ročník 1903), vrchní strážmistr obvodního oddělení VB Kojetín, uvedl, že při rekonstrukci činu Slezák uvedl: v případě, kdyby ho někdo po výstřelech pronásledoval, byl připraven do pronásledujících i střílet. Obhájci navrhovali na rozdíl od prokurátora mírné potrestání obviněných. Zdeněk Slezák byl podle paragrafů 190/1 a 22/1 trestního zákona potrestán odnětím svobody na pět let a podle paragrafu 43 trestního zákona ke ztrátě čestných práv občanských na tři roky. František Šádek byl podle paragrafů 163/1 a 22/1 trestního zákona potrestán odnětím svobody na dva roky, podle paragrafu 48 trestního zákona dostal peněžitý trest ve výši 40 000 korun, eventuálně odnětí svobody na další čtyři měsíce, podle paragrafu 43 trestního zákona ztratil čestná práva občanská na deset let. Podle paragrafu 55 trestního zákona propadly zbraně a střelivo ve prospěch státu. Podle paragrafu 72/1 trestního řádu byli obvinění povinni nahradit náklady trestního řízení. Ve všech případech se jednalo o nepodmíněné odsouzení.

Slezák byl vinen tím, že vydal lidi úmyslně v nebezpečí smrti nebo těžké újmy na zdraví (dopustil se tak obecně nebezpečného jednání), bez povolení se ozbrojoval shromažďováním zbraní, dále na podzim 1952 v Tovačově odcizil jako kampaňový dělník asi 5 kg cukru (rozkrádání národního majetku). Slezák spáchal trestný čin obecného ohrožení (podle paragrafu 190 odstavce 1 písmene c/), trestný čin nedovoleného ozbrojování (podle paragrafu 120 odstavce 1 písmene b/), trestný čin rozkrádání národního majetku (podle paragrafu 245 odstavce 1 písmene a/). Šádek

10/ 40 let zemědělství v okrese Přerov. Přerov 1989, s. 224. Již v lednu 1956 přešlo JZD Oplocany na III. typ hospodaření. Viz SOKA Přerov, fond MNV Oplocany, inv. č. 14 (obecní kronika z let 1945–1962).

popřel, že půjčil obviněnému Slezákovi brokovnici, ze které bylo střeleno do hostince (trestný čin obecného ohrožení), v roce 1951 řekl Řezáčové, že dnes jsou zavíráni oni, ale zítra budou prdelemí vzhůru ti druzí (rozšiřování poplašné zprávy), v srpnu 1952 řekl Mačákovi, že ho v případě vstupu do JZD zabije (užil proti jinému pohrůžky násilí). Šádek spáchal trestný čin nadržování (podle paragrafu 163 odstavce 1), trestný čin šíření poplašné zprávy (podle paragrafu 128 odstavce 1 písmene a/ a odstavce 2 písmene a/), trestný čin útoku proti skupinám obyvatel (podle paragrafu 117). Slezák měl nahradit Okresní nemocenské pojišťovně v Přerově 1 155 korun. Šádek byl zproštěn žaloby podle paragrafu 162 písmene c/, že 30. listopadu 1952 bránil Cyrilu Vybíralovi v pronásledování pachatele. Poškození Jaroslav Vaculík, Marie Krchňáková a Oblastní sdružený komunální podnik Kojetín byli se svými nároky odkázáni na řízení ve věcech občanských práv.

Slezák a Šádek byli 9. dubna 1953 přemístěni k dalšímu výkonu trestu do Vězeňského ústavu Olomouc (respektive Krajského oddělení nápravných zařízení Olomouc). Z Olomouce byli již 22. dubna 1953 odtransportováni do Vězeňského ústavu Ostrov u Karlových Varů. Dne 4. května 1953 se oba odvolali proti rozsudku ke Krajskému soudu v Olomouci. Slezák uvedl, že neměl vůbec v úmyslu někomu střelbou ublížit. Jako polehčující okolnost zmínil, že mu zaměstnavatel Energostav udělil diplom za vzornou budovatelskou práci na výstavbě elektrárny IX. sjezdu KSČ Karviná II.

Dne 15. června 1953 se uskutečnilo odvolací líčení Krajského soudu v Olomouci, předsedou senátu byl JUDr. Boháč. Zaznělo tam také, že před dvěma měsíci, tj. v dubnu 1953, zemřela Slezákovi manželka a zanechala mu malou dceru. Odvolání obviněného Slezáka bylo do výroků o vině a trestu zamítnuto. Částečně bylo vyhověno odvolání Šádka do výroku o vině, podle paragrafu 22/1 trestního zákona mu byl vyměřen nepodmíněný trest 14 měsíců a podle paragrafu 48 trestního zákona peněžitý trest ve výši pět tisíc korun, respektive náhradní trest odnětí svobody na tři měsíce. Podle paragrafu 43 trestního zákona byla vyslovena ztráta čestných občanských práv na pět let. Skutková podstata trestného činu nadržování podle paragrafu 163 trestního zákona nebyla u Šádka naplněna. Nebylo mu totiž známo, že Slezák střelil z jeho pušky a při výslechu Veřejnou bezpečností měl jako podezřelý právo odepřít výpověď. Šádek hradil dvě třetiny nákladů řízení v první stolici, Slezák zbývající třetinu a také celé náklady odvolacího řízení. Do trestu byla oběma započtena vazba od 1. prosince 1952 do 15. června 1953.

Výkon trestu

Na základě rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii ze dne 4. května 1953 byl Šádkovi prominut jeden rok odnětí svobody a Slezákovi jeden rok a osm měsíců odnětí svobody. Šádek byl tedy již 25. června 1953 z příkazu krajského prokurátora propuštěn na svobodu. Komise pro podmíněné propuštění z trestu u Krajského soudu v Karlových Varech se na neve-

řejném zasedání dne 24. srpna 1954 usnesla zamítnout žádost Slezákova tchána Karla Oxe o podmíněné propuštění Zdeňka Slezáka.^{11/} Krajská prokuratura v Karlových Varech totiž v létě 1954 u příležitosti odpykání poloviny Slezákova trestu uvedla: „Pracovní morálka jeho je dobrá, průměrný výkon 108 %, úkoly plní zodpovědně, je zapojen do socialistického soutěžení, brigád se zúčastňuje dobrovolně.“^{12/} Rada MNV Oplocany se ovšem k možnosti prominout Slezákovi zbytek trestu vyjádřila na konci července 1954 takto: „Chování jmenovaného před provedením trestního činu bylo takové, že se tento pohyboval ve společnosti osob, holdující alkoholu a nepřítel našeho lidově-demokratického zřízení. Po případném jeho propuštění lze předpokládat, že by v tomto ovzduší žil i nadále a v trestní činnosti pokračoval.“ Dne 15. března 1955 se rada MNV Oplocany vyjádřila k dalšímu návrhu předčasného propuštění Zdeňka Slezáka touto větou: „Na dotaz krajské prokuratury v Karlových Varech [se] nedoporučuje předčasné propuštění z trestu Zdeňka Slezáka.“^{13/} Ve druhém případě ale nebylo ke stanovisku rady MNV Oplocany přihlédnuto, poněvadž 1. dubna 1955 se Komise pro podmíněné propuštění z trestu u Krajského soudu v Karlových Varech usnesla Zdeňka Slezáka podmíněně propustit z trestu, přičemž stanovila zkušební dobu na dva roky. Byl propuštěn 8. dubna 1955, téměř rok před vypršením trestu (1. dubna 1956). Celkem si odseděl dva roky, čtyři měsíce a sedm dní.

Epilog

Netrvalo to ani celý rok od podmíněného propuštění a Slezák se znovu dopustil trestné činnosti. Dne 16. února 1956 byl Lidovým soudem v Kojetíně odsouzen na základě paragrafu 236 odstavce 1 a paragrafu 187 odstavce 1 trestního zákona č. 86/1950 Sb. za rušení domovní svobody a opilství k trestu odnětí svobody na 18 měsíců a k zákazu pobytu v okrese Kojetín navždy.^{14/}

V roce 1975 Slezák podal žádost o zahlázení rozsudků Lidového soudu v Kojetíně z 8. dubna 1953 a 16. února 1956. Na základě toho Okresní soud v Přerově rozhodl 1. září 1975 v neveřejném zasedání o zahlázení obou odsouzení Zdeňka Slezáka.

Okresní soud v Přerově rozhodl 22. února 1991 v neveřejném zasedání v trestní věci Františka Šádka podle zákona č. 119/90 Sb. o soudní rehabilitaci takto: rozsudky Lidového soudu v Kojetíně a Krajského soudu v Olomouci z dubna a června 1953 byly prohlášeny za zrušené. Trestní stíhání Šádka bylo zastaveno, avšak jen podle paragrafu 128 zákona č. 86/50 Sb. Na trestný čin podle paragrafu 117 stejného zákona se rehabilitace

11/ SOKA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 96, karton 44, sign. T 57/53.

12/ SOKA Přerov, fond MNV Oplocany, inv. č. 27, karton 1.

13/ SOKA Přerov, fond MNV Oplocany, inv. č. 5.

14/ SOKA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 24, rejstřík T 1955–1959. Samotný spis T 17/56 týkající se této události nebyl ve skartačním řízení vybrán za archiválii a byl tedy zničen. Totéž platí o spisu Okresní prokuratury Kojetín, jenž se týkal téhož případu. Viz SOKA Přerov, fond Okresní prokuratura Kojetín, inv. č. 24, rejstřík Pt 1956.

❶ Bývalá usedlost Františka Šádka, Oplocany č. p. 25, v roce 2023. Foto Petr Jirák

nevztahovala, proto byl Šádkovi uložen přiměřený trest odnětí svobody na tři měsíce. Jednalo se o tzv. zbytkový trest.^{15/}

Vznesl jsem dotaz na Archiv bezpečnostních složek (ABS), jestli mají k dispozici nějaké archiválie ke Slezákovi nebo Šádkovi. Bohužel, odpověď na můj dotaz byla negativní. Zároveň mně bylo sděleno, že na Františka Šádka byl za minulého režimu veden svazek s registraturním číslem 6299 Přerov. Jednalo se o kategorii svazku „S“, „OS“ (signální svazek, osobní svazek), který byl zrušen a podle protokolu převeden do evidence tzv. „bývalých lidí“. Evidence byla prováděna na základě rozkazu ministra vnitra č. 1/1959 ze dne 3. ledna 1959, šlo o rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“. Podle článku 2) tohoto rozkazu bylo nutné „bývalé lidi“ a jiné osoby „nebezpečné lidově demokratickému zřízení“ evidovat v celkem 16 kategoriích. Druhá kategorie, do níž byl zařazen i Šádek, zahrnovala „vesnické boháče/kulaky“ a jejich rodinné příslušníky. Svazek č. 2/234 týkající se Františka Šádka se nedochoval, což u obdobných spisů není žádnou zvláštností.^{16/}

Slezákovu nešťastnou střelbu do oken hostince v Oplocanech na sklonku listopadu 1952 lze, jak bylo také v článku nastíněno, dávat do souvis-

15/ SOKA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 96, karton 44, sign. T 57/53.

16/ Sdělení Archivu bezpečnostních složek z 26. 1. 2023, č. j. ABS 716/2023. Viz e-mailová korespondence autora článku.

❶ Bývalá usedlost Františka Šádka, Oplocany č. p. 25, v roce 2023. Foto Petr Jirák

losti s kolektivizací zemědělství, protože Slezák podléhal vlivu kamaráda Šádka, samostatného zemědělce s 12 hektary půdy, který navíc v Oplocanech projevoval nespokojenost s poměry nastolenými komunistickou diktaturou. Přestože nakonec byly Slezákovi a Šádkovi uděleny nízké tresty, dovolím si konstatovat, že dva projektily vystřelené z brokovnice do malé hostinské místnosti mohly vést k podstatně horším následkům, než bylo spíše lehké postřelení Jaroslava Vaculíka. Posudek znalců Ústavu soudního lékařství v Praze uvedl k vážnosti střelby toto: *„Kdyby došlo k přímému zásahu – po ranách, jak jsou popsány – osob nalézajících se v místnosti hostince, zejména kdyby tyto byly v blízkosti okna, pak by mohlo být způsobeno ublížení na zdraví nebo těžká újma na zdraví, zejména kdyby byl zasažen nějaký důležitý orgán, např. oko. Zda by byl ohrožen i život, se s naprostou jistotou říci nedá, úplně vyloučeno však to není.“*^{17/}

V souvislosti s odporem proti kolektivizaci zemědělství došlo na Přerovsku k výrazné události ještě 13. října 1961, kdy v Újezdci u Přerova Antonín Zavadil, syn bývalého soukromého zemědělce, zastřelil (přes dveře) podporučíka VB Ladislava Šimka. K nečekané tragédii tak paradoxně došlo až rok poté, co prezident republiky Antonín Novotný prohlásil socializaci zemědělství za úspěšně ukončenou. Šimkovi se stalo osudné to, že Zavadil bránil nejprve členům JZD Újezdec a poté orgánům Veřejné

17/ SOKA Přerov, fond Lidový soud Kojetín, inv. č. 96, karton 44, sign. T 57/53.

bezpečnosti ve vstupu do bývalé usedlosti Zavadilových. Nejprve Zavadil družstevníkům bránil v použití studny na dvoře a po příjezdu Veřejné bezpečnosti se spolu s matkou zabarikádoval v obytné části objektu.^{18/} K takto tragickým následkům, tj. k usmrcení osoby, naštěstí nedošlo na konci listopadu 1952 v Oplocanech, kde do hostinské místnosti dvakrát z brokovnice vystřelil Zdeněk Slezák.

18/ JIRÁK, Petr: *V Újezdci před 55 lety vyvrcholila tragédie rodiny Zavadilovy*. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. Přerov 2016, s. 95–133. Antonín Zavadil byl postupně umístěn do několika psychiatrických léčeben. Dne 7. srpna 1973 se oběsil v Újezdci v domě č. p. 18, kde vyrůstal a kde dvanáct let předtím zastřelil Šimka.

O autorech

PhDr. Zdeněk Fišer

historik Moravského zemského muzea v Brně
zfiser@mzm.cz

Mgr. Petr Jirák

archivář Státního okresního archivu Přerov
p.jirak@pr.archives.cz

Mgr. Bohumil Kundl

farář Římsko-katolické farnosti Panny Marie Kroměříž
fakromeriz-pm@ado.cz

PhDr. Jiří Lapáček

ředitel Státního okresního archivu Přerov
j.lapacek@pr.archives.cz

PhDr. Miroslav Marada

archivář Státního okresního archivu Přerov
m.marada@pr.archives.cz

PhDr. Leoš Mlčák

historik umění
mlcakleos@seznam.cz

Libor Mórocz

ZO ČSS 6 – 23 Aragonit
morocz.libor@seznam

Mgr. Jiří J. K. Nebeský

editor Hranické historické knihovny, www.historie.hranet.cz
jiri.nebesky@gmail.com

Hynek Řihák

technický pracovník
hrihak@seznam.cz

Mgr. et PhDr. Ingrid Silná, PhD.

emeritní pedagožka katedry muzikologie
Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
ingridsilna@seznam.cz

PhDr. Jan Štěpán, Ph.D.

archivář Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc
j.stepan@ol.archives.cz

Doc. PhDr. František Všetická, CSc.

literární historik a teoretik, prozaik, básník, překladatel
fvseticka@seznam.cz

Sborník Státního okresního archivu Přerov 31/2023

Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Přerov
Přerov 2023

Odpovědný redaktor Jiří Lapáček

Počet stran 160

Sazba Jiří J. K. Nebeský

Tisk GRAPP CZ, s.r.o.

Počet výtisků 300

ISBN 978-80-87632-97-0

ISSN 1214-4762